

DR BAKŠIĆ - DR DEŽELIĆ

OBNOVA SOCIJALNOG PORETKA

DR STJEPAN BAKŠIĆ — DR VELIMIR DEŽELIĆ SIN

OBNOVA SOCIJALNOG PORETKA

PREMA PRAVILU EVANĐEOSKOG ZAKONA I ENCIKLIČKIM PISMIMA RIMSKIH PAPA

JERONIMSKA KNJIŽNICA,
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA ČETIRISTA DVADESET I ČETVRTA

OVA JE KNJIGA IZAŠLA MEĐU IZVANREDNIM JERONIMSKIM IZDANJIMA ZA GODINU 1934.

Naslovnu sliku izradio atelier Kocmut-Milosavljević

TISAK NADBISKUPSKE TISKARE U ZAGREBU

OPĆI POTOP NEDAĆA

Put našega života probija se kroz dugi i mučni klanac nevolja. S desna i s lijeva sačekuju čovjeka mnoge i teške postaje tjeskoba i muka tjelesnih i duševnih. Od pamtivijeka je to tako. Ali ni najstariji ljudi ne pamte, niti je igdje zapisano, te povijest ne zna, jesu li se ikada poslije općeg potopa mnogobrojnije i veće nedaće survale ovako ujedamput na s a v čovječji rod i na s v e ljudsko društvo, kako to biva u današnje dane i u vrijeme, što ga upravo proživljavamo.

Nije to možda časoviti i lični dojam nekoga samoživa, koji vidi sve samo crno. Niti je to jadikovka i očajanje nevoljnika, koji je već izgubio vjeru i nadu u obnovu i spas. Naprotiv! Ovo su misli izrečene iza »dugog razmišljanja u sebi samom i pred Bogom«. To je napisano nakon »mnogog mozganja i raspravljanja s najvećim vještacima«. A te je stručnjake dozvao k sebi onaj, koji može biti upućen u događaje i prilike svijeta najizvornije, najpovjerljivije i najiskrenije. Jer njegova vlast i ugled premašuju svojom širinom svakolika područja svjetskih velesila. Njegova moć i veza ljubavi stvarnija je, jača i zdušnija od sviju međunarodnih saveza, sudišta i tajništva. Papa, jedanaesti imena P i j o, u jednom od onih encikličkih pisama,[1] u kojima uči o obnovi socijalnog

[1] E n c i k l i k a (grčka riječ, koju bismo mogli prevesti »okružnica«) jest poslanica, što je Papa šalje crkvenim poglavarima i preko njih vjernicima i svijetu o pojedinim važnim pitanjima. Običaj je, da se enciklike nazivaju po prvim početnim riječima, kako bi se odmah znalo, na koje se Papino pismo misli. Tako znamenita socijalna enciklika o radničkom pitanju, što ju je Papa Leon XIII. izdao 15. V. 1891., naziva se »Rerum novarum« (Želja za prevratom), ili ona, koju je o jubileju ove pisao Pijo XI. 15. V. 1931., a govori o obnovi socijalnog poretka, zove se »Quadragesimo anno« (Četrdesete godine). Enciklika »Caritate Christi« (Ljubav Kristova) dana je 3. V. 1932. Ove tri enciklike najviše su upotrebljavane u ovoj knjizi.

poretka, a koje počinje riječima »Ljubav Kristova«, piše doslovce:

»Promatramo li dugotrajni i gorki niz nevolja, koje se kao nesretna baština grijeha usjekoše poput nekakvih postaja u ovo smrtničko putovanje posrnulog čovjeka, jedva se čak od potopa susrećemo s tolikim i tako velikim duševnim i tjelesnim tjeskobama, koje bi tako duboko i tako općenito iskušavale rod ljudski, kakve ga na našu žalost muče u današnje vrijeme. Sve su naime, pa i najgrđe nedaće i pogibije, kojih se tragovi vječno opažaju u zapisima i u životu narodâ, unesrećivale jedamput jedno, a drugi put drugo pleme, ali ovaj je potop pritisnuo savkoliki ljudski rod — neodrživim gospodarskim prilikama. A zamršeni položaj vidljivo postaje to zamršeniji, što ga se većim naporima narodi nastoje osloboditi. Tako je došlo dotle, da nema već nijednog naroda, nijedne države, nijednog društva ni porodice, koju ne bi manje ili više potapale bilo vlastite nedaće, bilo u vrtlog povlačila tuđa propast...«

A otkuda taj opći potop nedaća na rod ljudski?

Zar je dobra naša hraniteljica zemlja prestala da plodi? Je li stara iznemogla, ili se ojalovila, pa ne smaže više za premnogobrojna usta?

Imade li zar na svijetu previše i suvišnih ljudi, kojih ruke ne trebaju više da obrađuju zemlju i prerađuju zemaljska dobra?

Kuda se djede sve nekadanje bogatstvo, zlato i novac?

Hajde redom!

Nedostaje li zemlje, ili se ona ojalovila?

Neki Englez, imenom Robert Malthus, još se tamo pred više od sto godina[2] silno prepao, pa prestrašio i svijet oko sebe, da će se pučanstvo zemlje suviše razmnožiti, pa zemlja ne će više moći naploditi dovoljno živežnih sredstava za toliki narod.

[2] Godine 1798. napisao je R. Malthus knjigu »Essay on the principle of population« (Rasprava o načelima napučenosti), gdje raspravlja o umnažanju pučanstva i živežnih sredstava.

Da li se to možda sada desilo?

Nije, nipošto i nikako!

Na našoj kugli zemaljskoj ima još na pretek neobrađena tla, što bi se moglo pretvoriti u plodna i preplodna polja, njive i oranice. Ta od sviju 1850 milijuna ljudi, što danas žive, gotovo ih se čitava četvrtina smjestila u samu Evropu, a Evropa je tek jedna petnaestina kopna. I jedino u Evropi živi otprilike po pedeset osoba na jednom četvornom kilometru, naprotiv u Americi i Africi nema na četvornom kilometru još ni po pet stanovnika, a u Australiji pače jedva jedan. U samoj pak Evropi, koja je toliko nastanjena, imade još uvijek dosta zemlje i neobrađene i onakve, koja bi ponijela dvostruko i trostruko, kada bi je radili drukčije i naprednije. — Amerićanin Henrik Ford, seljački sin, najbogatiji tvorničar automobila i traktora, dokazuje, kako bi hrane bilo za svakoga na pretek, i to jeftine hrane, kada bi poljodjelci znali i htjeli izvući iz zemlje svu korist i sve ono, čime bi zemlja mogla uroditi. Ford prekorava ovako:

»Naši seljaci upotrebljavaju na korisne poslove tek jednu dvanaestinu svoga truda... Oni gotovo nikako ne upotrebljavaju strojeva (mašina, motora). I ne samo da rade rukom, već vrlo rijetko i promisle, kako da razborito urede svoj rad. Radeći po kući jedan će se seljak dvanaest puta popeti i sići po rasklimanim ljestvama. Godinama će nositi vodu, umjesto da jedamput za svagda namjesti nekoliko metara žljebova ili cijevi. Hodajući za plugom, pod kojim je zapregnut vô ili konj, seljak koraca polagano i trati svoju snagu, međutim jedan bi traktor svršio taj posao šest puta brže. Sve, što seljak doumi, kad mû pane na leđa kakav teški posao, jest, da unajmi težaka. Otuda dolazi, da su proizvodi iz zemlje odveć skupi i onda, kada su najjeftiniji, a zarada seljakova kod toga nije nikakva. Nedostatak i skupoća proizvodnje i slaba zarada poljodjelca dolaze od nekorisnog hodanja tamo amo i od rasipanih napora. A jednako, kako seljak rasipa radnu snagu, isto tako ne

zna on da naprednije obradi zemlju, pa da iz nje izvuče sve ono, čime bi zemlja mogla roditi. Seljake vodi slučaj i primjer njegovih pređa. (Oni pletu kotac kao otac!) Obrtnik ili tvorničar, koji bi tako radio, brzo bi propao i bankrotirao. A ako seljaci ipak žive i uspijevaju, jasno je kao dan, koliko bi ploda moglo donositi naprednije obrađivanje zemlje, i koliko bi hljeba bilo za sve ljude na svijetu.«

Eno za primjer Njemačke i Italije. To su dvije vrlo napučene države Evrope, pa su one za svoje brojno pučanstvo svake godine uvozile silnu hranu iz Rusije, iz naših strana i s preko mora. Ali njima je ustrajnim nastojanjem uspjelo da prisile svoju mršavu zemlju, te im je ona upravo minule godine obrodila i donijela toliku žetvu, (oni se hvale i vele r e k o r d n u žetvu!), da nijesu morale uvesti, tako reći, ništa žita za svoj svagdanji kruh.

Svjetski ih je rat potakao na to. U tom velikom ratu pojedine su države najviše strahovale i najvećma se bojale b l o k a d e — to jest, da ih neprijatelj ne bi o p k o l i o vojskom, šančevima, bodljikavom žicom, podmornicama i aeroplanima te im tako p r e p r i j e č i o u v o z. Pučanstvo bi im tada ostalo gladno i golo i boso, ako ne bi kod kuće bilo, što je za život najpotrebnije. U tom grdnom, ratnom strahu takve su države odmah poslije rata upele sve sile, da sebi obrade svaki pedalj svoga zemljišta i da izmisle i izmudre, kako bi im njihova zemlja rodila i plodila što obilatije i bogatije. Tu se nije žalio nikakav trud ni trošak. Da se unaprijedi i usavrši domaća poljoprivreda, ulagao se i trošio silan novac i države i državljana. Za tu se svrhu i pozajmljivalo i zaduživalo. I, kako je rečeno, Njemačka su i Italija uspjele: one su lani požele svoje najobilnije žetve.

Ali se zbilo nešto neočekivano. Radi velikog truda i troška oko tih žetava morale su biti tom žitu v i s o k e c i j e n e. To je žito bilo i moralo biti malo ne d v o s t r u k o skuplje od onoga iz žitorodnih krajeva, kao što su to naša država, pa Bugarska, Mađarska, Rumunjska, da i ne spominjemo prekomorskih svjetskih žitnica: Argentine, Kanade, Udruženih Država Američkih ili

Australije. Kad je tome tako, onda je očito ovo: njemački i talijanski radnik, namještenik, činovnik, obrtnik, trgovac i svaki, tko mora sebi kupovati hljeb, kupio bi dakako j e f t i n i j i — dakle onaj od u v e z e n o g žita, a ne od domaćeg. Jer otkuda i kako da on plati dvostruk novac za jednaki hljebac kruha? Ali na taj način ostalo bi domaće žito u hambarima neprodano. Tko da ga kupi, kad je tako skupo? Tako bi eto stradao domaći poljoprivrednik i zemljoradnik, koji se za tu žetvu toliko brinuo, istrošio, čak i zadužio...

Da zaštite svoju domaću poljoprivredu, države su sada same sebi i u vrijeme mira činile ono, čega su se za rata najvećma plašile, da im ne učini neprijatelj: države su se b l o k i r a l e! One su sebi svoje granice o p k o l i l e četama financa i šančevima raznih carina, tarifa, taksa i zabrana. Države svojemu rođenom narodu p r i j e č e u v o z svega stranoga, što bi bilo j e f t i n i j e od domaćega, skupoga. Tako zaista domaći radnik, namještenik, obrtnik i oni ostali moraju kupovati od domaćeg poljoprivrednika domaću hranu uz d v o s t r u k u cijenu, kad ni ona uvezena ne bi bila ništa jeftinija zbog visokih carina. Ali zbog te skupoće hrane moraju ti ljudi sebi sve više otkidati od ustiju, moraju i gladovati — usprkos obilne »rekordne« žetve. Iako bi bilo hrane za svakoga, nema svatko čime da je sebi kupi. Gladnih ima sve više i više, a kupaca živeža sve manje i manje. Nevolja onih, koji potrebuju hranu, postaje nevolja i za one, koji hranu proizvode. Jer dok jedni pate, što ne mogu sebi nabaviti hrane, drugima se neprodana hrana gomila u hambarima i kvari, pa seljak, zemljoradnik i poljoprivrednik ne zarađuju, gube i upropašćuju se.

Tu su nevolju naročito iskusili i iskušavaju oni žitorodni krajevi i poljodjelske države, što žive od proizvodnje i prodavanja živeža! Nekadanji najbolji kupci ne dođoše im više da kupuju. Ne treba im. Sami su sijali i želi. Dostaje im. Ne mogu pače rasprodati ni svega domaćega, pa se ograđuju sve višim carinama i svim i svačim, da im tkogod ne uveze još štogod tuđe. Nekadanji najbolji kupci nijesu dakle više kupci. Kada

nema kupaca, nema ni pazara, a bez pazara nema para. Kada seljaci i poljoprivrednici ne mogu plodova svoje zemlje unovčiti, nemaju čime kupovati, što njima treba. Tako zapinje i trgovanje trgovaca i poslovanje obrtnika i tvorničara. Zbog toga ponestaje posla i zarade radniku i namješteniku. Smanjuju se dohoci, obaraju plaće. Otud opet slabe i smalaksavaju kupci živeža, te poljodjelci moraju nuditi svoje proizvode ispod cijene i uz gubitak. I sve se to tako vrti, preplića, zapliće i mrsi.

Nastala je u svijetu neodrživa »poremećenost općega ravnovjesja« — opaža Papa Pijo XI. u spomenutom encikličkom pismu.

Zaista neodrživa je poremećenost općeg ravnovjesja i socijalnog poretka, kada na jednoj strani kukaju poljoprivrednici, jer ne mogu uz dostatnu cijenu, ili nikako prometnuti obilnih dobara zemaljskih — a na drugoj se strani pati bijedno mnoštvo u neimaštini i gladu. Gadno je neravnovjesje, kada se s jedne strane iz dana u dan obaraju plaće i nadnice — a s druge se strane poduzima sve, kako bi se cijene živežnim sredstvima povisile. Pogana je poremećenost, što se mogu događati takvi nečuveni događaji: budući da bi nove žetve i berbe zatekle pune hambare neprodanih starih zaliha, odlučuju poljoprivrednici, da čitave hektare najboljih oranica nikako ne obrade i ne zasiju. (Prekomorski su žitari na jednoj skupštini g. 1933. zaključili, da će svojevoljno sniziti proizvodnju za kojih petnaest postotaka!). U srednjoj su Americi pustili gomile »suvišnoga« krumpira i voća da gnjije za đubre. U Argentini i Sjevernoj Americi »pretičak« pšenice polijevali katranom i time ložili peči, pa su tako uništili šest milijuna vagana žita. U Braziliji i južnoj Americi silne su tovare pamuka i preko deset milijuna vreća kave žegli ili bacali u more. U Australiji su pobili osamsto tisuća ovaca, da ne bude odviše jagnjadi. U Danskoj su dali da živoderi potuku dvadesetpet tisuća krava, a u Nizozemskoj sto tisuća praščića, pa se od lešina pravilo ljepilo, kelje i tutkalo.

Takvo postupanje s darovima Božjim, tolika poremećenost ravnovjesja među ljudima, da jednima nedostaju i fale sva dobra, koje zemlja daje u izobilju, a

drugi ih namjerno uništavaju — to izaziva Namjesnika Kristova na pravedni gnjev i on opominje, kao da se vidovit grozi:

»Ljudskome rodu prijeti sve teža pogibao od uzbune i sveopćeg prevrata!«

Taj opći prevrat prijeti ponajviše od onih, koje je današnji svijet nekako odgurnuo od sviju dobara zemaljskih. Uzbunit će se ono bijedno mnoštvo, koje ne živi nikako, ili životari od milostinje i nekakvih potpora, što toliko ponizuju ljude sposobne za posao i voljne i željne rada — a uposlenje im se uskraćuje i zarade za njih nema, kao da su oni neki nepotrebni izrod.

Zar imade na svijetu suvišnih ljudi?

Ako zemlja može davati i daje dovoljne zalihe živežnih sredstava za sve ljude na svijetu, imade li zar onda takvih ljudi, koji su suvišni, te ne smiju sebi pribaviti i zaraditi ništa od tih darova Božje prirode? Je li priroda njima tolika maćeha? Otkuda u današnjem općem potopu nedaća ova najočajnija nevolja neuposlenosti, kojom su pogođene tolike nepregledne povorke ljudi?

Međunarodni radnički ured u Ženevi donosi prema izvještajima, što ih dobiva iz raznih strana svijeta, porazne brojke o neuposlenosti. Za rad sposobnih ljudi, koji traže posla i zarade, a ne mogu sebi naći nikakva uposlenja, bilo je početkom godine 1933.:

U Evropi	u Austriji	478.000	to jest	7·03%	žiteljstva
	Belgiji	207.000		2·55%	
	Čeho-Slov.	918.000		6·20%	
	Danskoj	190.000		5·28%	
	Engleskoj	2,915.000		6.34%	
	Estonskoj	17.000		1·50%	
	Gdanjsku	40.000		9·52%	
	Finskoj	23·000		0·63%	
	Francuskoj	1,476.000		3·57%	
	Irskoj	96.000		3·31%	
	Italiji	1,229.000		2·98%	

		Jugoslaviji	24.000	0·18%	žiteljstva
		Mađarskoj	78.000	0·88%	
		Nizozemskoj	460,000	4·00%	
		Njemačkoj	6,001.000	9·16%	
		Norveškoj	42.000	1·50%	
		Poljskoj	267.000	0·83%	
		Sarskom podr.	45.000	5·63%	
		Švedskoj	138.000	2·23%	
		Švicarskoj	125.000	3·05%	14,769.000
U Americi	u	Udruž. Drž.	12,980.000	10·82%	
		Čile	102.000	2·26%	
		Kanadi	81.000	0·65%	13,163.000
U Australiji	s	Njuzelandom	168.000	2·44%	168,000
U Aziji	u	Japanu	2,016.000	3.16%	2,016.000
				Svega	30,116.000

Ženevski Međunarodni radnički ured nabrojio je evo, da ima preko trideset milijuna neuposlenih. A tu još nedostaju mnogi podaci. Iz same Evrope nema izvještaja iz Bugarske, Grčke, Portugala, Rumunjske, Rusije, Španije i t. d. Amerika je dala brojke od samo tri države, a gdje su joj n. pr. Argentina, Bolivija, Brazilija, Kolumbija, Meksiko i druge? S čitavoga najvećega svjetskoga kopna Azije, uneseni su jedino neuposleni Japanci. Afrike nema u tom popisu nikako. Prema tome broj od trideset milijuna neuposlenih mora da je uistinu kud i kamo premašen. A već je taj broj tako golem, da na primjer sveukupno pučanstvo Balkana: Jugoslavije, Bugarske, Grčke, Albanije i evropske Turske s Carigradom broji sve zajedno tek dvadeset i sedam milijuna. A sveukupno pučanstvo jesu i muževi i žene i nejaka djeca i nemoćni starci i bolesnici. Obično se računa, da od sveukupnog žiteljstva ima za rad sposobnih jedna trećina. A onih trideset milijuna neuposlenih svi su od reda za rad sposobni. Po tome oni sa svojim članovima porodica, za koje bi se još morali brinuti, čine zapravo devedeset milijuna puka, što stradava bez zarade i staratelja. A devedeset milijuna pučanstva nemaju ni izdaleka Njemačka, zajedno

s Austrijom; Italija nema ni polovicu od toga broja; Velika Britanija jedva će imati pola. Ako se dakle pitanja Njemačke, Italije, Balkana čine tako važna, koliko je preče, zamašnije i opasnije, pitanje neuposlenih!

»I ako ne bude muževnog i bezodvlačnog nastojanja,« — naglašava Papa Pijo XI. u enciklićkom pismu o obnovi socijalnog poretka, — »neka se nitko ne nada, da će se javni red i mir i poredak ljudskoga društva moći uspješno braniti protiv pristaša prevrata!«

A kako je do te kobne neuposlenosti uopće došlo? Što ju je prouzrokovalo? Što skrivilo?

Bilo je nekako pred stotinu godina, u isto ono vrijeme, kada je onaj umni Englez Malthus strahovao i strepio, što li će i kako biti, ako zemlja jednoga dana smalakše, pa ne smogne više sviju dobara za sav svoj puk. Drugi mudraci, također Englezi, grdno su se zabrinuli, kako li će ljudske ruke stići da obave sav silan posao, kako li će im doteći vremena i snage, da puk, što se iz dana u dan umnožava, obuju, odjenu i snabdiju svim i svačim, što čovjeku treba. Posao čestitih obrtnika engleskih tekao je suviše sporo. Trudili se oni iz petnih žila od zore do mraka. Ruke su im trnule od poslovanja. Izdirali se, morili i kinjili, ali nikako da posvršavaju i dostignu. Alat im je bio slab, a bez alata nema zanata. Zato se engleski umnici zamislili u mnoge misli baš oko obrtnikova alata. Umovali su i doumili se. Siromašak obrtnik ne bi se nigda dovinuo do onoga, što su izmudrile učene glave. Pronašli su mudraci, kako će obrtniku olakšati i pomoći, kako će mu ruke snabdjeti i oboružati alatom, da rad bude lakši, bolji i brži.

Tko ne bi znao, činilo bi mu se čudnom dangubom, što su se učenjaci pomno zagledavali na primjer u vretena, preslice i kolovrate. A bilo je za to zgode dosta, jer je u Engleskoj preo svatko, ne samo žene i djevojke, nego i momci i muževi, pače i vojnici po vojarnama i na straži. Predenje je bila sigurna zarada, konca nije bilo nikada previše, zato se i dobro plaćao. Jedan je tkalac trebao toliko konca, koliko mu je jedva moglo napresti desetak prelja. A najvieštija je prelja dakako mogla rukom vrtjeti tek po jedno vreteno, ili na kolo-

vratu izvlačiti po jednu nit. Nego jednom je sretniku pošlo za rukom da izmisli *stroj* za predenje. Tim je strojem jedna sama osoba mogla raditi najedamput s osam vretena i izvlačiti osam konaca. Ubrzo su taj stroj još usavršili i dotjerali, pa je radio s osamdeset do stodvadeset vretena, a posluživala ga jedna djevojka. Radovao se svijet. Ako umjesto sto prelja radi samo jedna radnica, zaradit će ova devedeset i devet puta više, ili će konac pojeftiniti za devedeset i devet nadnica. Malo iza stroja za predenje iznašli su u Engleskoj i *tkalačku mašinu*, kojom je jedan radnik u isto vrijeme mogao otkati, koliko deset tkalaca na deset svojih ručnih razboja. Eto i opet deveterostruke zarade vlasniku stroja, ili uštеđenih devet nadnica. I dok su se jedni radovali, kako će rad biti brz i koliko će tkanine i odijela pojeftiniti, kada umjesto sto prelja i deset tkalaca bude trebalo plaćati samo dva radnika; te dok su se drugi veselili, koliko li će s novim »alatom« moći zaraditi, pa počeli brzo kupovati strojeve i mašine — dotle je hiljade prelja i tkalaca ostalo bez posla i zarade, izbačeno na cestu.

Veliki je dio stanovništva Engleske pred sto godina živio upravo od predenja i tkanja, a sada je u Engleskoj preo i tkao stroj, koji je posluživao radnik, a obrtnik je postao *suvišan*. Obrtnički stalež ručnih tkalaca i prelja nije više bio potreban. Dana 3. veljače 1829. vukla se ulicama grada Londona tužna povorka od preko deset tisuća ljudi. Oni su zastupali još druge desetke tisuća po ostaloj Engleskoj. Bili su to jadni tkalci i prelje, izgladnjeli, blijedi, poderani. Nosili su zastave s natpisima: »Žrtve strojeva!« »Englezi nevini osuđeni na smrt od gladi!« »Mi hoćemo živjeti od poštena rada svojih ruku!« »Vratite nam naš obrt!« Tkalački razboj, koji su nosili u povorci, bio je prekrit crnim mrtvačkim velom. Mjeseca svibnja digli su nesretni tkalci bunu i razbili mnoge strojeve i tvornice — dakako uzalud.

Što više! Nastala je ne samo u Engleskoj, nego i drugdje po svijetu prava trka, utakmica i jagma, da se izmisle strojevi i za sve druge zanate, pa da oni brže izrađuju robu i da tvore sve veće količine. I mudričine

su umom iznašli prava čudesa od strojeva. Nego ti izumi, ti strojevi i uređenja tvornica, ta *industrija*,[3] kako se sve ovo jednim imenom nazvalo, to je bilo vrlo *skupo*, iako je ukazivalo veliku dobit vlasnicima. Nekoć je mladi obrtnik izučivši zanat već nekako skuckao za alat i udesio sebi malu radionicu pa počeo u ime Božje. Sada su skupe strojeve i tvornice mogli kupovati i graditi samo ljudi s mnogo novaca i kapitala — *kapitalisti*. I nije se tu više pitalo, jesu li oni uopće izučili zanat, kojim će se baviti njihove tvornice. Strojeve će im i onako posluživati namještenici, bivši obrtnici bez posla, i najzad svatko iz siromašnog mnoštva, ako se javi za *radnika* te ponudi svoju tjelesnu i duševnu snagu *uz najjeftiniju nadnicu*. Tako je napokon došlo do onoga, što u enciklici o obnovi socijalnog poretka opisuje jezgrovito Papa Pijo XI.

»Kad se devetnaesti vijek već primakao k svome svršetku, krenuo je novi razvoj gospodarskih prilika i novo povećanje industrije u većim državama takvim putevima, da se ljudska zajednica sve očitije stala dijeliti u dva razreda, u dva *sloja*, u dvije *klase*. Jedna od tih bila je doduše brojem neznatnija, ali je uživala gotovo sve prednosti, koje joj u tolikom izobilju namicahu savremeni izumi. Druga je obuhvaćala silnu množinu radnika nadničara, koji su se nevoljni i pritisnuti oskudicom uzalud naprezali da iziđu iz bijede.«

Duboki i široki jaz, što je razdijelio te dvije vrste ljudi, razjapio se kao strašna rana. Razdor između moćnih *kapitalista* i mnogobrojnog *proletarijata*[4]

---

[3] *Industrija* je latinska riječ, a značila je: »postojana radinost«, u prenesenom značenju govorilo se tako za napredni, veliki obrt, koji radi strojevima. Danas je to oznaka za tvorničku proizvodnju robe.

[4] *Proletarijat* čudna je riječ, a dolazi od »proles«, što znači *potomstvo, dijete*. Stari rimski pisac Plinije opisao je, kako je sve pučanstvo rimske države u ono vrijeme bilo podijeljeno u mali broj bogatuna i golemo mnoštvo siromaha, koji nijesu imali ničega do mnogo djece. Bili su jedino *bogati djecom*, »*proletarci*«. Danas se tako zovu široki redovi svih onih, koji do svoje gole radne snage i sposobnosti ne posjeduju ništa.

(tako su se počeli nazivati svi oni, što ne posjeduju ništa do svoje radinosti), postao je nezajaziv, nepremostiv i preopasan. Jer dok su jedni — doslovne su riječi Papine — »u neumjerenoj težnji za dobitkom otimali dobra i imetak vrlo mnogim bližnjima, kako bi pomoću svojeg golemoj bogatstva dobili u svoje ruke kormilo svijeta«, dotle su »radnici (nadničari) bili ozlojeđeni na svoj teški položaj i bunili se, da dulje nose o vratu preteški jaram. I mnogi se od njih dadoše u bijesu zavesti na zle osnove i stadoše težiti za općim prevratom.«

Poradi toga i protiv toga poremećenja socijalnog ravnovjesja u svijetu ustao je (pred četrdeset i nekoliko godina) starac Papa Leon XIII., kojega vole zvati »radničkim Papom«[5], te je sve vjernike i cio svijet pozvao na rad i borbu za socijalnu pravdu. Papa je rekao odlučnu riječ, a najpače potaknuo samo radništvo, da se udruži na zajedničku samoobranu, a od državâ je zatražio, da zaštite i brane svoj puk. Papa Leon XIII. smiono se opro tadanjem općem naučanju tako zvanih slobodnjaka, liberalaca, pa neustrašivo ustvrdio, da državu »ne valja smatrati samo čuvaricom prava i pravnog reda, nego da se ona većma mora svom snagom naprezati za blagostanje i zajednice i pojedinaca. Država treba doduše pojedinim i građanima i obiteljima ostaviti njihovu opravdanu slobodu kretanja i rada, ali tako, da bude uklonjena svaka nepravda. Dužnost je upravitelja države da štite zajednicu i njene dijelove. Kod same obrane prava pojedinaca treba osobitoga obzira imati prema bolesnicima i siromašnima. Stalež naime bogatih, jer je zaštićen svojim vlastitim silama, manje treba javne zaštite; ali bijedno mnoštvo, koje ne štiti nikakva vlastita moć, upire se u prvom redu u pokroviteljstvo države. Zato država mora osobitu brigu i pažnju obratiti onima, koji rade za nadnicu, jer oni pripadaju u to siromašno mnoštvo.«

Tijekom vremena življenje se radnika i namještenika nadničara ipak znatno popravilo bar u gdjekojim državama Evrope i u sjevernoj Americi. Tu se

[5] Vidi opasku 1. na str. 3.

počelo paziti, da uređaji tvornica ne budu suviše opasni po zdravlje, odmjerivalo se radno vrijeme i noćni rad, zabranjivalo se iskorišćivanje djece i žena, povisivale se nadnice, uvodilo se čak osiguravanje radništva u bolesti, i tako redom. Sve se to činilo radi javnog mnijenja, koje je postalo nekako socijalnije; bili su to uspjesi zahtjeva različitih radničkih udruženja, što su ih često vodili vješti i školovani ljudi, pa i svećenici; a i države su davale svoju socijalnu pomoć i zaštitu.

Kapitalisti usprkos tome nijesu prolazili loše. Poduzeća su im radila živo i zarađivala masno. Roba se tražila, trošila i plaćala. Imućnije i bolje plaćano domaće pučanstvo povećalo je i profinilo svoje potrebe, ili, kako se to veli, »povisilo je svoj životni standard«[6], te je kupovalo mnoge proizvode. Industrija se razvila tek u nekim krajevima, a drugi su se još pretežno bavili poljodjelstvom, pa su uzimali i uvozili tvorničku robu i plaćali je skuplje nego što su u zamjenu prodavali svoje poljodjelske proizvode. Povrh toga su upravo ove industrijalne zemlje poosvajale po cijelom svijetu silne pokrajine i zemlje i stvorile sebi od njih svoje kolonije[7], gdje su im podjarmljeni urođenici radili kao roblje i u bescjenu davali sva bogatstva svoje zemlje, a primali i preskupo naplaćivali sve i svašta, što su im naturali njihovi gospodari.

Tako je pred sto godina nezaposlenost zanatlija završila time, da su ljudi nalazili zaradu po tvornicama, a radništvo pomalo dobivalo bolji život.

[6] Standard je engleska riječ, pa bi točno prevedena značila »mjera«, »mjerilo«, dakle »mjera trošenja«.

[7] Kolonijom (naseljem) su još stari Rimljani nazivali one zemlje, što bi ih zauzeli i naselili podjarmivši i zarobivši starosjedioce i otevši im posjede i dobra, kao da nijesu bila ničija. — Danas imade najviše kolonija Velika Britanija (Engleska), jer posjeduje gotovo trećinu čitavoga svijeta. Iza nje dolazi Francuska, kojoj su kolonije veličinom mnogo veće od površine cijele Evrope. Zatim slijede Portugal, Italija, Belgija, Danska, Nizozemska i tako dalje. Njemačka je prije svjetskoga rata po veličini svojih kolonija bila na četvrtom mjestu, ali su joj u ratu oduzeli sve.

Ali želja za sve većom dobiti pregonila je proizvodnju robe sve više i više, pa je trebalo pronalaziti sve nove i nove p o t r o š a č e. I ta borba oko tržištâ za tvorničke proizvode prouzročila je i skrivila s v j e t s k i r a t.

Njemačka industrija napose se jako razvila i usavršila pa je postala preopasnim takmacem Francuskoj, Italiji, čak i Velikoj Britaniji i drugima. A osnova je Njemačke još bila, da preko Austrije dopre na Balkan i odatle što dublje na Istok.[8] Tu bi joj tada bila neka vrst novih kolonija, gdje bi imala potrošače za svoju robu i odakle bi dobivala dovoljno jeftine poljodjelske proizvode i surovine, da ih prerađuje u svojim tvornicama. Balkanski su narodi iza svojih ratova za oslobođenje (god. 1912/13.) bili izmoreni. Ipak se činilo, da će se ubrzo oporaviti i osamostaliti. Time bi se omele osnove Njemačke. A i Italija je gledala sa željom na Balkan. Francuska je mladim balkanskim državama otvorila svoju kesu i tako računala na njih. Oni, kojima se o koži radilo, strepili su radi svoje sudbine. I kao što sebični škrtac dršće, da ga tkogod ne bi pretekao na dobiti, takvom se pohlepom hitalo i hrlilo u rat. Dakako da nitko nije računao, kako li će se taj rat zakovitlati i otegnuti. Nitko nije slutio, kako će krvav biti i koliko dobara uništiti. Nitko nije mogao ni predmnijevati, kakvim li će posljedicama to krvljenje iz pohlepe uroditi. — »Mi smo sada tužni svjedoci,« — utvrđuje opet Papa, — »da se o čitavom svijetu na grozan način potvrdilo ono, što je Duh Sveti rekao o pojedinim opakim ljudima u ovoj rečenici: U čemu tko griješi, u tom će biti mučen.«

Mimoići ćemo sve ćudoredne nedaće svjetskoga rata i strašnog ubijanja ljudi i osvrnuti se u ovaj mah samo na njegov učin na g o s p o d a r s t v o — jer je u tome bio glavni grijeh začetka i u tom je sada muka posljedica.

[8] Pisac je ovih redaka bio upravo u ono vrijeme na naukama u Njemačkoj, pa je o tome slušao bezbrojna razlaganja sveučilišnih profesora, uglednih ekonoma, uplivnih političara i visokih vojnih ličnosti.

Bojna su polja obuhvatala bezmjerne širine, a bojišta bila posred Evrope, dakle na zemljištu najvećma obrađenom, izgrađenom i punom sela, trgovišta, tvorničkih mjesta i gradova. Rat je sve to nemilice pustošio, razarao i sravnjivao sa zemljom. Nebrojena su gospodarska dobra poharana i uništena za vazda. Podalje od razbojišta opet su hirila i kržljala gospodarstva, tvornice, radionice, trgovine i radnje, jer su svi sposobniji muški bili odvučeni na fronte, i sve je onda ostajalo na starcima, nedoraslima i samim ženama. Veliki je dio svijeta ratovao i svuda je bilo tako. A oni, što su ostajali postrance i nijesu zagazili u boj, žurili su, da premnoge svoje tvornice i poduzeća upotrebe za proizvođenje ratnih sredstava, oružja svakoga roda, i ubojnih naboja i metaka sviju vrsta, pa da trguju i u općem ratnom ludovanju debelo zarade. Rat se uvećavao i odugovlačio. Ratnici su u bijesnom jaru tražili posljednje pričuve vojske i zadnju imovinu. Lakomi dobavljači uckali su ih i omogućivali im, da ratuju još s dječacima, starcima i nesposobnjacima i da nabavljaju oružje i streljivo na v e r e s i j u, uz dobre kamate. Sve će to platiti p o b i j e đ e n i uz j a m s t v o p o b j e d n i k a!

Kad je napokon dovršen taj najveći i najkrvaviji rat svijeta, ostali su teško oštećeni, istrošeni i prezaduženi ne samo pobijeđeni, nego i pobjednici. Ipak je svijet odahnuo. Oplakivali se mrtvaci, vidale teške rane, ali se s dobrom vjerom u budućnost počelo obnavljati poharano, opravljati oštećeno i graditi novo. Mrtvi se ne mogu uskrisiti, sakati izliječiti, ni prepaćene boli naknaditi, ali barem za nanesenu gospodarsku štetu može se iskati neka odšteta, r e p a r a c i j a. Njemačka je skrivila rat, Njemačka je pobijeđena, od Njemačke su pobjednici zahtijevali, da za dio štete (osim onoga, što su joj već oduzeli) plati još sto milijarda i po zlatnih maraka u roku od pedeset i nekoliko godina.

Njemačka je zaista kroz pet godina plaćala i isplatila blizu osam milijarda zlatnih maraka. S tim novcem, pa iz vlastitih sredstava, a najpače smjelim zaduživanjem za nove nabavke, počela je svuda obnova narodnoga gospodarstva. A kada su gradili nove tvornice i radi-

onice, kada su nabavljali nove strojeve i uopće kada se što udešavalo nanovo, dakako da je svatko tražio sve najnovije, najdotjeranije i najsavršenije. Da ostanemo kod svoga primjera: Današnji stroj za predenje radi s dvije do tri tisuće vretena, a ne više sa osamdeset do sto i dvadeset. Tako je i svuda drugdje. Kroz četiri puste godine pustošenja ostao je svijet tako bez svega i tako je zaželio svašta, da se proizvodnja robe s predratnim strojevima činila kud i kamo prespora. Izmišljali su dakle nove, jače strojeve, pronalazili načine, kako da se surovine i radna snaga što više iskoriste, a glavno je, da se radi brže i najbrže, da se proizvodi više i najviše. Rusija, nekadanja »žitnica Evrope«, upravo se pomamila od želje da postane industrijska velesila, pa hoće da u najkraće vrijeme, možda u samih pet godina (pjatiljetka) posagradi sve najveće, najbrže i najjače strojeve na svijetu. Ruska je država oduzela svojim državljanima njihovo vlasništvo i postala samovlasnik. Rasprodala je po svijetu silne zalihe svojih surovina, drvo svojih šuma, poljodjelske proizvode i drugo u bescjenu[9], samo da brzo namakne kapital za izgradnju te svoje najveće industrije. I sama država je u Rusa ovaj čas jedini poduzetnik i kapitalist, a radništvo su joj svikoliki državljani. U drugim državama, koje nijesu imale svoje industrije, nego im se pučanstvo bavilo više poljodjelstvom, probudila se također neodoljiva želja za vlastitim tvornicama i domaćom robom. Upravo sasvim slično, kao što su industrijske države upele sve sile, da poslije rata unaprijede svoju poljoprivredu, tako su u poljodjelskim državama poželjeli podići domaću industriju. I tu se jednako nije žalio nikakav trud ni trošak. U to se ulagao i trošio silan novac. Za tu se svrhu pozajmljivalo i zaduživalo. — Napokon ni oni, koji su imali staru industriju, nijesu htjeli ni smjeli zaostati, jer se drukčije ne bi nikako mogli takmiti s novo uređenim

[9] Ta nenadána i silna navala ruskih surovina na svjetska tržišta zaskočila je i porazila druge prodavače. Rusi su prodavali bez računa i u bescjenu. Engleskom riječi zove se taj zaskok tržišta — dumping (čitaj: demping).

poduzećima. I ti su dakle brzo preudešavali, usavršavali i nabavljali novo. Kupovali su ili sa svojim pričuvama kapitala, ili su uzimali također na veresiju računajući, da će se za neko vrijeme sve to samo po sebi otplatiti — amortizovati.

Kako se redovno nijesu više nalazili pojedini dovoljno bogati kapitalisti, da namaknu potrebni kapital, to su se udruživali mnogi i mnogi pa doprinosili udjele, ili su banke učestvovale novcem svojih ulagača — štediša većih, malih i najsitnijih. Tako se »oblik narodnoga gospodarstva promijenio,« — upozorava Papa, — jer dok su prije pojedini kapitalisti bili vlasnici, sada su zagospodarili »oni, koji imadu u ruci tuđi novac, pa odlučuju s kamatama veresije i vladaju u podjeljivanju zajmova i na taj način imadu u vlasti krv, od koje živi sve narodno gospodarstvo, i u svojim rukama drže, da tako kažemo, dušu toga gospodarstva, i protiv volje tih upravitelja tuđeg novca ne može se disati«.

I opet se zbilo neočekivano. Svijetom su posagrađene nebrojene tvornice. Strojevi su proradili vrtoglavom brzinom. Novi izumi slave slavlja. Stvara se, čega ljudsko srce može da zaželi. Proizvodi se, kao da iz zemlje niče. Roba se slaže na robu. Obilje. Preobilje. Neumjerenost u izobilju. Godine 1928. i 1929. postizavaju vrhunac. Kad najedamput — iz obilja nasta nevolja. Sva kladišta puna i još se pune, a tržišta presušila. Nema dosta kupaca!

Kao što se gladni lako prenajede, kad se domogne hrane, tako je svijet odmah iza rata kupovao preko snage i više nego igda prije rata. Ali se onda zadovoljio i zastao, jer je morao početi škrto štedjeti, kad su za sve pokupovano dospjele otplate i još s kamatama. Kupovanje se smanjilo u pola. Račun s izvozom robe također je bio kriv. Nekadanji su kupci iz poljodjelskih strana dolazili slabo. Oni su svašta sebi sami izdjelali. Ako je možda i bilo lošije i skuplje, ipak su carinama zaštićivali domaće, a priječili uvoz stranom. Za kupovanje nijesu baš ni imali novaca, kad ne mogaše unovčiti svo-

jih poljodjelskih proizvoda.[10] Ni mnoge kolonije nijesu mogle ni htjele kupovati svega. Tamo je započelo buđenje i osvješćivanje naroda i novo poglavlje povijesti gospodarenja i gospodovanja kolonijama.

Nastala je strava. Prva pomoć, na koju se pomislilo, bilo je, da se kupci namame nekim lakšim načinom plaćanja. Odmah su izmišljene i uvedene svakovrsne o b r o č n e otplate robe. S premalo uspjeha. Tada se dosjetilo, da bi robu valjalo p o j e f t i n i t i. Ali što, kako i gdje da se uštedi pri proizvodnji, da roba uzmogne biti jeftinija? Računalo se ovako: Kod strojeva ne ide. Oni se ne mogu goniti s manje uglja, ulja, benzina ili elektricitete. Sa sirovinama se ne može većma škrtariti, kad je već unaprijed pomno izračunano, koliko ih kod posla najmanje treba. Kamate i otplate (amortizacije) valja plaćati, jer vjerovnici tjeraju nemilice, a toliko je toga uzeto na vjeru. Kada se dakle ne može ništa učiniti strojevima, surovinama ni novcu, mislilo se i smislilo: učinit će se čovjeku radniku i namješteniku. Njega treba više iskoristiti, a ujedno mu zasluženu plaću sniziti, oboriti i zakinuti. Taj se u nebo vapijući grijeh okrstio blagim latinskim nazivom: r e d u k c i j a.[11] Najkobnije jest, da su te redukcije izvodili ne samo posjednici k a p i t a l i s t i, nego i u p r a v i t e l j i tuđe imovine i novca, s kojim su ta poduzeća izgrađena. I među tim novcem možda je novac samih tih radnika i namještenika, štediša, koji su otkidali od plaće i čuvali ga za crne dane. Oni su svoje uštednje ulagali u banke, a ove su taj novac dale u zajam tim poduzećima, ili ih njime gradile. Ulagači su sami htjeli da banke r a d e s njihovim novcem i da im zarade š t o b o l j e k a m a t e, a ne možda da ga prosto zakopaju u zemlju i jedamput povrate štediši bez dobitka. Radi dobiti na novcu ulagača, i krupnih i sitnih, poduzimaju u p r a v i t e l j i toga tuđega novca sve i svašta, pa provode čak i ove redukcije. Da ne rade s v e z a d o b i t, sami bi ih ulagači i

[10] Vidi str. 7. i 8.

[11] R e d u k c i j a, točno prevedeno znači vođenje natrag, povlačenje.

štedište odagnali i oduzeli im svoj novac, pa ga odnijeli onamo, gdje je kamatnjak viši. Čudna je to zamka i konopac, koji sebi oko vrata steže i sam mali čovjek — grdeći kapitaliste.

Zakraćivanje nadnica i mazde odmazdilo se i osvetilo odmah. Sveopće sniženje plaća pritislo je svijet hametice i mnoštvo je postalo najslabijim kupcem. Tako je roba prolazila još manje i nikako.

Porazno zaprepaštenje. Sva skladišta puna i krcata, a kupaca nigdje ni otkuda. Čemu dakle da se dalje proizvodi? Treba prestati raditi! I u savršeno uređenim tvornicama posao se zaustavlja. Obustavljaju se čuda od strojeva. Otpuštaju se radnici i namještenici. Nema posla. Nema zarade. Pred sto su godina neuposlenih zanatlija bile tisuće i desetci tisuća, a kako je sada sve preuveličano, pretjerano i neumjereno, neuposlenih je radnika na stotine tisuća i mnogo milijuna.

Svi ti neuposleni vapiju, traže, zahtijevaju, bune se i prijete. Jer oni ne mogu da šutke i bez hule prime osudu, da su suvišni na ovome svijetu. Otkuda to, da su njihova tjelesna i duševna snaga, njihova predanost i volja za posao nepotrebne? Kako to, da oni ne smiju raditi i zaraditi i nabaviti sebi i svojoj porodici možda čak nešto od onoga, što su sami izradili i što sada tamo na skladištu trune? Kakva li je to podjela dobara, da oni pate u neimaštini, a upravo stoga i zato, što na svijetu ima suviše obuće i odijela i pokućtva i svega, što čovjek umije da izradi i čime priroda Božja rodi? — I opet se valja sjetiti one zamke, da gomile te robe po skladištima ne posjeduju i ne čuvaju samo neki vrlo bogati pojedinci, nego da su joj često posredni vlasnici vrlo mnogi mali ljudi, koji će svi jauknuti, ako im udjeli i ulozi propadnu.

Krikovi su neuposlenih suviše glasni i očajni. Ne može se puštati, a da im se ne pruži pomoć opća, javna, državna. I države čine, što znadu. Države udjeljuju tim zdravim i sposobnim ljudima sirotinjske potpore i milostinje kao bogaljima. Ali tih potpora treba iz dana u dan sve više i više. Otkale će ih država nasmagati? Glavni dohoci država jesu porezi i carine nametnute

državljanima, a državljani su opet ono siromašno mnoštvo i pučanstvo, koje sve teže snosi pritisak dažbina. Jer istine radi valja naglasiti, da opći potop nedaće guši ne samo radnike, seljake i mali svijet, nego i trgovce, poduzetnike i posjednike. Čak — prema riječima enciklike — »zla su često u prvom redu snašla baš one rijetke pojedince, koji su pomoću svoga golemoga bogatstva, kako se čini, držali u rukama kormilo svijeta«.

Vrzino kolo! U začarano se vrzino kolo zapleo cio svijet, kao da su ga vještice smele, jer se predao đavlu.

Kuda se djelo sve blago svijeta?

Nikoja banka na svijetu nema blagajnice, kakvu ima Banque de France, Banka Francuske. Nikoja država u Evropi nema topova, koliko ih ima republika Francuska. Blagajnica i topovi, vele, osiguravaju sigurnost! Jer u Francuskoj ima više zlata nego u svim državama Evrope zajedno. Banka Francuske posjeduje trećinu svega zlata na svijetu. Blagajnica Banke Francuske pod zemljom je dvadeset i tri metra duboko. Da se do nje dopre, treba proći kroz najjače utvrde, što su igda sagrađene. Gradili su ih od godine 1922. do 1927. Iz prizemlja Banque de France u Parizu, Ulica de la Vrillière broj 1., silazi se dva sprata pod zemlju do željezno-cementnog zida debelog četiri i po metra. Kroz taj bedem spušta se dublje jednim jedinim uzanim rovom, koji je s vanjske strane zatvoren teškim ocjelnim vratima, kakva bi na drugim spremištima banki sama bila sva i najjača obrana. Ovdje je to tek ulaz. U rovu su tračnice, a na njima leži onkraj prolaza komadina čelika teška četrnaest tona, te upravo tako visoka, široka i debela, da zatvori i zabrtvi sav prolaz, kada je posebna električna željeznica ugura u rov. Silazeći tim prolazom, pa još dva kata niže pod zemlju, dolazi se do spremnica za papirni novac i vrijednosne papire. Hladno je ovdje, jer zidine tih prostorija oplakuje okolo naokolo podzemno jezero i silna voda brani utvrdu na poseban način. Još dva sprata niže drugi je željezno-cementni bedem, sličan onom prvom, s jednakim uskim rovom za

prolaz u još dublju dubinu, s gvozdenim vratima i komadinom čelika da zagvozdi ulaz. Ispod toga svoda su dvadeset i tri metra pod zemljom izgrađene, to jest izdubene u živo kameno tlo brojne, velike prostorije u površini od dva i po jutra. To je čitav podzemni grad sa sobama, blagovaonama, spavaonicama, kupalištem, spremištem za hranu, gorivo i municiju, vodovodom, električnom centralom. Četiri tisuće ljudi može se smjestiti ovamo, da čuvaju i brane posljednju tvrđavu banke, još posebnim bravama zaključanu i zakračunanu. U toj zadnjoj utvrdi niz je ocjelnih izba i komora za čuvanje blaga, koje se iznajmljuju bogatašima po 30.000 franaka[12] na godinu, i veliki broj čeličnih pretinaca po 800 franaka godišnje. U najzadnjem i najdubljem podrumu blagajnica je Banke Francuske i ondje se čuva čisto zlato iza debelih rešetaka, golo, da ga stražarevo oko može uvijek vidjeti. »To je zlato sigurnost narodnog gospodarstva Francuske, kao što su topovi sigurnost republike Francuske!« izreći će gordo i uvijek jednako bankin vodič.

Čudne li »sigurnosti« pod rešetkama i utamničene u tom dubokom pretpaklu! — potsmjehnut će se rugač. A sumnjalo će priupitati: — Pa otkuda uz tu »gospodarsku sigurnost« u Francuskoj milijun i pô neuposlenih? Kako je lani u državnom godišnjem proračunu bilo gubitka dvanaest milijardi franaka? — Napokon će i zloslutnik reći svoju: — Sigurnost? Ima li nešto takvo uopće na svijetu? Jer što je sigurno, ako se sa socijalne nepravde pobuni francuski narod i vojska s topovima i stražari toga bankinog podzemlja? Ne će li zar i najvjerniji čuvari predati ključeve, kada osjete cijev revolvera na sljepočici? Ili bez ovako krvave uzbune — šta će biti, kada bi na primjer ulagači izgubili povjerenje u upravitelje svoga novca pa počeli navalice vaditi uloške, da ih radije troše ili čuvaju kod kuće u čarapama i strunjačama nego li u ovim bankinim mudrolijama?

---

[12] 1 franak vrijedi 1·91 (početkom rujna 1933.).

Takva strka ulagača i nalet na banke — engleskom se riječi to nazvalo r u n (čitaj: ràn) — zbio se doista, najprije u Americi, onda redom u državama Evrope. R u n je nastao, čim se otpočelo obustavljati poslovanje u raznim pothvatima i otpuštati namještenike i radnike. Iz socijalnih obzira nastojalo se, da se najprije reduciraju i otpuštaju oni, za koje se dočulo, da su sebi nešto bijela novca uštedjeli za crne dane. I kada su ovima došli crni dani neuposlenja, oni su pohrlili u banke pridignuti svoju prištednju, da njome prokubure dane bez zarade. Onda se šaptom razglasilo, da je ovaj ili onaj pothvat pokoleban, smalaksao i sustao, i kako je baš ta i ta banka u nj uložila mnogo novaca. Tada su ulagači te banke jurnuli, da što brže to bolje izvade, odnesu i spase svoj novac. Napokon se počelo sumnjati u sigurnost sviju poduzeća i u sigurnost sviju banaka. I svatko je navalio, da vadi svoje. A banke radi sigurnosti zakapaju u svoja podzemlja samo jedan dio novca. Jer novac u podrumima i u blagajnicama ne rađa kamate, banke s ostalim novcem moraju r a d i t i, da zarade svojim ulagačima što bolje kamate. Banke veći dio od uložena novca uzajmljuju uz još veće kamate onima, koji grade ili povećavaju obrtničke, trgovačke ili tvorničke radnje, onima, koji unapređuju svoju poljoprivredu, i tako dalje. Umjesto gotova novca banke imadu dakle u svojim blagajnicama do tri četvrtine svote samih obveznica, zadužnica i mjenica. I kada najedamput više od jedne četvrtine ulagača nasrnu i zatraže, da im se vrati gotov novac, banke dakako n o v c a n e m a j u. Sada tek nastaje očajna strka i najočajniji r u n. A kada bi bankama trebalo najviše novca za isplate, one ga dobivaju najmanje. Jer u ovakvo vrijeme nitko nema volje da ulaže svoj novac u banke, kada bi ga baš i imao. Vjerovnici malo i nimalo otplaćuju zajmove, jedva ako smažu, da uplate kamate. A kada banke oskudijevaju gotovinom, zapinje, koči se i rastaje njihovo poslovanje, pa tako i zbog toga primaju išta ili ništa. Bankovni život ne teče. Bankama ne pritiču novi ulozi, ni uplate, ni otplate. U njima su zamrzli ulozi i uledila se veresija.

A po v e r e s i j i, kreditu razvio se i razrastao savremeni život do tolikog orijaštva. U riječi veresija krije se riječ v j e r a. Vjerovalo se u mogućnost, u provedbu, u uspjeh i u veliku korist onoga, što se poduzimalo. I tko je započinjao, nastojao, upirao i radio, nalazio je vjerovnika, koji bi mu vjerovao i davao mu u toj dobroj vjeri veresiju, da izvede čak mnogo više, nego što bi on sam svojim sredstvima mogao izvesti. Veresijom i pozajmljivanjem toliko je unaprijeđena i usavršena p o l j o p r i v r e d a. Veresijom i smjelim zaduživanjem sagrađene su današnje savršene t v o r n i c e i čuda od strojeva. Mnogo je sredstava trebalo, pa se zaduživalo za opću o b n o v u i uređenje starih i još više novih država iza svjetskoga rata. A i sam je r a t iskoristio veresiju do krajnjih granica i sve države svijeta uvalio u grdne dugove.

Američki pisac H. R. K n i c k e r b o c k e r, koji je postao veoma poznat zbog svojih djela o savremenoj Rusiji, Njemačkoj i o Evropi, izračunao je, koliko su porasli dugovi pojedinih država u svjetskom ratu i poslije rata. On je pokazao,[13] da je na primjer F r a n c u s k a sada d v o s t r u k o više dužna, nego što je bila zadužena prije rata. E n g l e s k a ima duga o s a m puta više, a U d r u ž e n e D r ž a v e A m e r i k e čak sedamnaest puta više nego prije.

Ured za ispitivanje poslovnih prilika u svijetu, kojemu je sjedište u Berlinu[14], objavio je pregled j a v n i h d u g o v a p o j e d i n i h d r ž a v a i n o z e m s t v u početkom godine 1933. Iz toga izvještaja — preračunavajući marke u dinare (1 RM po 18 Din) — neke znatnije države Evrope d u g u j u:

Austrija	23.812,200.000	dinara
Belgija	48.268,800.000	»
Bugarska	8.881,200.000	»
Čehoslovačka	16.191,400.000	»

[13] U svojoj knjizi o Evropi. U ruci mi je izdanje »Kommt Europa wieder hoch?« (Hoće li se Evropa opet uzdići?). Berlin 1932.

[14] Institut für Konjunkturforschung, Berlin — April 1933.

Engleska	141.881,600.000	dinara
Francuska	271.083,600.000	»
Grčka	31.019,400.000	»
Jugoslavija	32.626,800.000	»
Madarska	29.421,000.000	»
Njemačka	123.253,200.000	»
Poljska	35.751,600.000	»
Rumunjska	38.851,200.000	»

To su dugovi d r ž a v a prema inozemstvu, a brojke bi se još povisile, da se pribroje i ona zaduženja, što su ih države uzele od samih svojih državljana.[15] Isti ured procjenjuje, da su povrh tih dugova d r ž a v a sami d r ž a v l j a n i zaduženi za otprilike isto tolike svote.

Nego vrlo je zamašno, što Njemačka ne računa nikako, da bi dužna bila plaćati r e p a r a c i j e, to jest onu otštetu, što je od nje, kao krivca rata zahtijevaju ratom postradali pobjednici.[16] Njemačka je već prije pet godina otklonila daljne plaćanje reparacija, jer da ih više plaćati ne može. H i t l e r, koji još tada nije bio na vlasti, ali je već vladao mnijenjem gomila njemačkoga pučanstva, nazvao je svako plaćanje reparacija »potpunom ludošću«.[17] Na velikim crvenim oglasima objavili su hitlerovci ovako odvažno: »Ako šezdeset milijuna muževa i žena, od staraca do omladine jednodušnom odlučnošću izjavi: — Mi ne ćemo! tada će ta njemačka volja odlučiti! Mi smo ljudi, nijesmo psi!« — I ta odvažnost je zaista odlučila. Nijemci su prestali plaćati, i svijet je to uzeo na znanje. Spomenuti Amerićanin K n i c k e r b o c k e r upozorava, kako je sada dug Njemačke jedva za polovicu veći od njezina zaduženja prije rata, pa je tako ona p o b i j e đ e n a, bolje prošla od s v i j u p o b j e d n i k a.

A čim je Njemačka prestala plaćati ratnu otštetu, teško su poremećeni proračuni s v i j u d r u g i h d r ž a v a, koje su s tim novcem otplaćivale svoje ratne

[15] Takvi su unutarnji dugovi država na pr. oduzimanje 20% prigodom žigosanja novca, ratna šteta, 7% investicioni zajam i drugo.

[16] Vidi str. 17.

[17] »Ein voller Wahnsinn«.

dugove i zaduženja radi poratne obnove. Zato se javio glas naroda: — Pa ako ne mora plaćati Njemačka nama, zašto bi mi morali plaćati drugima? — Zaključivanje je razborito, samo je li pošteno? Jer tko su ti d r u g i? Države su uzajmile od drugih država i od s v o j i h v l a s t i t i h d r ž a v l j a n a. A valjda je i novac dobiven iz tuđine, novac tamošnjih državljana p o j e d i n a c a. Onda koji da se dugovi ne vraćaju? Oni r a t n i, uzajmljeni za nabavu oružja i streljiva, ili također oni posuđeni za p o r a t n u o b n o v u gospodarstva, podizanje industrije i tako dalje? Napokon hoće li se lučiti dugovi j a v n i, što su ih učinile države, od dugova p r i v a t n i h? Jer i pojedinci su se zadužili, i u ratu i zbog poratne obnove. A svakome bi bilo drago stovariti s leđa to breme dugova... Nastala je, da tako reknemo, opća uzbuna dužnika čitavoga svijeta. A budući da dužnici ne samo, što su se uzbunili, nego su uistinu prestali plaćati, jer nijesu mogli ili nijesu pravo ni htjeli, ponestalo je p o v j e r e n j a vjerovnika u dužnike sadanje i buduće. Pokolebana je tako svakolika v e r e s i j a i s i g u r n o s t, koja je podloga svemu novčanom poslovanju, a ovo je opet krvotok narodnoga gospodarstva. Kolanje krvi je zastalo i s te je strane navalila bolest i nevolja na ljudsko društvo.

Ali dosta je već toga obilaženja od postaje do postaje tjeskoba i nedaća. Suviše smo svjedoci ovih dana, a da ne bismo svega toga znali i osjećali. Prolio se opći potop nedaća na svijet, iako je održan zavjet u punini, te na zemlji nije ponestalo ni usjeva ni žetve. Ne će dakle biti proklet ni čovjek, premda mu je ćud i misao srca hitra na zlo.[18]

[18] I. Mojs. VIII. 21—22.

POMETNJA KAO U BABILONU

Napisavši debelu »Povijest svijeta« engleski pisac H. G. Wells[19] (čitaj: Uels) toliko se oduševio i zanio svime, čemu se čovjek na ovome svijetu domislio i dovinuo i što li je sve izveo i stvorio, da zaključuje svoju knjigu ovako samodopadno i oholo: »Čovjek, koji teži uvijek naprijed, naoružan tajnim silama i znanjem, o kojemu mi danas i ne sanjamo, jednoga će dana upotrebiti kuglu zemaljsku kao polaznu tačku, s koje će poletjeti, da u svemiru osnuje svoje carstvo sred zvijezda«.

Ta je knjiga napisana nedavno. Baš kada su poslije svjetskoga rata uprte sve sile oko obnove svijeta, kada se nevjerojatno unapređivalo poljodjelstvo, čudesno usavršivala industrija i kada su banke gradile podzemne utvrde, kamo će spremati silan novac. A zaključna misao te najnovije povijesti svijeta toliko podsjeća i naliči na ono, što je pred mnogo tisuća godina zapisano u povijesti biblijskoj.[20] U ono je pradavno vrijeme čovjek došao i naselio se na preplodnu ravnicu između rijeka Eufrata i Tigrisa. A u toj ravnici nije bilo nikakva kamenja za gradnju kuća i zgrada. Ali čovjek se umom svojim dosjetio, da izrađuje ciglu od zemlje, da je peče i da opekom gradi. I tada se čovjek sam sebi učinio toliko mudar i slavan, da je preuzetno odlučio: »Hajde, da sagradimo grad i kulu, kojoj će vrh biti do neba!« Sveto Pismo kazuje, da je tada uz kulu babilonsku nastala velika pometnja, te jedni nijesu razumjeli druge,

[19] H. G. Wellsa drže tako ozbiljnim piscem, da su ga književnici izabrali predsjednikom svoga međunarodnog Penkluba. Njegova »Povijest svijeta« prevedena je i izdana lane i kod nas. O mogućnosti njena naopakog utjecaja pisao sam u »Hrvatskoj prosvjeti« br. 1. god. 1933.

[20] I. Mojs. XI.

što govore. Babel će i reći smetnja ili pometnja. A i danas vlada pometnja i međusobno nerazumijevanje ništa manje od babilonskog, premda bi bilo tako potrebno i nužno, da se rod ljudski sporazumije, složi i dogovori, što mu valja činiti, pa da se spase od općeg potopa nedaća. Ali — tuži se Papa — »dok se jedni pokazuju sasvim nemoćni, da rješavaju socijalne zadatke, drugi predlažu lijekove, koji su još mnogo veće zlo od bolesti same.«

Oni, koje Papa žigoše, da se pokazuju sasvim nemoćni, da rješavaju socijalne zadatke, jesu liberalci, a baš u mnogim su državama vlastodršci još posvema predani liberalizmu. Liberalcima ili slobodnjacima prozvali su sebe sami prema latinskoj riječi libertas, što će reći sloboda, oni, koji su proširili nauku o ljudskoj slobodi, što je encikličko pismo oštro i strogo naziva »naopakom« i »krivom«.

Naopaka nauka o ljudskoj slobodi.

U ono vrijeme, kada se u Engleskoj počela razvijati industrija,[21] čitavo se kolo pisaca uhvatilo da hvali, slavi i uzdiže novo, a da ruži, obara i ruši staro. Valja priznati, da je u starome i bilo štošta da se kudi. Na primjer. U vrijedne i časne stare udruge obrtnika, koje su mnoga stoljeća štitile, pomagale i unapređivale obrt, a zvale se cehovi ili esnafi, uvukla se sebičnost. Cehovi su imali velike povlastice i ovlaštenja od kraljeva i države, pa su obrtnici počeli na zlo upotrebljavati tu svoju vlast i moć. Odbijali su i nijesu u nauk htjeli primati naučnika, a djetićima su oteščavali, da svrše zanat i da dobiju majstorski list, pa da postanu samostalni obrtnici. Radili su to, kako bi obrtnika bilo što manje, pa da svaki ima dosta i suviše narudžaba i zarade i da cijene obrtničkim proizvodima budu što više i poslovanje što unosnije. Događalo se također, da su se u neke cehove ušančili stariji majstori, pa ne puštali naprijed mlađima, ili bar otklanjali svaki prijedlog mlađih bojeći

[21] Vidi strane 11. do 13.

se novotarija. Eto protiv takvih cehova i obrtnika mogao se uzbuniti svijet. Jer svatko je želio, da obuća, odijelo, pokućtvo i sve, što proizvode zanatlije, bude što jeftinije. Zašto dakle da cehovi s kraljevskim povlasticama i obrtnici pomoću države priječe i ne dadu slobodno izrađivati robu onima, koji će obarati cijene? Čemu trebaju neki propisi, pa naročiti majstorski listovi i svjedodžbe za vođenje obrta? Neka radi, tko zna i hoće, kako umije i može, jer ne bude li mu posao valjao, nitko ne će doći da kupuje nevaljalo. Taj će »meštar« ubrzo propasti sam po sebi, imao on od ceha svjedočanstvo ili nemao. To se osobito svidjelo djetićima, koji su podugo čekali, da budu oslobođeni, pa da se žene, jer bez majstorskog lista nijesu im cehovi dopuštali ni da se vjenčavaju. Napokon su se i mlađi majstori ljutili na cehove i zakone, pomoću kojih su im stariji zanovijetali, da ne mogu razviti svoga posla po miloj volji i slobodno ga snabdjeti naprednijim alatom i strojevima, pa da rade brže, bolje i još s većom zaradom. Neki je od tadanjih pisaca[22] prigovarao otprilike ovako: »Ili cehovi s kraljevskim povlasticama i obrtni zakoni propisuju nešto korisno, tada ih ne treba, jer svi mi hoćemo korisno; ili oni propisuju nešto, što nije korisno, onda ih još manje treba.« Na svačijim je ustima bila riječ: »Puštajte, neka se radi; puštajte, neka prolazi«[23] to jest, dajte pojedinom čovjeku individuu[24] punu slobodu kretanja i poslovanja. Neka nad njim ne straže sve neki propisi, naredbe, zakoni i vlasti, pa će sve na svijetu poći svojim prirodnim načinom i to će biti najzgodnije i najkorisnije.

---

[22] To su riječi Abbé Baudeau-a (čitaj: Bodo-a) u djelu »Introduction à la philosophie économique« 1760.

[23] Laisser faire, laisser passer! (čitaj: lesè fer, lesè pasè) poznata je riječ F. Quesnay-a u djelu »Physiocratie...« (1761.).

[24] Od latinske riječi individuum stvoren je naziv individualizam, za to uzdizanje slobode kretanja i poslovanja pojedinca čovjeka. Protivno od individualizma je socijalizam ili komunizam, koji gledaju na društvo i zajednicu, a ne na pojedinca.

Za ukidanje »nepravednih« i »umjetno postavljenih« prepona i zapreka u obrtu, industriji, poljoprivredi, trgovini i svemu poslovanju pojedinca čovjeka s najviše je uspjeha ustao engleski pisac Škot Adam Smith (čitaj: Smis) i njegovi su spisi kroz puno jedno stoljeće mnogo utjecali na vlastodršce i zakonodavce. Smith[25] je na primjer tumačio ovako: Ne nadamo se mi našem ručku od blagonaklonosti i darežljivosti mesara, pekara, seljaka, nego od njihove koristoljubivosti. Ne tražimo mi, da oni nama nešto rade iz ljubavi prema bližnjemu, nego zbog sebeljublja i vlastite koristi. Ne kazujemo mi njima, koliko bismo radi da oni nama nešto prodadu, nego kako ćemo mi to njima otkupiti i dobro platiti To je taj prirodni tok, gdje svatko gleda za se, prodavač sebi, a kupac sebi u korist, pa se sve najbolje udesi. Puštajmo zato svakom potpunu slobodu čina, dok ne počini zločina, pa će i rad i imetak svakog pojedinca i svakog staleža biti najkorisnije upotrebljeni. Država neka bude ograničena, da čuva svoj narod od navale vanjskog neprijatelja i da pazi, kako se državljani ne bi međusobno ugnjetavali i jedan drugom nanosili krivicu, a uz vojsku i sudove može država imati još i po koji opće korisni pothvat, kojega je opseg prevelik, a da ga osnuje i vodi pojedinac. Tako će se napokon osloboditi i vladar i država suvišne brige, od koje joj nema ni koristi ni hvale. A kad bi se država već uplitala u narodno gospodarstvo, onda bi trebala da uklanja, a ne da stavlja zapreke. Jer tek bez zapreka i u potpunoj slobodi moći će napredovati obrtnik, industrijalac, trgovac, seljak, poljoprivrednik i svatko. I napredovat će ne korakom, nego trkom. U toj trci i slobodnoj utakmici[26] svatko će se takmiti, da dopre što

---

[25] Smithovo glavno djelo, izašlo g. 1776., jest »Inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations« (Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda). Pripovijedajući kratko, navodim, koliko je moguće, ne samo misli nego i riječi piščeve.

[26] Utakmica je doslovni prijevod riječi konkurencija. Ta se tuđica u ovom smislu čak i redovitije upotrebljava,

dalje i doprijet će, a najsposobniji će postati prvaci na diku i korist sebi, svome staležu i svome narodu. Oslobođenje pojedinca čovjeka. Individualizam. Sloboda vlasništva. Sloboda zvanja. Sloboda proizvodnje. Sloboda trgovanja. Opća sloboda. Liberalizam. To su bile želje. To su bile lozinke. To je bio cilj i meta velikih buna i prevrata. Za to se borilo, krvarilo i umiralo.

Da su individualizam i liberalizam uzeli toliko maha, razlogom je i tadanje vrijeme i to, što u tim naukama ima nešto opravdano i u jezgri zdravo. Sociolog, isusovac P. Oto Cohausz (čitaj: Kohaus) u jednom od svojih najnovijih rasprava[27] piše: »U individualizmu je potpuno opravdano i dopušteno neko izvjesno nastojanje i staranje oko lične i svoje pojedinačne koristi. Ali je sasvim protivno prirodnom pravu i kršćanstvu, što se pod individualizmom naučavala jedino skrb za sebe sama, a nebriga za zajednicu. I u liberalizmu je jezgra zdrava. Jer sloboda je čovjeku dana od Boga. Čovjek ima pravo na slobodu i na svoj slobodni razvoj. On se smije braniti protiv nepovlasnog ograničavanja slobode. A ne može se poricati, da je to pravo na slobodu tijekom vremenâ mnogo i znatno prikraćivano. Ne samo u starom vijeku, za vrijeme ropstva, biva to do najnovijega doba. Donedavna je postojalo kmetstvo. U sedamnaestom je stoljeću porastao, a u osamnaestom se razbujao apsolutizam, samovoljne vlade vladara i vladarčića, čak je došlo do birokratske i policajne države, gdje su krojili pravdu nabusiti činovnici i policajci, te sa svojih trista sijaseta odredaba i naredaba zasizali i zadirali u zaseban život svakog pojedinca. Život obrtnika i trgovaca kočili su još razni propisi cehova, tih nekada blagotvornih ustanova, ali već zastarjelili. A čovjek se i promijenio, pa prerastao starinski poredak, pošto su otkrivene nove zemlje i nepoznati krajevi i pučanstvo se umnožalo i prosvjeta napredovala. Naročito su obr-

[27] P. Otto Cohausz: »Das neue Papstwort zur Gesellschaftlichen Ordnung« (Nova riječ Pape o društvenom redu). Regensburg 1932.

tnici, trgovci i seljaci, zvani treći stalež[28], osjećali, kako su suviše sputani u svakom slobodnijem napredovanju. Što je dakle liberalizam ustao tražeći, kako da driješi i raspetlja te prejako stegnute stege i pûta, bilo je potpuno opravdano. Ali i tu se pošlo predaleko. Sloboda se uzdigla na prijesto, kao da nema drugih dobara do nje. U ime slobode odbačene su čak obveze prema socijalnoj pravdi i Bogu.«

Neograničenu vjeru u slobodu, u uspjehe slobodne utakmice, u korist prirodnoga toka stvari, naziva znani berlinski sveučilišni profesor, socijalist Verner Sombart[29] gotovim praznovjerjem. On se duhovito ruga, kako su ljudi tada bili opčinjeni i zatravljeni prirodnim naukama, pa su vjerovali, da i za narodno gospodarstvo vrijede oni prirodni zakoni, što ih je našao zvjezdoznanac Izak Newton (čitaj: Njutn) o privlačenju i odbijanju nebeskih tjelesa, što kruže svemirom u vječnom ravnovjesju i prekrasnom skladu. Tu punu slobodu u narodnom gospodarstvu poređuje Sombart sa slobodom prometa na cestama i ukidanjem voznog reda. Na širokim cestama još bi pješaci i volujska kola prolazili i uklanjali se kako tako, ali jao i pomagaj kod jurnjave brzih konja, žurnih motocikla i hitnih automobila.

Da nastavimo poredbu s prometom na cesti: U onoj toliko željenoj slobodnoj utakmici zaista se pošlo ne korakom, nego trkom. Moralo se trčati u sveopćoj hitnji. Ali putem su vrlo brzo sustali i jadno zaostali svi mnogobrojni pješaci iza onih, koji su imali konja za trku, ili čak mogli kupiti stroj. I u toj slobodnoj utrci bez pazitelja i sudaca nijesu nigda među pr-

[28] Vladari su na sabore i savjetovanja pozivali samo dva staleža: plemstvo i crkvene dostojanstvenike. Zato se građani i seljaci prozvaše treći stalež. Radništvo se nazvalo još poslije četvrti stalež. Češće se čuju nazivi: feudalci za prvi stalež, buržuji za drugi i proletarijat za treći.

[29] U raspravi »Die Zukunft des Kapitalismus« (Budućnost kapitalizma). Berlin 1932.

vima bili najsposobniji ni najbolji ljudi, već oni najjači i najsuroviji. Sasvim tako i u narodnom gospodarstvu. Doslovne su riječi enciklike: »Beskrajna sloboda konkurencije daje živjeti samo onima, koji su najjači, što često znači isto, kao da smo rekli: koji su u borbi najbezobzirniji i najmanje se brinu za savjest«, te će »svoje suparnike bez milosrđa pregaziti.«

O, koliko bi se iznenadili, začudili i zaprepastili oni mudračine, koji su u svojim glavama mudrovali, snovali i izmišljali, kako će individualizmom i liberalizmom riješiti sve zadatke obnove socijalnog poretka i gospodarskog blagostanja, da vide, što je iz te naopake nauke o ljudskoj slobodi nastalo, kada su se riječi stale pretvarati u djelo.

Počelo se s velikim zanosom i uzbuđenjem. Dignuti su ustanci i revolucije u Engleskoj, pa naročito u Francuskoj i drugdje, da se silom, kad ne ide milom, provede ono, što tako zamamno naučava liberalizam. I uspjelo je. Uklonjene su mnoge samovlade vladara i vladarčića. U državi je preoteta prevlast od staleža plemića - feudalaca. Ukinuta su stara udruženja: građanski cehovi i seljačke kućne zadruge. Zakonom je proglašena sloboda kretanja i poslovanja svakog pojedinog čovjeka. Dana je potpuna sloboda sticanja vlasništva i neograničeno pravo raspolaganja imovinom, kapitalom. — I tko je imao novaca uštеđena, baštinjena, dobivena kao miraz, udovoljio je želji željkovanoj, brzo kupio stroj i povećao radionicu. Tko je imao više kapitala, kupio je bolji stroj i više strojeva, pa uredio malu tvornicu. S još više kapitala gradila se još veća tvornica. Najznatnije kapitale počeli su ulagati u industriju veliki posjednici, feudalci potisnuti s državnog kormila. Bojeći se novih seljačkih buna oni su prodavali svoje zemlje i osnivali najveća poduzeća. I tako se u slobodnoj utakmici jurilo dalje i dalje. Liberalizam se s pravom diči, kako je potakao duh ljudski i omogućio mu, da pronalazi izum za izumom, da stvara čudesa od strojeva i da zavlada kopnom i morem, vodom i vatrom, zrakom i munjom. Ali baš to golemo napredovanje skrivilo je, da su u slobodnoj utakmici sasvim zaostali i gotovo propali obrtnici i mali poduzetnici, a da i oni veći i najveći moraju upirati silno i neprestano sve sile, da ne zaostanu i ne stradaju. Oni ne prestaju strepiti i strahovati pred iznenadnim nasrtajima, jer se već sjutradan može javiti jači takmac, savršeniji stroj i novi izum, koji će ih nemilice smlaviti. Orijaški napredak nijesu svagda više ni mogli pratiti i snabdijevati pojedinačni kapitali. Iz slobodne utakmice morala se roditi nužda i sila, da se kapitali u d r u ž e.[30] Tada pojedinci nijesu više slobodni samovlasnici. Nijedan od njih ne smije više da odlučuje sam, ali se zato svaki to lakše može sakriti za savjest drugoga. Pothvatom upravlja zbor, vijeće, ravnateljstvo, ali pravi vlasnik kao da je sam k a p i t a l. Sve se govori samo o tom kapitalu, o n j e g o v o j sigurnosti, o n j e g o v u povećanju, o tom, hoće li o n nositi i može li se zaključiti ovo ili ono radi n j e g a. A taj kapital je nešto hladno, tvrdo i bez srca, baš kao što je uprava bezlična. Poznata je ona o siromahu općinaru, kojemu je neku molbu trebao riješiti općinski odbor. I on, ne budi lijen, obašao sve odbornike i svi su mu bili prijazni i dobri, ali odbor, grdoba, ipak mu odbio molbu. — Pretežni dio današnjih velikih poduzeća drži upravo udruženi kapital, i to ne samo nekolicine bogatuna, nego jer novaca treba mnogo, vrlo mnogo, pozivaju se svi i svatko, samo da se novčina gomila, makar i manjim udjelima i najmanjim ulozima. Odatle vlasnikom poduzeća postaje još većma sam k a p i t a l, a ljudi vlasnici iščezavaju. Ni sami upravitelji ne znadu i ne poznadu onih, kojima pripada novac poduzeća, kojim upravljaju. Upravitelji poznaju samo dionice po tisuću, po pet tisuća, po deset tisuća. Upraviteljima je gospodar n o v a c n e p o z n a t i h. I upravitelji rade, da kuponi tih dionica donesu pet, deset, petnaest postotaka. U ime tih postotaka, a sakriveni za bezlični kapital, upravitelji čine sve i sva. I još — kako veli Papa u enciklici oštro — »pod zaštitom i plaštem nekoga zajedničkog imena (društva ili banke) počinjaju lako najogavnije nepravde«. Tako je sve okrenuto naglavce. Umjesto da čovjek bude gos-

---

[30] Vidi str. 19 do 21.

podar sviju dobara na zemlji, kapital je zagospodovao čovjekom. Kapital drži u vlasti same svoje vlasnike. On goni na djela i nedjela svoje upravitelje. On najpače i rad čovjeka pretvara u prostu robu, koja se prema potrebi kupuje ili ne kupuje, ne obazirući se nimalo na ljudsko dostojanstvo namještenikovo i radnikovo. Kapitalu je jedina svrha i jedini cilj, da se množi i povećava. I kako je bez obraza i bez srca — ne bira sredstva. Slobodu traži samo za sebe, ali sam hoće vlast i prevlast. I ta vlast kapitala nad ljudima, to je kapitalizam, a prevlast kapitalizma u državi i svijetu — to je imperijalizam. Da opet navedemo riječi, ne nekoga buntovnika, nego Pape Pija XI.: »Slobodno natjecanje sila utuklo je samo sebe; namjesto slobode nastupila je prevlast; lakomo gramženje za dobitkom naslijedila je borba o prevlast. Čitavo je narodno gospodarstvo postalo strašno tvrdo, okrutno i nećudoredno. Borba se vodi ponajprije za prevlast u gospodarstvu; zatim se vodi žestoko kreševo, tko će prigrabiti prevlast u državi, da bi i njezine sile i snage mogao iskoristiti kod sukoba gospodarskih; napokon se rvu i same države radi prevlasti u svijetu.«

S tim poganim čedom liberalizma želi obračunati svaki, osim one nekolicine, kojima je od koristi. Ali nevolja je, što se s kapitalizmom ne može ogledati licem u lice, što ga ne možemo ščepati za vrat i ukloniti, kako se može učiniti sa zlim gazdom ili pakosnim nadglednikom, sa svojeglavim načelnikom ili samovoljnim vladarom i makar s čitavom jednom skupinom ljudi, kao na primjer s plemstvom. Jer iako ima na svijetu neki maleni broj vrlo bogatih ljudi, koji su samovlasnici velikih poduzeća, to su tek kapitalisti, a ne kapitalizam. Kapitalizam je velikim dijelom vlast onoga kapitala nepoznatih, što ga ljubomorno čuvaju oni isti, koji ga u isti mah i grde. Oni čuvaju svaki, za se dakako, samo svoj majušni dijelak kapitala, pa strepe, da im samo ono njihovo ne propadne, da se njhov udio ne umanji i njihov uložak ne prestane nositi. Ali zbroj svih tih dijelova — to je napokon cijelo. Kapitalizam je također onaj zao duh, koji je opsjeo sve, da sa što manje rada žele što

veću zaradu. Kapitalizam je ona zamka, u koju sve više upadamo, što jače trzamo, da se izvučemo.

Liberalizam je obećavao obnoviti socijalni poredak, ali po plodovima njegovim razabiramo, kako je on nesposoban da rješava socijalne zadatke, jer je sam nesocijalan. U razdoblju, kada su zakonodavci i vlastodršci bili pod najjačim utjecajem naučanja liberalizma, na svijetu je nastao najnesocijalniji preokret. Stvoren je novi, četvrti stalež, proletarijat, koji je neslobodniji i socijalno niži od samoga kmetstva i ropstva. Proletarijat je stalež nadničara bez imovine, koji da bi mogli živjeti, prodaju sam rad svoga tijela ili duha. To su oni bezbrojni radnici, namještenici i činovnici raznih poduzeća, tvornica, trgovina, radnja i ureda, a dakako i oni težaci, koji su lišeni makar mrve zemlje. To su oni, za koje Papa Pijo XI. veli: »Njihovi jecaji viču od zemlje k nebu.«

Ako hoćemo da saznamo, kojim duhom diše proletarijat — piše u vrsnoj raspravi o proletarijatu učenjak Sombart — najbolje ćemo učiniti, da ispitamo, čega sve proletarijat nema. U prvom redu strahovita je činjenica, da proletarijat nema više nikakvih veza s prirodom, u koju je Bog čovjeka postavio. Proletarsko dijete ne zna više za ljepote i draži, što ih priroda pruža pastirčetu. Proletar je izgubio onu prirodnu sigurnost života, što je ima posjednik polja i zemlje. On je izgubio i one odnose prema nekom kraju, u kojem se igrao kao dijete, u kome je isprosio dragu djevojku, gdje je osnovao svoje ognjište, gdje mu je grob roditelja. Proletar ne zna za zavičaj. Zar da osjeća »toplinu« za neku sobu u toj i toj sivoj gradskoj ulici, u dvorištu, u četvrtom katu? Pa on seli iz stana u stan, iz grada u grad, iz zemlje u zemlju tražeći, tko treba njegova rada. Proletar je svukao narodnu nošnju, ne slavi slava narodnim običajima, ne pjeva narodnih pjesama. Proletar je čovjek svijeta, a bez domovine. On je čak bez posljednje veze, što čovjeka veže sa stvarnim svijetom dobara. Proletar nema svoje imovine. S dubokom žalošću gledamo, kako danas veliko mnoštvo ljudi nema gotovo ničega, što mogu nazvati svojim. I najsiro-

mašniji su u prijašnjim vremenima imali komadićak zemlje, kućicu, koju životinjicu, malo stvari, ali oni su to čuvali i voljeli čitavim svojim srcem. Današnji proletar (bar u većini) nema ništa od toga. Jedna kola, pa se vozi čitavo imanje, kada seli proletar s porodicom. Često dostaju ručna kolica. A kao što je proletar izgubio veze s prirodom i stvarima, tako ih nema više ni s ljudima. Nepoznate su mu one široke r o d b i n s k e v e z e, što tako lijepo spajaju većinom seljake u tijesne zajednice, pa daju pojedincu osjećaj pripadnosti i osiguranosti. Ali što je još od veće važnosti, za proletara gubi svoju čvrstoću i krepost čak i najuža porodična zajednica o b i t e l j, koja je još u građana ostala kao osnovica. Proletar prestaje razumijevati riječi »domaće ognjište« i »pod istim krovom«. Sasvim divlji narodi jedu bilo gdje i bilo kad, čim su uhvatili lovinu. Početak je prosvijetljenosti, kad se sjeda za stol i jede u zajednici. Proletaru je prečesto uskraćen zajednički ručak, a večera je jadna. Koliki dobri osjećaji izviru iz zajednice stanovanja. Tu je kolijevka. Tu uz peć baka priča priče. Tu se veseli Badnjaku. Tu se razvija najljepši mirisni cvijet čovječnosti: roditeljska ljubav. U toj se zajednici krote surovi nagoni. Tu se odgaja primjerom. Tu su majka i otac, sestre i braća. Muž i žena. A kakav je obiteljski dom proletara? On se obično vraća kući tek pred večer. U sobi se suši rublje. Vrišti dječurlija. Možda se svađaju supruzi. Namještaj je isprebacan, nema se svađaju supruzi. Postelja se dijeli s dvoje ili troje. Samo da pobjegneš iz toga pakla. A često se i žena vraća tek pred večer, jer je i mati radnica ili namještenica, ili negdje na dvorbi. A djeca? Najmanje dijete negdje u susjede. Veća na cesti. Postoji riječ »majčica cesta«. Tako je eto rastrojena proletarska obitelj i sve se više rastvara. Množe se divlji brakovi. Na djecu se gleda samo kao na nov trud i nov trošak. Onda proletar nema čak ni onu s i g u r n o s t u životu, kakvu je imao stari rob ili kmet. Jer i najlošiji gospodar brinuo se za roba i kmeta, bar kao za svoju domaću životinju, da mu bude što dulje sposoban za rad. Današnjeg se poslodavca ne tiče ništa radnik ni namještenik, on traži i kupuje samo

njegov r a d. Rad čovjeka, kao svaku drugu robu. A svakako najbolji rad uz najlošiju naplatu. Kada pak jedan radnik smalakše, doći će drugi. Premnogi se već nude, ma kako taj proletarski rad bio bez promjena i bez odaha, težak i glup, isti te isti kroz sedmice i mjesece... Je li bar proletaru ostala posljednja luč na putu kroz tamni život: utjeha i nada u v j e r i? Liberalizam i kapitalizam donijeli su »prosvjetu« i oduzeli proletarijatu i vjeru, koja je učila: »Blago vama siromasima....« Tako proletar ne zna za radosti ni onog najmanjeg seljaka i najsitnijeg zanatlije. Njemu ne ostaje ništa, z a č i m b i t e ž i o, što bi postigao. Pa čak ni nada, da će djeci spremiti bolju sudbinu. Jedan slikar predočio je to nedostojno lutanje čovjeka proletera kroz život ovako: Starac radnik koraca umorno između dva golema visoka zida, koji se pružaju u beskrajnu daljinu. Za ruku vodi unučicu, koja očima traži nešto oko sebe. A preko zidova se trune latice cvjetova neke voćke. Jer s one strane zidova, napolju je proljeće na zemlji. Pogledi djevojčice pitaju djeda, ne će li ih put namjeriti na polje, među cvjetno drveće. Oko starčevo ne daje odgovora. Upravljeno je u neki daleki cilj, koji uopće i nije cilj. Ići će i dalje putem između zidova. A djevojčica. kad odraste i postane majkom i bakom, vodit će za ruku djecu i unučad također besprekidnim putem između sivih zidova i onda ni sama ne će odgovarati na pitanje mališa: »Je li na polju proljeće? Hoće li stići proljeće?«

U taj i takav »nedostojan život u bijednom i nevoljnom položaju« — kako Papa Leon XIII. naziva život proletarijata — potisnuta je dandanas golema množina ljudi. Ne samo obični radnici, nadničari i težaci tjelesne snage, koji su jedva pismeni; proletarci su danas i stručni radnici i obrazovani namještenici, pače dijelom i činovnici. I svi su ti beskonačno ozlojeđeni svojim položajem, svi se ogorčeno bune protiv sadanjega socijalnog poretka, očajno i bolesno mrze sve oko sebe. Ne valja se dakle čuditi, ako se — po riječi Pija XI. — »mnogi od njih dadoše u bijesu zavesti na zle osnove i stadoše težiti za općim prevratom«.

Bolesna mržnja kao socijalni lijek.

Bolesnu mržnju proletarijata na sav socijalni poredak i do krajnosti neodržive gospodarske prilike iskorišćuju u korist svoje stranke pokretači, pristaše i učitelji druge krive nauke o obnovi socijalnog poretka, koja se u početku nazivala jednim imenom socijalizam, a poslije je veći dio socijalista stvorio još komunizam ili boljševizam.[31] Evo riječ po riječ glavnih i osnovnih smjernica, uputa i zapovijedi, što su ih ti komunisti izradili i proglasili za cio svijet u Moskvi godine 1919.[32]

»...Rodila se nova epoha (novo doba). Epoha slamanja kapitalizma. Njegova unutarnjeg raspadanja. Epoha komunističke revolucije proletarijata. Imperijalizam se lomi... Stari kapitalistički »poredak« više ne opstoji. On više ne može opstojati. Konačni rezultat (posljedica) kapitalističkog načina proizvodnje je kaos (metež). A taj kaos može prevladati samo najveća produktivna klasa (sloj, koji radi i proizvodi): proletarijat. Proletarijat mora stvoriti pravi poredak, komunistički poredak. On mora slomiti vlast kapitala... uništiti granice država... cijeli svijet pretvoriti u jednu komunističku zajednicu.... Protiv nje (revolucije proletarijata) sprema se svjetski kapital na posljednju borbu. Pod krinkom Saveza Naroda i pacifističkih fraza (nastojanja oko razoružanja i svjetskog mira) čini kapitalizam posljednje napore... Na to... mora proletarijat da odgovori osvojenjem političke vlasti... Osvojenje političke vlasti ne znači samo izmjenu osoba u ministarstvima, već uništenje neprijateljskog državnog aparata (ustroja, uređenja uprave), osvojenje stvarne snage, pa naoružanje proletarijata, revolucionarnih vojnika, crvene radničke garde (straže, vojske); odstranjenje sviju građanskih sudaca i činovnika i obrazovanje novih upravnih organa (ureda) proletarijata. Pobjeda proletarijata leži u dezorganizaciji (metežu i zbrci) neprijatelja, a organizaciji (uređenju) proletarske vlasti; ona se sastoji u razorenju građanskog, a izgradnji proletarskog državnog aparata... Kao svaka država, tako je i proletarska država aparat za ugnjetavanje, ali on se upravlja protiv neprijatelja proletarijata. Mnogo slavljena »volja naroda« ne postoji, kao što ne postoji ni jedinstveni narod. U zbilji postoje dvije klase (dva sloja ljudi) sa suprotnom voljom... Građan. demokracija (»vlada naroda«) sa svojim parlamentarnim sistemom (sustavom) samo riječima zavarava narod, ko da on sudjeluje u upravi... Nasuprot proletarijat kao ogromna većina pučanstva vrši posve otvorenu klasnu silu svojih organizovanih masa, da odstrani buržoaziju (prvi, drugi i treći stalež)... Revolucionarna epoha zahtijeva od proletarijata upotrebu borbenih sredstava, koja koncentriraju (združuju, ujedinjuju) svu njegovu energiju (snagu) pri izravnom sukobu s buržoaskom mašinom u otvorenoj borbi...«

To je prvi i pretežni dio uputa, što su ih komunisti u Moskvi službeno izdali za sav proletarijat svijeta.

[31] Naziv boljševizam dolazi od ruske riječi boljše, a to znači: više, većina. Socijalisti su se naime pocijepali u dvije stranke, pa se većina, koju je vodio Rus Vladimir Lenjin, nazvala ovako za razliku od onih socijalista, koji su ostali u manjini — menjševiki. Komunizam načinjena je riječ od latinske communis (čitaj: komunis), što će reći: zajednički. Komuniste naime uče, da treba ukinuti zasebno vlasništvo, pa da sve bude zajedničko.

[32] Godine 1847. pozvao je njemački Židov Karl Marks sa svojim drugom Fridrikom Engelsom proletarijat čitavoga svijeta, da se udruži u stranku. Takva javna stranka osnovana je godine 1864., pa se naziva Prva internacionala. Ona se raspala poslije deset godina, te je godine 1889. osnovana Druga internacionala. Već prije svjetskog rata nastala su u stranci teška gloženja, pa je napokon Lenjin početkom ožujka 1919. u Moskvi osnovao Treću internacionalu. Prigodom osnutka izdan je »Komunistički manifest« (svečana objava o osnutku), »Direktive komunističke internacionale« (upute i zapovijedi, što i kako treba raditi), a vođa komunista Lenjin dodao je još svoje »Dvadeset i dvije teze« (tvrdnje) kao tumačenje. Sve, što iz tih »Direktiva« i »Teza« navodim, prepisujem točno po knjizi »Osnutak treće internacionale« i po prijevodu, što su ga sami komunisti na našem jeziku štampali latinicom u Beogradu godine 1920.

Još nikada ni jedna stranka ni pokret nijesu ovako otvoreno i jasno naučali silu, ugnjetavanje, izravni sukob, razaranje, uništavanje, oružanu borbu. A da ne bude baš nimalo sumnje, sam vođa komunista Lenjin dodao je k tim uputama odmah još »dvadeset i dvije teze (tvrdnje)«, pa još očitije i oštrije zabacuje svaku slobodu govora, sastajanja i štampe, ne dopušta ni parlamenta ni jednakosti građana, nego traži bezuvjetnu klasnu borbu i u ime radničkog staleža silu, samovladu, diktaturu. Lenjin sudi i osuđuje: »Tko brani demokraciju uopće i protivi se diktaturi, izdajica je socijalizma«.

Papa Pijo XI. naziva stoga boljševizam ili komunizam »silovitom strankom«.

Iz knjige, što je u sve ruske škole uvedena kao čitanka i neki katekizam boljševičke nauke, a složio ju je Buharin[33] prepisujem ova pitanja i odgovore:

»Kako zasnovati komunističko društvo? Kako do njega doći?«

»Komunistička stranka odgovara: diktaturom proletarijata.«

»Što je diktatura?«

»Diktatura je gvozdena vlast, koja ne štedi svojih neprijatelja. Diktatura radničke klase.«

»Pa zar su komunisti za nasilje?«

»Da! Mi smo za revolucionarno nasilje! Za oružani ustanak protiv buržoazije.«

»Šta je proletarska država?«

»Ona je organizacija staleške, klasne vlade, gdje gospodari proletarijat. Ona je organizacija nasilja, ali nasilja protiv buržoazije... Jer čak kada buržoazija bude pobijeđena na čitavom svijetu, nju treba prisiliti, da služi narodu.«

»Kako će proletarijat čuvati svoje tekovine?«

[33] U pogovoru k francuskom izdanju te knjige piše sam Buharin: »Komunistički program, koji se danas iznosi pred francuske drugove, raspačan je u više milijuna primjeraka i preveden ne samo na sve evropske jezike, već i na više istočnih.« U naš jezik preveo je Buharinov »Program komunista« Živko Jovanović, pa je izdan kao četvrta sveska »Komunističke biblioteke« u Beogradu, ali je zaplijenjena.

»Najbolje je jamstvo puška u ruci radnika. Zato treba obrazovati svakog radnika i svaku radnicu, da nauči rukovati oružjem.«

Stanimo! Zamislimo se! Razmotrimo!

Kakva li će biti mladež, kakav narod, kakvi vođe stranke i upravljači države uz takvu nauku mržnje i nasilja, kad znamo, koliko grijeha, nevaljalština i zlodjela ima na svijetu, dok se javno uče zapovijedi Božje, dužnosti kršćanske i djela ljubavi?

U Švicarskoj u gradu Ženevi postoji Stalni ured međunarodnog saveza protiv treće internacionale.[34] Taj ured donosi izvještaje o strahotama komunističke diktature. Služi se najviše vijestima samih boljševika, koji vladaju Rusijom, dakle šestinom čitavoga svijeta, pa imadu dovoljno veliko područje, da pokažu načine, sredstva i uspjehe svoga rada. Čitanje tih svjedočanstava najgroznije je štivo. Jer boljševici su nadmašili sve poznate najzloglasnije silnike i strahovlade svjetske povijesti i po broju i po krvološtvu umorstava, sakaćenja, zlostavljanja i mučenja ljudi podanika. Dakako kad komunizam uči, da ne postoje ravnopravni podanici i braća ljudi, već da su na svijetu dvije klase sa suprotnom voljom, dvije vrste ljudi: proletarijat i buržoazija. Vlada proletarijata je sasvim otvoreno klasna vlada, samovoljna vlada jedne vrste ljudi, pa joj je zadaća da gvozdenom vlašću, nasiljem i oružjem u ruci ugnjetava onu drugu vrstu ljudi, buržoaziju.

— Neka je, neka buržoaziju! — zlorado misli u mržnji i bijesu ispaćeni proletarijat, pa i ne pomišlja da priupita: — A kako će to i na koji način vladati proletarijat? I tko je ta buržoazija, kojom će vladati?

U komunističkim Uputama samo je jednom, i to veoma sakriveno izrečeno, da će klasnu silu, to jest vlast, vršiti organizovana masa proletarijata, koji je ogromna većina naroda. Jasno je rečeno, da u komunističkoj državi nema »volje naroda«, a nema eto ni »volje ogromne većine naroda«, nego tek u ime i pod

[34] Bureau permanent de l' entente internationale contre la III-me internationale, 13. Corraterie, Genève.

cimerom proletarijata vrši vlast neka o r g a n i z o v a n a masa — to jest s a m o i j e d i n o s t r a n k a b o l j š e v i k a! Da ne bude nikakve sumnje o tome, L e n j i n, odmah u dvanaestoj svojoj tezi pokazuje, kako bezobzirno valja gurnuti u stranu svakoga, pa i proletara, ako nije organizovani i pravi boljševik. On prvoborce proletarijata, stare drugove radnike, socijaliste menjševike naprosto proglašuje »radi kratkovidnosti ovisnima o buržoaziji« i »socijalizdajicama«, a to je još gore, nego da su buržuji. — Da su boljševici vladalačka kasta (sloj) razumjet će ubrzo svaki Azijac.[35] U čitavoj današnjoj Rusiji nema p r a v i h boljševika n i p o d v a o d s t o t i n e podanika. A u mjesecu lipnju godine 1933. opet je ovršena »č i s t k a« veliko »čišćenje stranke«, pa je odbačena gotovo trećina članova. Komisija za čišćenje veli u svome izvještaju, da je ta strogost bila potrebna, jer su u stranku »prodrli takvi, koji ne spadaju među boljševike ni po svome mišljenju, ni po svojim sposobnostima«. Kako su takva »čišćenja« temeljita, dokazuje primjer, da su tri glavni vođe proletarskog prevrata i prve boljševičke vlade u Rusiji, T r o c k i, S i n o v j e v i K a m e n j e v odagnani. Prigodom »čišćenja« zaključeno je također, da se stranka »potpuno zatvara od svakog daljnjeg primanja novih članova«. A nad pročišćenom i prorešetanom strankom boljševika neprestano dalje bdije posebno tajno redarstvo, pa pomno pazi, kako se koji boljševik vlada — prema vodstvu. Tako ni ona po dva boljševika na stotinu podanika ne odlučuju o diktaturi proletarijata, nego naprotiv najuže vijeće vlastodržaca, diktatora određuje, koga treba izbaciti iz boljševičke stranke, a kome se može još dopustiti, da ostane među probranima, pa da »živi bolje i da mu bude dobro u zemlji Rusa«. Sovjeti manje savjetuju, a više

[35] Kršćanstvo je tako djelovalo na Evropljane, da oni više ne mogu ni razumjeti tolike nejednakosti među ljudima, kakva još postoji u Aziji. U Indiji je na primjer još uvijek pučanstvo podijeljeno na k a s t e (slojeve). V l a d a l a č k a k a s t a je najviša, a k a s t a p a r i j a najniža. Pripadnici jedne kaste ne smiju s onima iz druge ni jesti ni stanovati, a dakako još manje se ženiti. Iz niže se kaste u višu ne može popeti.

izvršuju, što im se nalaže. Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika, kako se naziva danas Rusija, nad stošezdeset milijuna podanika ne vlada dakle proletarijat, ne vlada ni stranka boljševika, nego sasvim maleni broj otimača vlasti, upravo J. V. S t a l j i n, Azijac, s dva druga Azijca M o l o t o v o m i V o r o š i l o v o m a pomoću najstrašnije policije zvane G.P.U.[36]

Da ogledamo sada: što je ta b u r ž o a z i j a, radi koje se najprije trebaju ujediniti sve snage, upotrebiti sva borbena sredstva i naoružati crvena garda, a kada bude ona pobijeđena, radi koje treba proletarska država biti organizacija nasilja i stroj ugnjetavanja. Azijcu je i opet jasnije nego Evropljaninu, da to boljševici kane od savladane buržoazije za svoju komunističku državu stvoriti najniži sloj pučanstva, kastu bespravnih težaka, slugu, robova i parija, koje »treba prisiliti, da služe narodu«. — Nigdje u »Uputama treće internacionale«, ni u Lenjinovim »Tezama«, pače ni u Buharinovoj školskoj čitanci nema rečeno: tko je sve u tom staležu buržoazije. Namjerice je to prešućeno. — Kada su boljševici u Rusiji uzeli svu vlast, umorili su cara, caricu i carsku djecu. Poubijali su bezbroj plemića, časnika, viših činovnika, posjednika, tvorničara, bankara i trgovaca. Tko je od tih izmakao smrti, bježao je na vrat na nos iz Rusije. Tako je u tili čas s dvadeset i jednog milijuna četvornih kilometara zemlje istrijebljena sva p r a v a b u r ž o a z i j a. Ali prevrat je još bio u punom jeku i zamahu, pa se pošlo i dalje: gonili se i proganjali niži činovnici, podčasnici, kaluđeri, obrtnici, zanatlije, manji trgovci, seljaci, bolje gazde, radnici, koji su imali štogod imovine, i svaki, za koga se upamtilo, da je nekada pristajao uz stranku protivnu komunizmu. Provjerena svjedočanstva utvrđuju, da su ganjanja ove tako zvane »s r e d n j e b u r ž o a z i j e« bila nemilosrdnija, surovija i krvavija od muka prave buržoazije. Jer u početku su smrtne osude izvršivale kakve takve određene za to čete

[36] G. P. U. su početna slova riječi Gasudartvenoje Političeskoje Učreždenije, što znači: Državna politička ustanova, a zapravo je to veoma ozloglašena i strašna tajna policija.

boljševika, a poslije je mlatila, mrcvarila, klala i morila sama razbješnjela i obezumljena gomila. U bijes općeg prevrata unosile se i lične mržnje, obračunavanja, osvete, pa čak i najgadnije nastranosti takvih pojedinaca, koji bolesno uživaju u tuđem jauku, patnjama, krvarenju i umiranju. — I još se nije stalo. Pokrenuo se i dobio prevlast talog ljudskoga društva, pa izmislio, da treba zatrti sve »b i v š i j e l j u d i«, dakle svakoga, kome se negda moglo reći, da je »čovjek«. Time je naviješten zatorni rat bivšim financima, stražarima, pisarima, prodavačima, a najpače seljacima, koji su još sačuvali nešto zemlje, te ih zovu »k u l a k i«. I nastavlja se dalje. Po ruskim sudovima dnevno se slušaju optužbe, kako je netko buržuj, jer ima po postelju za svakoga od svojih, ili dvije perine u krevetu, ili vezeni rubac i pregaču u škrinji, ili dva para cipela. Tako se u Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika pronalazi sve nova i nova »buržoazija« i p o t o m c i buržoazije i oni, koji š u r u j u s buržoazijom. Ovima se onda oduzima »p a j o k« (neke vrste pasuš), bez kojega nema u Rusiji nitko prava na stan i na hranu, odijelo, i druga živežna sredstva, već postaje »l i š e n a c«, lišen svih ljudskih prava, pa može lutati zemljom kao napušteno pseto. — A nitko nije siguran, da ne će najedamput biti okrivljen s »buržujstva« i gurnut među takve »l i š e n c e«. — Pisac A. S l o n i m s k i u putopisu »Moj put u Rusiju«[37] zapisuje: »Osjećaj sigurnosti, koji je tako potreban za duševni razvitak pojedinca, nalazi se u Rusiji u maloj mjeri. Uzajamno, neprekidno uhađanje unosi atmosferu (zadah) nepovjerenja prema najbližim ljudima. Uz aljkave sudove i upravu svaka denuncijacija (prijava) sadrži u sebi krajnju opasnost... Ne znam, da li je osjećaj gladi grozniji od osjećaja straha... Rusi žive u strahu pred svojom vlašću. Žive gotovo kao vojnici u rovovima... Svako zvonce, što razdire noćnu tišinu, može da nagoviješti reviziju (premetačinu) i hapšenje... Svaka neoprezna rečenica može dozvati istragu. Rđav čovjek ima sredstava, koja mu dobavlja strahovlada,

[37] Prijevod je nedavno izašao u Zagrebu.

što vlada u zemlji. Zamjeriti se nekome znači kadšto isto što i zamjeriti se državi, jer kaznena mašina djeluje čim se pritisne pružina... Ali u Rusiji je najrašireniji strah pred gubitkom — hrane. Zbog denuncijacije ili kakve neznatne krivnje država može čovjeku oduzeti »pajok«. Država ga može gurnuti u redove »lišenaca«. Država je jedini djelitelj rada i prehrane, i zato prestupak protiv države ima tako kobne posljedice.«

Da je država jedini djelitelj rada i prehrane, glavno je načelo i osnovica komunizma. U drugom dijelu »Uputa komunističke internacionale« izrečeno je to kratko i jezgrovito: »Proletarska diktatura ne donosi sa sobom nikakvu razdiobu proizvodnih sredstava. Njena je svrha da proizvodne snage centralizuje (svede oko jednog središta) i svu proizvodnju podredi jednom jedinstvenom planu (osnovi). Kao prve korake k socijalizaciji[38] svega gospodarstva treba spomenuti: socijalizaciju b a n a k a, koje sada vode proizvodnju; osvojenje sviju i n d u s t r i j s k i h o r g a n a (tvornica, rudnika...) s njihovim preuzećem u državnu vlast; socijalizaciju z e m l j o p o s j e d a i njihovo pretvaranje u društveno (komunistički) vođena poduzeća... Na području razdiobe mora proletarska diktatura t r g o v i n u zamijeniti s pravednom (komunističkom) razdiobom dobara.«

Jednostavnije rečeno: Komunistička država oduzima svu zasebnu svojinu i vlasništvo svim pojedincima, zadrugama i društvima. Komunistička država preuzima sama svu zemlju, tvornice, poduzeća, trgovine i banke. Komunistička država je jedini vlasnik, jedini gazda, jedini poduzetnik, jedini trgovac. A svi građani su p r o l e t a r i j a t i ne samo podanici države, nego i njezini radnici i težaci.

Prepisujem opet nekoliko pouka iz B u h a r i n o v a »Programa komunista« o tome: kako je sva imovina zajednička, to jest državna; kako država šalje svoje podanike na rad i kako im dijeli živežne namirnice. Evo:

[38] S o c i j a l i z o v a t i znači uzeti nešto pojedincu vlasniku, pa učiniti socijalnim, društvenim, općim vlasništvom.

»U komunističkom društvu sva b o g a t s t v a ne pripadaju više nikom... ona pripadaju cijelom društvu. Društvo je tada jedna ogromna zajednica proizvađača.«

»R a d i se u zajednici po smišljenoj osnovi. Središnji računarski ured izračunava, koliko treba da se proizvede cipela, hlača, platna, kobasica, sira, i tako redom za jednu godinu. Taj ured izračunava također, koliko drugova treba u tu svrhu da radi na njivama, u tvornicama kobasica, u velikim krojačkim radionicama... i prema tome se raspoređuju radne snage.«

»Ured, gdje se vodi p o p i s r a d n e s n a g e pregledno po strukama, nađe u tom popisu za rad potrebna lica i ona su o b v e z a n a, da idu na onaj posao, kuda ih ured šalje.«

»Proizvodi (hrana i roba) nagomilavaju se u d r ž a v n a s p r e m i š t a, odakle se porazdijele među učesnike u radu.«

»Svaki radnik dobiva jednu posebnu k n j i ž i c u b o n o v a, gdje se vodi račun o njegovu obaveznom radu. Na osnovu tih bonova on dobiva pravo, da se snabdjene potrebnim proizvodima, naročito hljebom... Ako se neki čovjek odrekne da radi, u njegovoj knjižici nema bonova, i ako on dođe u spremište, tamo mu se kaže: »Za vas nema ništa; dokažite, da ste radili ondje, kamo ste poslani, dragi gospodine!«

Sve su te lijepe riječi postale zbiljom u Savezu Sovjetskih Soc. Republika i tamo se može provjeriti, kako je proletarijatu pod drugarskom proletarskom diktaturom, gdje ona nije samo državna vlast, nego i poduzetnik, koji određuje visinu plaća, doznačuje stan, odijelo i hranu, a kome nije pravo, taj je »protudržavan«. Nama će dostajati, ako sebi časkom predočimo, kako bi bilo, da nam neki anđeoski dobar financ dnevno izračunava: što, koliko, kada i gdje treba da radimo; da nam neki preljubazni kaplar piše i zapisuje u knjižicu, koliko smo kruha i ruha vrijedni; da nam napokon neki pravednik, ni po babu ni po stričevima, već po našim ceduljama dijeli kruh, sir, kobasice, gaće, hlače, cipele.

Ipak, nijesu li zar nezapamćeni uspjesi te diktature, a to možemo svaki čas čitati u novinama, da je u Rusiji

sagrađena najveća električna centrala svijeta, da je podignuta najjača radiostanica, da su izvedeni Volhovstroj, Volgostroj, Dnjeprostroj i drugi strojevi nad strojevima? Strojeve nad strojevima može dakako da gradi kapitalist nad kapitalistima, a to je komunistička država Rusija. Jer nikoji kapitalistički savez ni pothvat svijeta nije prigrabio onoliko bogatstva, kolika je otela i kolika posjeduje diktatura proletarijata. Ona je vlasnica sviju banaka, sviju poduzeća, sve trgovine, svih dobara čitave šestine svijeta, a stošezdeset milijuna podanika njezini su radnici. — Vladalačka kasta u Rusiji, najpače oni mladi boljševici, zanose se i omamljuju žudnjom, da što žurnije nekadanju »žitnicu Evrope« pretvore u zemlju industrije. A spomenuti pisac, putnik A. S ł o n i m s k i pita: »Za koga se izgrađuje ta industrija, kad isto takve tvorničke zgrade, kao što ih sada gradi Rusija, stoje nekoliko stotina kilometara na zapad, u Njemačkoj i drugdje, puste i mrtve?« — Da nije žalosno, bilo bi smiješno, što se s tim grdosijama od s t r o j e v a prkosnom gordošću diče baš oni neki »socijalni« književnici, koji bi jedino trebali da pitaju: — Kako živi č o v j e k u Rusiji? Kako se hrani? Kako stanuje? Što misli? Kako osjeća?[39]

»Tako živi Rus« naslov je vrlo zanimljive zbirke opisa raznih proletara današnje Rusije, s kojima se upoznao socijalni povjesničar Amerićanin W. C. W h i t e (čitaj: Uajt), dok je od godine 1927. do 1930. na sveučilištu u Moskvi proučavao sovjetsko pravo. Opisi su, tako reći, fotografije, jer je pisac posmatrač, a ni veliki pristaša, ni naročiti protivnik boljševika.[40] Tek jedan jedini ulomak iz te knjige neka bude za primjer, kako je pod proletarskom vladom proletar ostao jadnim proletarom, pače se još većma proletarizovao.

U Moskvi se pisac s još jednim drugom naselio u jednu sobu negda gospodskog stana, gdje sada u svakoj

---

[39] Tada bi oni morali hvaliti f a r a o n e, koji su sagradili piramide, ili ruskog cara, koji je sazidao najdulju željezničku prugu kroz Sibiriju.

[40] Njemački prijevod je izdan u isto vrijeme s engleskim izvornikom pod naslovom »So lebt der Russe«, Köln 1932.

sobi stanuje po jedan stanar. Sustanarka Marfiša, koja mu čisti sobu, pripovijeda:

»U ovom stanu stanuje šest porodica, ne računajući vas i vašega druga. U mojoj nas je sobi šestero, a dvoje djece. Onda Bogoljubovi, muž, žena i mati. Oni imadu najljepšu sobu i pravo pokućstvo. Do njih stanuje Krasov. Bio je oženjen, ali je pred četiri mjeseca protjerao ženu pa živi s drugom. Hulja buržujska, čuje se, da je bio časnik. Onda Blitzmann. U svakom stanu ima po jedan Židov. I njegova prljava djeca. Židov ima novaca. Njuškalo G. P. U.-a. Njegova se žena svaki dan svađa u kuhinji. Laje, da joj krademo petrolej, sapun i toplu vodu. ... A vi pazite, zaključavajte vrata od sobe, kad niste kod kuće... U sobi do Židova je Adamov i njegova... Čovjek je željezničar, pa ga čitave dane nema. A dok je on na putu, ona njegova — sramota! Fuj! On je član stranke. Onda su Laptevi. Tvornički radnik. Stanuju u sobici iza kuhinje (negda služinskoj). Četiri djeteta imadu i najgoru sobu. Smrde ko kuga... Eto dvadesetpet nas je u jednom stanu, gdje su živjela četiri buržuja... A dà, i još tri cure. One spavaju među škrinjama i kovčezima tu na hodniku. To je protiv odredbe kućnog vijeća. Moj muž je u vijeću, ali on veli: »Pa negdje moraju spavati. Bolje tu nego u našoj sobi.« Gamadi ima. Ne može se trijebiti. Stara kuća. Ja čistim, ali dođe od prijeko... Kuhinja je prokletstvo. Šest tuđih baba sve u jednoj kuhinji i još s njima sva prljava derišćad. Kućno vijeće ne da radi svađa ložiti u štednjaku. Sada na njemu stoji šest »primusa«, pa kuhamo na petroleju... Ali najgore je stajanje u »očeredi« (dugom dvoredu). Ne znam, zašto, ali nikada nema dosta ničega, što treba. Ne dobiješ nigdje, koliko piše na cedulji. Jučer sam prestajala dva puna sata za malo šećera. Onda veli ona svinja: »Odstupite. Nema više!« A hladno je, da ti noge otpadnu. Čekamo u »očeredi« svaki dan i ja i sestra i muž. Na sve se mora ovako čekati. Pred svakom »aprovizacijom« (mjestom opskrbe) stoje kilometri dvoredova. Sve su ulice toga pune. Mesaru, svinji, sam prigovorila, što zakida, kad ne daje od svoga, a on otada meni na malo svježe govedine uvali suhu svinjsku

kost. A nemaš drugamo poći. To je naš broj. Prljavac štedi na nama, pa potajno prodaje i ždere... Muškarcima je uvijek bolje. Pogledajte mojega, pa mene. Pogodite, koliko mi je godina! Trideset pet? Ne. Dvadeset šest. Ali mučim se. I rodila sam dva puta, a sedam puta pometnula. To je besplatno. Javiš se liječniku, pa načini. Pred klinikama stojimo također u dvoredovima. Zadnji mi je puta rekao doktor, da više ne bih smjela. Ali moj popije rado, i otkuda još više djece? Najpametnije je sasvim bez djece. I razvedeš se lakše... Ona devetnaestgodišnja cura na hodniku u dvije se godine devet puta vjenčala i rastala. To se kod nas samo upiše. Bez popa. Ali ljepše je bilo s popom. Piše na oglasima: »Vjera je buržujski opium za narod.« Ne znam, što je to. Ali kad je buržujsko, bolje se čuvati. Još bi prokleti Židov prijavio, pa bi nas otjerali iz stana i uzeli nam cedulje za živež... Onda, moj stari je u vijeću, pa mora prednjači. O, naljutimo se on i ja dosta na ta vijeća, sjednice i skupštine. Da bar dođe jedna velika skupština, pa zaključi sve ove svagdašnje! A i onako nije od toga svega ništa. Vijećaju, zaključuju, pa nitko ne drži... A uvijek sve na ta kućna vijeća. Njima pošalju državne zadužnice, pa potpisuj, sirotinjo. Onda sakupljaj za dječje sklonište... K vragu!... Onda proslave. Nekakva godišnjica. Kućno vijeće mora dopremiti svu djecu iz kuće. U kinu je predavanje i slike. Neka vrag zna, kako su poslali baš ,Pometnuće' i ,Bludnice'...«

Kao tu svoju dvorkinju Marfušu, tako navodi W h i t e, da mu pričaju koješta i brijač Muhamed Fatejev i Ivan Ivanović, koji mu krpi cipele, i radnik Pavle Vasiljić i vojnik Aleksej Stepanović i tipkačica Zoja Kirilova, studentka Adamova, učitelj Dmitar Petrović, inžinjer Andrej Georgijević i tako redom. W h i t e radi učenja sovjetskog prava polazi mnogo u sela i putuje Rusijom pa kao u dokolici ćaska i sa seoskim krčmarom Ahmedom i s muzikašicom Tatjanom i s tajnim trgovcem Abramom Mosevićem i s mlinarom Vladimirom Tomićem i sa seoskim sudijom Gavrilom Borisovićem, s liječnicom Sonjom Petrovnom i s mnogima drugima. Svi ti bezazleni razgovori razgaljuju najedam-

put život ruskoga proletara više i nekako općenitije, no svi službeni izvještaji s mnogim brojkama i izračunanim postocima.

Komunistička Rusija je najveći poduzetnik svijeta, i u njenoj zemlji ne smije biti drugoga poduzetnika do nje same. Upravitelji tog ogromnog poduzeća i države jesu boljševici. Oni su sasvim maleni odstotak od sveukupnog pučanstva, ali oni su vladalačka kasta i njima i policiji i vojsci je jedinima dobro u Rusiji. Tko se bezuslovno ne pokorava njihovoj diktaturi (samovladi, strahovladi), baca se u kastu bespravnih, među »lišence«. Sva druga najveća većina puka jest proletarijat — kasta bez svojine i imovine, koja golu radnu snagu svoga tijela i duha mora bez pogodbe, uslova i prigovora podavati jedinom poslodavcu i jedinom djelitelju živežnih sredstava — komunističkoj državi. »Proletarska diktatura ne donosi sa sobom nikakvu razdiobu proizvodnih dobara,« — rečeno je jasno u »Uputama komunističke internacionale«, to jest, sve ono, što će se uzeti kapitalistima i buržoaziji, ne će se nikako i nikada dati u ruke proletarijatu, nego državi. Jer komunizam je protivan zasebnoj svojini, privatnom vlasništvu. Po komunističkoj nauci treba da u komunističkoj zajednici svatko bude proletar — potpuni i pravi proletar.

Dakle: proletar, koji ne će nikada moći nazvati svojim ni najmanji komadičak zemlje, ni kućicu, ni najneugledniju radionicu, pače ni stanić s pokućtvom; proletar, koji mora uvijek biti spreman da seli iz mjesta u mjesto, iz kraja u kraj, kuda ga već po potrebi posla odredi Središnji računarski ured; proletar bez zavičaja i domovine, jer je komunizam u načelu međunarodan, to jest protunarodan. Proletar u boljševičkoj Rusiji gori je rob od robova u starini, jer se onaj mogao pritužiti državi protiv zla gospodara, a ovdje je sama država gospodar. Namjera je komunizma, da još raskine i poništi ne samo rodbinu i porodicu, nego i svaku trajniju vezu između muža i žene, jer tvrdi, da su žene i djeca začetak čežnje za svojinom. Boljševici također pokreću najopakiji rat protiv svake vjere i protiv samoga Boga.

Komunistička država Rusija nije samo najveći poduzetnik svijeta ona je i najveći poljoprivrednik, ali ona hoće da bude također i jedini poljoprivrednik i jedini vlasnik sve zemlje unutar državnih granica. Pod diktaturom proletarijata treba i seljak da bude proletar. O privatnom vlasništvu zemlje misli dakako komunizam jednako kao o zasebnoj svojini industrije. Sve mora biti zajedničko, ništa pojedinčevo. Buharinova čitanka tumači ovako:

»Zemlja se dakako lakše dijeli među pojedine seljake nego tvornica među radnike. Ali što se onda dogodi s podijeljenom zemljom? Seljak, koji je uštedio nešto novaca, koji je bogatiji, postaje u selu odmah moćni gazda, jaka pesnica, »kulak« (šaka). I on se obogaćuje i jača sve više i više, jer kupuje zemlju od one fukare, što osiromašuje. Poslije nekoga vremena selo je podijeljeno u jake gazde i seosku sirotinju, kojoj nema druge, nego da se najmi za težaka »kulaku«, ili da bježi u grad trbuhom za kruhom. »Kulak« je pauk, stjenica, pijavica, što siše tuđu krv i od toga živi. Zato komunizam proglašuje socijalizaciju zemlje. Zemlja treba da bude društveno, zajedničko vlasništvo svega naroda.«

»Ali to nije dosta. Poslije provedene socijalizacije nije dosta, da ta sva zemlja bude samo zajedničko vlasništvo, nju treba i obrađivati u zajednici, kolektivno. Razumije se, da tu treba urediti upravu, koja će određivati, kako valja raditi i tko da što radi... Da bi stvar bila sigurnija, bolje će biti tu upravu urediti pomoću predstavnika tvorničkih radnika iz bližega mjesta. Radnici su iskusniji od seljaka i više nego seljaci navikli na organizaciju poslova. I radnici su vještiji u borbi protiv buržoazije.«

Sva plemićka i vlasteoska imanja i drugi veliki posjedi, što ih je diktatura proletarijata za prevrata oduzela vlasnicima, zadržani su odmah kao zajednička dobra u vlasništvu komunističke države. Obrađivanje tih državnih posjeda »u zajednici« ili »kolektivno« nije bilo baš ništa zasebno, a još manje napredno. Unajmljeni su kao nekoć težaci i seljaci iz okoline, a došli su na posao i

stari sluge i bivši kmetovi. Poslenici kao nekoć, tek im se nije kao nekoć našlo pri ruci pripravljeno sve potrebno poljsko oruđe. Ili nije bilo gnoja, pa se oralo i kopalo bez đubrenja. Ili je ponestaio sjemena, pa su mnoge njive ostale nezasijane, ili je bačeno u zemlju kakvogod zrno. Jer uprava tih zajedničkih zemalja bila je dakako u većini složena od predstavnika tvorničkih radnika obližnjega grada, koji su bili veoma vješti u borbi protiv buržoazije, u držanju govora i vođenju sastanaka, vijeća i skupština, ali manje iskusni u — poljodjelstvu. A zemlja je prgava, osvetljiva i ne boji se nimalo diktature proletarijata. Zemlja ne plodi po riječi, nego po poslu. I kakva sjetva, takva žetva. Polovina najbolje, najmasnije i najplodnije zemlje, što su je prije obrađivali veliki poljoprivrednici, našla se u vlasništvu komunističke države, pod upravom boljševika i obrađivana kolektivno, pa aljkavo, loše i nikako. Dogodilo se, što se dogoditi moralo. Žetve su podbacile. Podbacile su toliko strašno, da u »žitnici Evrope« Rusiji narod gladuje i umire od gladi.

Seljak, koji ljubi i miluje zemlju, morao se jediti na takvo gazdovanje, ma i ne bilo na njegovu. Seljak se rugao radniku i njegovim govorima. Seljak je prezirao svakoga, tko mu je dolazio iz grada predavati o »kolhozima« i zajedničkom gospodarenju. Seljak je u duši zamrzio boljševike, koji su nagoviještali »socijalizaciju« sve zemlje. Seljak nije ni u snu pomišljao, da uđe u neku takvu zajednicu i da svoju dragu zemljicu haniteljicu preda u nekakvu »komunu«, »artelj«, »toz« ili kako već to boljševici zovu.[41] I seljaku je nekako pošlo

[41] Boljševici stvaraju razne naslove slažući prve slogove ili slova riječi. Tako je »kolhoz« »kolektivnoje hozjajstvo (gospodarstvo)«. Kolektivno je zajedničko, to je latinska riječ. »Kolhozi«, zajednička gospodarstva jesu ili »k o m u n a«, kada sama država ima zemlju, obrađivanje i rasprodaju priroda u svojim rukama; ili »a r t e l j«, to je skupno vlasništvo zemlje, marve i oruđa nekoga sela ili kraja, obrađuje se zajednički, upravitelj upisuje svakom težaku u knjižicu, koliko je radio, i prema tome i prema »jelcima«, članovima težakove porodice, dobiva ovaj od priroda, a višak se šalje u grad bez naplate; napokon je »t o z« sličan seljačkim kućnim zadrugama, gdje su članovi zajednički vlasnici zemlje, radnici i potrošači priroda.

za rukom, da se u komunističkoj državi dulje održi — s v o j n a s v o m e.

Ali teška glad u Rusiji, koja je svake zime bivala gora, prisilila je boljševičku vladu, da se većom brigom pobrine oko poljoprivrede. No umjesto da upre i poradi, kako bi u znoju lica priskrbila hrane za puk, lakše je bilo proglasiti nekoga k r i v c e m, što hrane nema. Tko će biti kriv, ako ne buržoazija? Ovajputa sitna »s e o s k a b u r ž o a z i j a«, s e l j a c i. Seljaci dakako, jer oni proizvode hranu. I oni pauci, stjenice i pijavice drže još u svom privatnom vlasništvu hraniteljicu zemlju. Može li se trpjeti, da u komunističkoj državi Rusiji osamdeset postotaka podanika budu seljaci i p r i v a t n i v l a s n i c i zemlje? I da pod diktaturom proletarijata ima seljaka, koji nijesu p r o l e t a r i?

Mržnja, strašna mržnja na seljake potekla je svom Rusijom. Gladni radnici i stanovnici grada tražili su odmah, da im se iz seljačkih žitnica donese hljeba, iz seljačkih štaja meso, iz seljačkih hambara hrane, iz seljačkih klijeti i konoba pića. Onda neka se odmah svima seljacima oduzme sva zemlja, da već u proljeće sva bude komunistička, zajednička, da se u zajednici obrađuje i da rodi i plodi svima, ne samo s e l j a k u b u r ž u j u!

Boljševička vlada je taj »glas proletarijata« jedva dočekala. Jer seljaci su njezin najmrži neprijatelj. Seljaci su jedini, koji još nijesu sasvim ovisni o vladi boljševika. Svi su drugi već odavna sluge najamnici i namještenici komunističke države. Protiv tog neovisnog dušmanina navijestila je dakle vlada diktature posljednju odlučnu bitku. Bojni pohod je »pjatiljetka«. Ratna je osnova, da se u pet godina sve seljaštvo »kolektivizuje«, to jest, da država konačno ipak otme svu zemlju, a bivši seljaci da postanu samo težaci najamnici, radnici državne zemlje, p r o l e t a r i. Boj se bije. Najočajniji boj šutih s rogatima.

U spisu R. N. C o u d e n h o v e - K a l e r g i (čitaj: Kudenhov-Kalerđi) »Stalin & Comp.« uspjelo je poređen Staljin s Napoleonom. Iza francuske revolucije došao je Napoleon da postane c a r, a sve s vanjskim oznakama,

zastavama, pjesmama, lozinkama i zanosom republikanaca. Staljin je isto tako danas postao više od bivšeg »cara sviju Rusa«, on je i generalni direktor države kao poduzetnika i poljoprivrednika, i još papa boljševičkog krivovjerja čitavoga svijeta. Staljin vlada vojskom, džepovima i savjestima.

Sve, što gledamo u komunističkoj Rusiji, nije možda neka osebina Rusa, nego je pravo provođenje komunizma u život. To se okušava komunistička kriva nauka na djelu. Na golemu prostoru. S pregolemim brojem živih ljudi. Zato su veoma poučna i opće važna zapažanja i zaključivanja, što ih u nedavno doštampanoj raspravi objavljuje Essad Bey,[42] motrilac savremenih prilika u Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika. On piše:

»Duša naroda oprla se već druge godine iza prevrata svim načelima komunizma...« Tek u početku je »radnik bio pod silnim dojmom potresne činjenice, da je on vlasnik sviju tvornica i radionica u Rusiji. Vlada je to umjela utuviti golemom snagom. I to je mirilo radnika, da se odmah ne jada zbog svagdašnjih jada. Ali zapravo taj osjećaj nije bio ništa drugo do želje i nagona za svojinom. Iz tog ponosnog osjećaja (kao da je veleposjednik) u radniku su se čak javile neke potrebe, na koje dotad nije pomišljao: da pođe na predavanje, u kazalište, na putovanje. Dakako da radnik čezne za čestitim ručkom, novim odijelom i boljim stanom. No muškarac se možda ipak nekako zanosi tim, da je prvoborac neke ideje... Ali njegovu ženu ne tješi takav zanos. Žena osjeća želju za vlasništvom mnogo snažnije. Ženu ne zadovoljava dojam, da su tvornice i radionice u zemlji svojina proletarijata. Ona bi se time htjela koristiti — istinski... Ženina je neodoljiva potreba, da ima svoju posebnu kuhinju i stan sasvim odijeljen od ostalih stanara... I proletarska žena treba priču o ličnoj i zasebnoj sreći, o svojini svojega muža, o braku. Boljševička vlada sve to porugljivo žigoše nazivom

[42] Essad Bey »Rusland am Scheidewege« (Rusija na raspuću), Berlin 1933.

»malobburžujski nagoni«, ali ti su nagoni tako snažni, da će vlada pred njima kada tada morati uzmaknuti... A seljak kao rođeni vlasnik zemlje uopće zazire pred svakim pokusom socijalizovanja... Velika prosvjetna nastojanja oko seljaka veoma su podigla seljačku svijest, ali ta svijest nije komunistička. Naprotiv ona je potpuno oprečna načelima i naučanju boljševika. Seljak je ogorčeni dušmanin komunizma... Devedeset i pet postotaka ruskog pučanstva jesu u dušama nekomunisti, oni su ono, što boljševici prezirno nazivaju »maloburžuji« i rodoljubi. Ti su osjećaji toliko uzbujali, da boljševička vlada bije najljući boj protiv — malene sreće malenih ljudi.«

To opće nezadovoljstvo i te patnje ne znače, da strahovlada boljševika ne će možda još vrlo dugo ostati na vlasti. Ta njoj su u ruci sva najstrašnija sredstva sile. Po čitavom svijetu ima ona zanesenih saveznika, koji nijesu vidjeli komunizma, ali vjeruju u nj. A patnici mogu podnijeti neizmjerno mnogo, osobito, ako su Slaveni i Azijci. Ne daj nam Bože, što se podnijet može — stara je molitva.

Ali došlo je vrijeme, kada se ispunja ono, što je pred više od četrdeset godina prorekao Papa Leon XIII. o komunizmu: da obaranje privatnog vlasništva ne će ni radniku ni ikome biti od koristi, niti će čovjeku donijeti željkovane sreće.

Papa Pijo XI. ponavlja to i tumači: »Pravo privatnog vlasništva nije iznašao ljudski zakon, nego ga je dala priroda... Priroda ili Stvoritelj dao je ljudima pravo zasebne svojine, da bi se u jednu ruku pojedinci mogli brinuti za se i za svoju obitelj, a u drugu ruku, da bi pomoću te ustanove svakolika dobra, što ih je Stvoritelj odredio za sveukupnu ljudsku zajednicu, doista poslužila tom cilju.«

U ovoj jednoj jedinoj rečenici izrečena je trostruka socijalna mudrost. Pokazano je, kako je čovjek stvoren, da bude gospodar nad dobrima svijeta, i tko god mu to pravo silom uskraćuje, povređuje njegovu ljudsku prirodu. Pokazano je također dvostruko značenje vlasništva, kako ono treba da služi i pojedincu i zaje-

dnici. Prokazan je napokon iskonski grijeh krivih nauka: individualizma, liberalizma ili kapitalizma, kao i kolektivizma, socijalizma ili komunizma. Jedni naime preuveličavaju pravo pojedinca na vlasništvo i pretjeruju u tome sve do nesebične nebrige za zajednicu. Drugi naprotiv oduzimlju pojedincu svako pravo na svojinu i vjeruju, da će usrećiti zajednicu, dok su im nezadovoljni pojedinci, iz kojih je ta zajednica složena. »Dva grebena« naziva zato Papa Pijo XI. s jedne strane liberalizam, a s druge komunizam, pored kojih treba da prođe brod na valovima općeg potopa nedaća. A sa sikom, podvodnim i teže zamjetivim grebenom, mogli bismo uporediti treću opasnost, što prijeti u tako zvanim autarhijama, to jest u oblicima vladanja, gdje se opako uzdiže jaka prevlast i sebičnost pojedine države, naroda ili rase i sve se često spliće s nekim socijalizmom.[43]

Prevelika ljubav prema sebi i svojima.

»Sveta Sebičnost« (Sacro Egoismo), te su riječi izrečene, napisane i uzdignute za lozinku, kada su talijanski nacionalni socijalisti, pod vodstvom Benita

[43] Tih autarhija, koje se po riječima Pape »osnivaju na izopačenju inače urednog domoljublja«, ima više vrsta, baš kao što su raznovrsne u raznim krajevima i stranke, što se nazivaju »socijalističke«. Th. Bauer u raspravi »Socijalna politika i socijalne reforme« (Jena 1931), nabraja oko četrdeset raznih »socijalizama«. Kako su se pak neki od njih već veoma približili kršćanstvu, to pokazuje dr. Jos. Pieper u knjizi »Die Neuordnung der menschlichen Gesellschaft« (Novo uređenje ljudskoga društva — Frankfurt a. M. 1933). Ovo dopušta i Papa Pijo XI. ali i upozorava: »Čovjek bi rekao, da se socijalizam prepao sam svojih načela i zaključaka, koje je iz tih načela izveo komunizam, pa da je donekle stao naginjati i pristupati k istinama, što ih je vazda visoko dizala kršćanska nauka. Ne može se naime nijekati, da se socijalističke nauke često veoma približavaju opravdanim zahtjevima kršćanskih obnavljača društva.« Ipak, »Vjerski i kršćanski socijalizam ovomu su socijalizmu oprečni«. Jer »Socijalizam imade u sebi i nešto istine (što mu Pape nikada nijesu poricali), ali je ipak ona njemu sopstvena nauka o ljudskom društvu, na kojoj se socijalizam osniva, sasvim tuđa pravom kršćanstvu«.

Mussolinija, zahtijevali, da se Italija okani svoje miroljubivosti, da pogazi trojni savez s dotadanjim prijateljskim državama i da zagazi u svjetski rat. Kurt Kronicker,[44] pisac životopisa »Mussolini«, ističe, kako su upravo »Mussolinijeve novine »Popolo d' Italia« (Narod Italije) zatrubile fanfaru na ustanak i budnicu, da se Talijani dignu na vojsku. Mussolini je raspaljivao talijanski narod za rat svojim vatrenim pisanjem i ognjenim govorima po javnim skupštinama. On je prednjačio i primjerom, jer se dragovoljno javio za frontu. Na čelu dnevnika »Popolo d' Italia« zapisano je: »Tko ima oružje, ima kruha.« Mussolini je talijanskoj omladini dao geslo »Knjiga i puška«.

Kada smo s hrvatskim hodočašćem o Spasovu svete godine 1933. bili u Rimu, svojim smo očima gledali veliku »Proljetnu slavu talijanske omladine«. Tu su stupale nepregledne čete muške i ženske mladeži svrstane na vojničku, sve sto po sto (centurije), sa crnim jurišnim barjačićima, koji nagoviještaju smrt dušmanima. Dječaci, upravo još djeca od osam do četrnaest godina, nosili su na ramenima puške, malene, ali prave vojničke puške s magazinima oštrih naboja za ubijanje. Djevojčice s nizovima ordena kao generali pjevale su bojne pjesme, u kojima se slavi rat i traži smrt neprijatelja. Balilla se zovu organizacije talijanske omladine u čast dječaku Đovanu Baptistu Balilli, koji je kamenom ubio nekoga tuđeg vojnika na cesti.

U slavu desete godine Mussolinijeva vladanja priređena je u Rimu godine 1933. velika izložba. Tu su izloženi razni izresci iz novina, pisama i knjiga, sve puno samohvale, sebičnosti i prijetnja. Prepuna je izložba crnih jurišnih barjaka i pušaka i krvi. Golemi natpisi u pojedinim dvoranama glase na primjer: »Dosta nam je pregovaranja, neka progovore bombe.« Na ogromnom zemljovidu Velike Italije talijanska je granica odrezala svu Istru, zarezala srcem Hrvatske i prigrabila sebi čitavu Dalmaciju i Albaniju. Jadransko se more zove talijanskim (Mare nostro). U jedan niz dvorana vode

[44] Kronicker K.: Mussolini. Lübeck 1932.

vrata okićena mletačkim lavovima s natpisima naših gradova Krka, Raba, Šibenika, Trogira, Splita, Hvara, Hercegnovog, Kotora i drugih. Tu je velikim pismenima zapisan zaključak talijanske narodne skupštine 23. ožujka 1919., gdje su svi mirovni ugovori proglašeni nepravdom, i gdje se traži, da Dalmacija pripadne Italiji radi prolivene talijanske krvi i palih junaka u Istri. Na jednoj stijeni koči se rečenica, što ju je sa gomilom Riječana d' Annunzio izgovarao kao, molitvu: »U ime Oca i Sina i Duha Svetoga ne ćemo biti Hrvati!...«

Itajila troši godišnje na bojnu spremu trinaest stotina milijuna dinara, a to je gotovo za polovinu više, nego što je za oružanje trošila prije rata. Tu svotu talijanski državni pračun (budget, čitaj: b'đet) pokazuje otvoreno, a treba znati, da se još premnoge svote kriju pod drugim naslovima. Na primjer izdaci za sve one dječačke vojničke puške i naboje idu na račun »prosvjete« ili »tjelesnog uzgoja naroda«.

A poput Italije i sve druge države svijeta trate veliku množinu novaca za vojsku i bojnu spremu. Evo samo nešto brojeva, što ih iz državnih godišnjih proračuna vadi »Index New-York Trust Companie« u svesku za rujan 1933. (Dolare preračunavam u dinare, po 50 dinara za 1 Dol.) Za oružanje i vojsku troše godišnje:

Američke Udružene Države	36.385,000.000 dinara, to je		197%	više nego prije rata.
Rusija (SSSR)	28.970,000.000	dinara, to je	30%	više,
Engleska (Vel. Britanija)	26.750,000.000	dinara, to je	42%	više,
Francuska	22.765,000.000	dinara, to je	30%	više,
Italija	12.945,000.000	dinara, to je	44%	više,
Japan	12.105,000.000	dinara, to je	142%	više,
Njemačka	8.520,000.000	dinara, to je	63%	manje.

Na posljednjoj je konferenciji (sjednici) Odbora Lige Naroda za ograničenje oružanja izračunano prema podacima, što ih same države službeno daju, da su troškovi za vojsku u prošloj godini iznosili dvjestatrideset milijardi dinara. Sve države redom troše za bojnu spremu više nego prije rata. Jedina Njemačka izdaje manje. Ali ni ona ne čini toga od svoje dobre

volje, nego jer su je na to prisili pobjednici, kako ne bi u središtu Evrope bilo tolike opasnosti za opći mir svijeta. No radi te »neravnopravnosti u naoružanju« Nijemci su teško povrijeđeni. I kao što su oni jednoga dana naprosto prestali plaćati ratnu štetu[45], tako će u prkos pobjednicima početi da se većma naoružavaju. Ta nacionalni socijalisti pod vodstvom Adolfa Hitlera, koji su u proljeće g. 1933. zavladali Njemačkom, naviještaju to jasno i glasno. E. Czech-Jochberg (čitaj: Čeh-Johberg) u knjizi »Hitler, eine deutsche Bewegung« (Hitler, njemački pokret) ističe s najvećim ponosom vođine riječi: »Misao oružanja na prvome je mjestu pokreta. I pod našom vladom naša će državna vojska opet biti ona velika, stara, divna, narodna vojska!«

Ligi Naroda[46] povjereno je doduše, da pobija oružanje, ali ona osim lijepih riječi nema nikakvih drugih pravih sredstava, da to provede. Posebni Ligin Odbor proučavao je razne načine budućeg ratovanja i izradio izvještaj, kojim upozorava države svijeta: neka budu na oprezu, neka se čuvaju, neka se brane — a to će zapravo reći: neka se naoružavaju sve dalje i sve više. Izvještaj priča, kako je Odbor istraživao različita sredstva budućeg ratovanja, bez obzira na to, jesu li ti postupci po ratnim zakonima dopušteni ili nijesu. Ali javnost mora znati, čega treba da se uistinu boji. Iz-

---

[45] Vidi stranu 26.

[46] Mirovnim ugovorima poslije svjetskoga rata stvorena je Liga Naroda, pa se u početku četrdeset, a poslije još više država učlanilo u nju, da razne svoje sporove rješavaju dogovaranjem i da se zajednički brinu za neka pitanja, koja prelaze granice pojedinih država. Skupština Lige sastaje se svake godine jedamput i ovamo šalju sve države članice po tri svoja delegata (poslanika). Savjet Lige čini pet stalnih i devet izabranih članova. Glavni sekretarijat (tajništvo) je poslovnica Lige. Osim toga imade Liga mnoge Odbore n. pr. za smanjivanje oružanja, za vojna, pomorska i vazdušna pitanja, za promet i saobraćaj, za opću higijenu (zdravstvo), za zaštitu žena i djece (bijelo roblje) i t. d. Sjedište je Lige Naroda u Ženevi. Prvi sastanak Skupštine bio je 15.—19. XI. 1920.

vještaj govori o ratu u zraku, o primjeni kemijskih sredstava (otrovnih plinova) te o opasnosti, koja u budućim ratovima prijeti i civilnom stanovništvu u zaleđu. I utvrđuje, da će u tim ratovima sredstva borbe biti vrlo razvijena i strašna, jer se neprestano i sve više u ratne svrhe primjenjuju novi izumi i nova iznašašća. Takav je razvoj ratovanja odvratan i nesavjestan; ipak treba računati i s postupcima, koji nijesu savjesni. Napokon svršava izvještaj opominjući, u kakvu bi gadnu opasnost upao svaki onaj narod, koji bi se uljuljao u san o sigurnosti pouzdavajući se suviše u međunarodna utanačenja i ugovore, pa najednom ostao bespomoćan i bez obrane u vrtlogu novog načina ratovanja.[47] To je eto poruka onoga vrhovnog vijeća, kamo su države izaslale svoje najvrednije državnike, da pregovaraju o slozi i miru. A oni zastrašuju svijet, jer su prestrašeni i sami ne nalazeći riječi u zboru ni vjere u dogovoru, ni savjesti u činu. — Francuski državnici izjaviše odlučno: »Najprije sigurnost, a onda razoružanje!« Ali to je upravo opet ono vrzino kolo, u koje se svijet sve više zavitlava i zavrzuje. Jer ako je sigurnost u vlastitom oružju, to je opet nesigurnost u oružju tuđem. I radi te nesigurnosti netko se sve više oružava, a drugi postaje nesigurniji. Oružje i nesigurnost, nesigurnost i oružje, tako redom i sve dalje bez kraja i konca. I u vrijeme opće nestašice i najvećih gospodarskih nevolja države i narodi štede i škrtare na svemu i svačemu, da s druge strane mogu razdati i trošiti na sve one spreme za ratovanje i ubijanje u ime rodoljublja i sebeljublja, u ime Velike Italije, Velike Njemačke, Velike Turske.

Samodržac današnje Turske »sivi vuk« Mustafa Kemal-paša ne može da preboli sloma svoje države. On snuje, da vrati vlast u stare granice — i još više: da ostvari nekadanju osnovu sultana Sulejmana (g. 1529.), pa da proširi Veliku Tursku do međa Velike Njemačke. Preko nas dakako! Kemal-paša je vojnik

[47] Pobliže u knjižici F. Klobučar: Zaštita stanovništva u budućim ratovima. Zagreb 1933.

dušom i tijelom i on hoće da svaki Turčin bude »ratnik i bojovnik«. Englez H. C. Armstrong u omašnom životopisu »Grey Wolf« (Sivi vuk), London 1933, opisuje sve to i donosi jedan ulomak govora Kemal-paše, kako on bodri Turke: »Upoznao sam mnoge narode, proučio sam ih na ratištu, u vatri, pred licem smrti, kada se značaj naroda razotkriva posvema. I ja te, puče moj, uvjeravam, da duševna snaga Turaka nadilazi čitavi svijet!«

»Vođa« današnje Njemačke Hitler dao je dvadeset i pet teza, koje da su hrptenica, srž i životni sok svakoga »pravoga« Nijemca. Prva je zapovijed, to jest teza: »Neka bude Velika Njemačka! I neka budu svi Nijemci na okupu u toj Velikoj Njemačkoj!« — I opet golemi zemljovid. I opet kidanje živoga tijela slavenskoga: Poljske, Češke, Slovačke, Slovenije. A u toj i takvoj Velikoj Njemačkoj svatko, koji nije njemačke krvi i rase neka bude bez prava (»lišenec« rekli bi Rusi, a Nijemci imadu u svom starom germanskom pravu riječ »vogelfrei«' (čitaj: foglfraj) — kao ptica, vrabac ili vrana, koju može svaki i ubiti, ako baš hoće). Četvrta teza naime glasi: »Državljanin može biti samo, tko je sunarodnjak. Sunarodnjak može biti samo, tko je njemačke krvi...« — Teza peta: »Tko nije državljanin, neka uzmogne živjeti u Njemačkoj samo kao gost, i neka mu se sudi po zakonu za tuđince« — Riječ »gost« ne valja razumjeti, kako je shvaća gostoljubljivi Slaven. Nijemcu je »gost« netko, tko se doklatio odnekale, pa mu zasjeo uza stol. To se posve jasno vidi iz sedme teze, koja objašnjava prema duhu starogermanskog[48] običaja i prava: »Država se brine za državljane... Ako se sveukupno stanovništvo u državi ne može prehraniti, to

[48] U stručnom pravničkom časopisu »Deutsche Juristenzeitung« viši sudija dr D. Hechingen tumači, kako je sasvim u duhu staroga germanskoga prava, da se sudržavljanin može proglasiti tuđincem, bespravnim, »vogelfrei«, pa time opravdava razna stranačka nedjela, jer tko nije »pravi« Nijemac, taj može da se smatra »vogelfrei«. — U Njemačkoj se mnogo raspravlja, kako bi valjalo uskrisiti to staro germansko pravo, a zabaciti sadanje evropsko.

će se izagnati oni, koji su tuđe narodnosti, koji su nedržavljani.«[49]

»Sveta sebičnost!« I od nje se očekuje spas i obnova socijalnog poretka. Ali Papa Pijo XI. u enciklíčkom pismu Ljubav Kristova i opet opominje:

»Ako se u međunarodne poslove i odnošaje uvuče ova prevelika ljubav prema sebi i svojima, osnovana na izopačenju inače urednog domoljublja i pretjeranom isticanju dužne odanosti prema vlastitom narodu (koju sklonost, međutim, pravi red kršćanske ljubavi ne samo da ne zabacuje, nego je svojim propisima čini svetom i još življom), ako se, velimo, u međunarodne odnošaje uvuče taj neumjereni nacionalizam, ne će više biti tako velikog odstupanja od zakona, koje bi se smatralo grešnim. Na taj će se način držati poštenim i hvale vrijednim i onakav čin, samo ako je učinjen iz domoljublja, kakav bi se općenito smatrao pokudnim, ako bi bio učinjen u privatnim poslovima. Pođe li se tim putem dalje, nužno će na mjesto Božjega zakona bratske ljubavi, što sve narode i plemena veže i spaja u jednu obitelj pod jednim Ocem Nebeskim, stupiti svima zatorna mržnja. U javnom će životu biti gaženi sveti zakoni, ti upravitelji svakoga građanskog života i prosvjete; porušit će se čvrsti temelji prava i vjere, nosioci države; iskvarit će se napokon i izbrisati one uredbe, koje dobismo od pređa i koje su snažni procvat država i njihovu najpouzdaniju potporu uvijek stavljale u bogopoštivanje i nepokolebljivo vršenje zakona Božjega.«

A neumjereni nacionalizam zavladao je ne samo politikom naroda, nego i narodnim gospodarstvom. Pa iako države ovoga časa ne ratuju

---

[49] Sve teze navodim po knjizi »Adolf Hitler«, Lübeck 1933. od F. Bouhlera (čitaj: Bulera), koji je već od početka saradnik Hitlerov, član uredništva njegovih novina i najposlije vođa središnje poslovnice stranke. U ovom životopisu ima odlomak, koji navodim za primjer krajnje pretjeranosti: Hitler je iz Beča g. 1912. kao rođeni Austrijanac otišao u Njemačku »jer je u njemačkoj zemlji htio živjeti slobodno od ugnjetavanja kakvo je njemstvo moralo trpjeti u kaši raznih naroda u habsburškoj monarhiji«!!

oružjem, one u »vrijeme mira« vode teške i ogorčene gospodarske borbe. Jedna država snizuje cijenu svojih proizvoda, kako bi zaskočila ostale državeprodavače. Druga obara namjerno vrijednost svome novcu (valutu), da nasamari vjerovnike ili da namami kupce, kako bi sa svojim vrednijim novcem (zdravom valutom) došli pokupovati i izvesti što više robe baš iz te države. Treća prijeti četvrtoj, da ne će od nje kupiti ničega, ako ova ne preuzme njenu lošiju i skuplju robu. Peta i šesta i sedma država ograđuju se uvoznim propisima, taksama i carinama, da štite domaće proizvode, iako ne uvijek na korist domaćeg življa.[50] A sve ovo i slično čine države u ime »gospodarskog rodoljublja«, jer države same postaju poduzetnici, poljoprivrednici, trgovci i kapitalisti, što više socijalizuju gospodarstva svojih državljana. — Američki pisac, koji je proputovao mnoge države, da ispita poslijeratno gospodarsko i društveno stanje naroda, H. R. Knickerbocker[51] nalazi u pretjeranom gospodarskom nacionalizmu, najveću opasnost za socijalni poredak, kulturu i prosvjetu, pače i za samo narodno gospodarstvo svijeta. Jer umjesto poštene i plodonosne saradnje nailazi posvuda na zatornu mržnju. I taj motrilac vidjevši svijetom što biva, kao da ponavlja misao Pape Pija XI., kada zaključuje: »Gospodarsko rodoljublje i autokracije guše i ubijaju sve međunarodne poslove i odnošaje, te je došlo već dotle, da su narodi u Evropi gotovo prestali zamjenjivati svoje proizvode. Ušančili se, pa žive posve odvojeno jedni od drugih. Svi su svima neprijatelji. I ako se to tako nastavi, mora doći do sloma Evrope.«

Ali dok jedan Amerikanin tako poučava Evropu, drugi (i to najuplivniji), kao da se baš ugledava u njezine autarhije. Predsjednik dosele najslobodnijih i najbogatijih Američkih Udruženih Država, Franklin D. Roosevelt (čitaj: Ruzvelt) objavljuje svoje »teze« u srpnju godine 1933., kad izdaje »National Industrial Recovery Act«

---

[50] Vidi str. 7.
[51] Vidi str. 25. opasku 13.

(Riešenje o obnovi narodnog gospodarstva), što se čarobnom kraticom naziva NIRA (čitaj: nera).[52] Uz objavu NIRA, Roosevelt razglasuje, da su Američke Udružene Države tako bogate i jake, te ne trebaju ničega niotkale. One mogu proizvesti sve sebi same. Jedino kave ne mogu, ali se zato američki rodoljubi mogu priviknuti da srču domaći čaj umjesto crnačke kave. Dakle treba se samo ušančiti. Ništa ne uvoziti. Trošiti samo domaće. Uprijeti sve sile, da se podigne izvoz robe (i konkurira Engleskoj i Japanu). To je američko domoljublje! Da bi »narodna obnova« uspjela, Roosevelt svojom NIRA zahtijeva, neka se u samoj državi obuzda preslobodna utakmica, da konkurencija između proizvađača bude doličnija (faire, čitaj fer); neka se svekoliko gospodarenje uredi prema nekoj smišljenoj osnovi (planu); i neka se prihodi narodnog gospodarstva pravednije, bolje, podjednako dijele. Uza te više ekonomske (gospodarske) zahtjeve pridodani su neki socijalni: o radnom tjednu od četrdeset sati, o povišenju plaća, o nezaposlivanju neodraslih ispod šesnaest godina. Radništvu je zato Rooseveltova NIRA draga i ono traži, da se svuda istakne njegov barjak s modrim orlom, upravo kao što se u Njemačkoj vije Hitlerova crvena zastava s bijelim krugom i u njemu crni kukasti krst, svastika, Hakenkreuz (čitaj: haknkrojc). Poduzetnici međutim sumnjiče potiho Roosevelta s kolektivizma, socijalizma, pa i komunizma. Činjenica jest, da socijalizam djeluje na državnike, kao što je djelovao i liberalizam, i velika je smionost Rooseveltov otvoreni nasrtaj na individualizam, liberalizam i kapitalizam upravo u Americi, u »zemlji slobode«. NIRA stavlja pod državni nadzor (kontrolu) poljoprivredu, industriju, trgovinu, bankarstvo i burze, ona sputava privatno vlasništvo radi koristi zajednice.

[52] Spomenuto je već kako je Lenjin dao dvadeset i dvije teze, Hitler dvadeset pet. Mussolini je sačinio »Carta del lavoro« (Povelja rada), a Roosevelt evo svoju NIRA.

Da je dužnost države štititi zajednicu i bdjeti nad slabijima, to je već davno učio Papa Leon XIII. protiv naučanja liberalizma. Ipak opravdana je također sumnja i bojazan: hoće li država sama moći valjano i čestito vršiti sve one pregoleme zadatke, dužnosti i ovlasti, što se na nju trpaju i tovare. — Papa Pijo XI. bez oklijevanja upozorava, da država sama nije dorasla svemu tomu, pa je dužna dio posala prepustiti pozvanijima, a najpače da nije nikako i nikada vlasna postupati po miloj volji, nego samo kako je pravo i Bogu drago.

Vremena su takva, da države uz političke poslove moraju uzimati na se sve više i više posala socijalnih i gospodarskih. A po tome države dobivaju sve više mogućnosti i ovlasti, da na mnoge načine diraju i zadiru u življenje pojedinih državljana, skupina i staleža. Ti načini mogu dakako biti vrlo različiti — pa i po babu i po stričevima. Zato što više vlasti imade država, to je pomamnije i beobzirnije otimanje, tko li će imati u rukama vladu države. Jer na primjer uređivanje utakmica u poslovanju, smišljanje osnova gospodarenja, razdioba dohotka i tako redom na drugačiji će način biti udešeno, ako su na vladi ostaci staroga plemstva (aristokracija), ili malobrojni veleposjednici zemlje (agrarci, junkeri), ili industrijalci, ili srednji stalež seljaka i građana, ili radništvo (proletarijat, komunisti), ili tko drugi. — Otimanje za vlast u državi postaje dakle borba za samoodržanje i život pojedinog staleža, skupine i pojedinca. I tu uz poštena sredstva ima i lukavstva i nadmudrivanja i podvala i laži i prevara i grubosti i nasilja i zločinstava. Biva tako nažalost i onda i ondje, gdje se nasilje osuđuje, žigoše i zabranjuje, a kako li ne ondje, gdje se ono proglašuje dopuštenim, pače i najpravnijim sredstvom preuzimanja vlasti. Komunisti, boljševici prema trećoj tezi Lenjinovoj uče otvoreno, da će na vlast lomeći silom otpor protivnika. Buharin još tumači: »Onaj, tko se boji takvog terora (nasilja), nije boljševik, jer je besmislica reći, da je svako nasilje zlo.« Za uzvrat komunistima njemački nacionalni socijalisti na usta svoga vođe Hitlera naučavaju jednako: »Vječna prijetnja s terorom prole-

tarijata zanijemjet će samo pomoću protuterora. Protiv crvenoga nasilja ima i može biti samo jedno sredstvo: Još krvavije nasilje!... Nacionalni socijalist nije pacifist (miroljubiv), on je bojovnik.«[53] — Ako je to nauka, očito su prema njoj i djela, jer tko teror naučava, ne će se jamačno skanjivati da ga i čini.[54]

A kako valja vladati, o tome komunisti ne dadu nipošto odlučivati narodu, kojim se vlada. Oni, kako je već rečeno,[55] uopće ne priznaju »volje naroda«; protive se slobodi govora, štampe i sastajanja; oni su protiv demokracije i parlamenta. Jer komunisti temelje sve na klasnoj borbi i hoće samovlast, diktaturu proletarijata. Ali kada je njemački pisac Emil Ludwig[56] ispitivao Mussolinija, što on misli o narodu, demokraciji i narodnoj skupštini, Mussolini je odgovorio: »Mi i Rusi slični smo u svemu, što je negativno (niječno). Protiv liberalaca smo, protiv demokracije i protiv parlamenta... Volim jednoga vođu, koji bi nadmašio pet stotina ljudi s osrednjim sposobnostima u narodnoj skupštini (parlamentu). A masa (gomila naroda) za mene je samo stado ovaca, dokle god je neorganizovana. Nijesam ja nikako protiv nje. Ja samo poričem to, da ona može da vlada sama sa sobom. Ako njome hoćemo da upravljamo, moramo to činiti dvjema uzdama: oduševljenjem i njenom vlastitom sebičnošću... A kada u svojim rukama osjetim gomilu, ono oduševljenje, što nju napunja, ili kada se u nju umiješam, te me ona hoće gotovo da zgnječi, ja se osjećam kao jedan dio te gomile. Uza sve to u mojoj se duši u isti mah javlja neka odvratnost, kakva umjetnika ispunja prema tvari, koju obrađuje. Zar kipar po neki put ne razbije kamen, gnjevan, što on pod njegovom rukom ne dobiva točno one oblike prema njegovoj zamisli?... Čitavo pitanje sastoji u tome, da čovjek gomilom naroda vlada kao umjetnik.«

Za znak svojoj stranci i pokretu Mussolini je odabrao staro-rimske fasces. Snop šiba i u njemu sjekira. To su u poganskom Rimu liktori (tjelesni stražari i krvnici) nosili pred vlastodršcima, jer su ovi podanike mogli dati išibati i odrubiti im glave. Fasces su dakle veoma surovi znak jake vlasti. A fasces su znak i grb Mussolinijeve stranke. Po njima se talijanski nacionalni socijalisti nazivaju fašisti, a talijanska autarhija — fašizam.

Ali kao da narodi u dane današnje upravo i čeznu za nekim jakim vlastodršcem, koji ima da uredi metež i stvori red. Narodi iščekuju nekog svemoćnog poglavara, da ih izbavi iz općeg potopa nedaća. Oni hoće, da ih neki vođa, »vožd«, »duce«, »Führer«, »autarh«[57] izvede iz duševne pustoši i oslobodi babilonske pometnje stranačkih razmimoilaženja, pustih raspri parlamentaraca i razrožnih rješenja ministara.

---

[53] Sve je ovo navedeno po knjizi E. Czeh - Jochberga »Hitler«, koja diže Hitlera do neba.

[54] O nasiljima boljševika bit će govora poslije (na strani 73), a o onima, koja su hitlerovci počinjali osvajajući vlast, izdana je posebna debela knjiga »Braunbuch über Reichstagsbrand und Hitlersterror. Basel 1933. (Smeđa knjiga — jer hitlerovci nose smeđe košulje — o požaru parlamenta i Hitlerovskim nasiljima). Tu se opisuje oko pet stotina umorstava i iznosi preko pet stotina zapisnika o teškim zlostavljanjima u tako zvanim »koncentracionim taborima«, kuda hitlerovci zatočuju tisuće i tisuće svojih protivnika. Lord Marley piše u predgovoru: »Mi smo iznijeli samo najteže slučajeve... Svaka tvrdnja, koja je u toj knjizi iznesena, bila je podrobno ispitana i uzeta kao primjer, a ni jedan primjer, koji je iznesen nije izuzetak...« »Antibraunbuch«, knjigu, kojom hitlerovci pokazuju, kakva su se zlodjela snovala u redovima njemačkih komunista, napisao je Adolf Ehrt.

[55] Vidi stranu 43 i 44.

[56] Znani njemački povjesničar Emil Ludwig uspio je da kroz dulje vremena dnevno po jedan sat razgovara s Mussolinijem, te da ga po dobro smišljenoj osnovi ispituje o ponajvažnijim pitanjima. Svaki puta po završetku Ludwig je taj razgovor zapisao i rukopis podnio Mussoliniju, da ga on sam još provjeri. Ludwigova radnja »Mussolini« povijesna je radnja svoje vrsti i odmah je prevedena na mnoge jezike, pa i na naš. Preveo ju je M. Crnjanski, a izdalo beogradsko »Narodno Delo« tiskom zagrebačke »Tipografije« 1932/3.

[57] Mussolinija zovu »duce« (čitaj: duče), Hitlera »Führer« (čitaj: firer), Staljina »vožd«, Mustafu Kemal-pašu »autarh«, što sve znači upravo vođa, a ne možda predsjednik ili zastupnik ili poslanik.

Treba priznati, da parlamenti, kakvi jesu, doista više ne zadovoljavaju, jer su još onakvi, kako su udešeni u vremena, dok se od države nije tražilo sve, što se traži danas. Ipak se narodi suviše olako odriču svojih prava i sloboda, parlamentarizma i demokacije. »Ali eto u modi su — opaža dr. Fischer[58] (čitaj: Fišer) — stranke i pokreti, što ištu diktatore, koji da preuzmu i usavrše svemoć autarhija... I diktatori se pojavljuju jedan za drugim. Oni svijetu obećavaju i obriču, da će ga riješiti briga i skrbi, možda čak i dati komadičak raja na zemlji. Samo traže za uzvrat: bezuvjetnu pokornost, potpunu predanost i slijepu poslušnost. Jer diktator uobražava sebi, da su samo njegovi pogledi na svijet, njegovi nazori, njegova rješenja sviju pitanja političkih, gospodarskih, socijalnih, prosvjetnih i vjerskih — ono jedino pravo i nepogrešivo. Diktatoru se dakle ne smije nitko oprijeti, budući da su njegove misli, riječi i odredbe gotove dogme. Ali time diktator prisvaja sebi ovlast i osebinu božansku. Pa pristaše, ma bili možda bezvjerci, baš i vjeruju u svoga diktatora... Prvi kršćani opirali su se puna tri stoljeća diktaturi cezara, koji su zaista zahtijevali, da ih puk smatra božanstvom. Jer ili vlast diktatora, koji hoće biti bog, ili vlast Krista Boga, koji je postao čovjekom.«

Dakako da pojedini diktatori mogu biti veoma vješti, mudri, čestiti i sretni, i pojedina njihova djela i čini vrlo dobri, korisni i pošteni.[59] Ipak, da se pojedinac čovjek sam samcat usuđuje preuzeti svukoliku vlast nad narodom, u tome je tolika bezmjerna odgovornost, da je u toj oholosti i preuzetnosti istočni grijeh diktature. A glavni je grijeh, što se u diktaturi krije nasilje, kao u nabijenoj puški opasnost, da prasne. Diktatori već redovito osvajaju vlast silom. Hitler se ponosno naziva

---

[58] Dr Fr. Fischer: Das Christentum in der Weltpolitik der Gegenwart (Kršćanstvo u svjetskoj politici sadašnjosti). Graz 1932.

[59] Hvale vrijedno je na pr. Mussolinijevo zauzimanje za radništvo, zaštita braka i ćudorednosti, rješenje tako zvanog »rimskog pitanja« i slično.

»osvajač« (Eroberer), jer je u Berlinu skupio jurišne čete, svoje »smeđe košulje«, da skine nesposobnu parlamentarnu vladu i uzdigne na vlast samoga sebe.[60] Zbilo se to 30. siječnja 1933. Deset godina ranije, točno 24. listopada 1922., rastjerao je jednako Mussolini talijansko ministarstvo i narodnu skupštinu jurišem »crnih košulja« fašista, na Rim.[61] Za Roosevelta pogovaraju, da će izvesti »juriš bez juriša«, pa naprosto ukloniti one, koje je narod izabrao, da s njime dijele vlast, te postaviti sebi pomoćnike, ako i kako bude trebao i htio. Tako će on biti diktator, iako će se možda nazivati predsjednikom. To je Roosevelt sam sasvim jasno navijestio u knjizi »Looking forward« (Gledanje naprijed), što ju je izdao u ožujku 1933. preuzimajući predsjedništvo Američkih Udruženih Država. On svoje predsjednikovanje zove »predsjedničkom kampanjom«, te u zaključnom članku »Poruka Kongresu« izjavljuje odlučno: »U slučaju, da Narodna skupština ne bude sposobna da pođe ravnim putem i u slučaju, da narod dođe u teži položaj, tim ću ravnim putem bez straha poći ja! Svoju knjigu Roosevelt naziva »ne možda nekim razmišljanjima, već osnovom za rad[62] i traži, da »narod vjeruje u Ameriku«, a i da bude bezuslovno poslušan, »jer ako hoćemo naprijed, moramo koracati kao pouzdano uređena vojska, koja je sposobna doprinijeti svaku žrtvu općoj disciplini«.

---

[60] »Njemački političar« kako se potpisuje pisac knjige »Hitler osvajač«, što ju je u prijevodu izdala i Biblioteka Nolit u Beogradu 1933, pripisuje to većma junkerima (trinaest tisuća porodica njemačkih veleposjednika), nego »smeđim košuljama«.

[61] K. Kronicker u životopisu »Mussolini« veli: »Neki pisci tvrde da je na Rim jurišalo tristo tisuća, neki tek osam tisuća. Bit će istina, da je Mussolini imao u ono vrijeme u svemu dvadeset i pet tisuća »crnih košulja«. — I time je zavladao nad četrdeset milijuna Talijana.

[62] Roosevelt u knjizi »Looking forward«, New-York 1933. izrađuje (među ostalim) osnove o poljodjelstvu, industriji, upravi, porezima, električnim centralama, željeznicama, carinama, sudstvu, bankama i burzama, radničkim strukovnim savezima, i tako redom.

Diktator je samodržac ukupne vlasti u državi i do njega nema drugoga, da ublažuje, suspreže ili obuzdava njegovu volju. U preobilju sile može se pak i pravednik suviše osiliti. A nema mirnoga načina da se silnik smijeni. Ili uz diktatora, koji vlada, može se još kome prohtjeti, da dopre do vlasti, a što će i kako će, nego silom, kad ne ide milom. Sila se silom izbija kao klin klinom. I sila Boga ne moli. U Turskoj su Mustafu Kemal-pašu trovali. U Rusiji su Lenjinu i Staljinu postavljali paklene strojeve. Na Mussolinija su bacili bombu. Na Roosevelta pucali iz revolvera. Protiv diktatora se dižu uzbune u uskom krugu, »revolucije u palači«. Jer samodršci politiziraju bajonetima, nastaju pobune skupina časnika i dijelova vojske. I do krvavih pokolja može da dođe, i do najgadnijega građanskog rata. — Napokon, ako koji slavni diktator poživi deset, dvadeset i trideset godina — šta li će biti iza njegove smrti? Iza jednog slavnog čovjeka malo kad slijedi odmah drugi. I ne zna se, na koji način prelazi vlast jednoga diktatora na drugog, ako ne opet silom. A pomamit će se više i mnogo onakvih, koji će svaki htjeti voditi i vladati narodima.

Evo, kao što je bilo lažnih proroka među narodima, ima i bit će lažnih učitelja.[63] Jedni naučavaju naopaku nauku o ljudskoj slobodi. Drugi uče bolesnu mržnju jednih na druge i obriču ozdravljanje ljudskoga roda, ako se svima otme sve. Treći proriču spas u sebeljublju, sebičnosti i sili. Svi govore. Svi viču. A jedan ne razumije drugoga, jer su im misli i jezici pometeni. Pa dok se rasprava u tom tolikom sukobu misli vuče ovamo i onamo, i ne uvijek miroljubiva, ima li tkogod, kome je dano da govori i da ga svaki sluša i da čuje svoj jezik, pa da razumije?[64] Ima li pravi učitelj i čuvar i znalac sve istine, pa da uzdigne glas i da se riječi spasa razliježu po svem svijetu?[65]

[63] II. Pet., 2, 1.
[64] Dj. Ap. 2, 1—9.
[65] »Quadragesimo anno«, uvod.

ZAGRMIO JE GLAS UČITELJA

Ljudska mudrost vođena krivim načelima o čovječjoj slobodi (liberalizma) zavela je čovječanstvo na velike stramputice. Svu zemaljsku kruglju pritisle su teške nevolje i bijeda. Svuda milijuni nezaposlenih radnika, svuda bijeda seljačkog svijeta, čiji je gospodarski život posve ukočen i gotovo mrtav. Sve teži i uzdiše za oslobođenjem.

Oslobođenje ne mogu donijeti ni komunizam ni fašizam, jer nepravda do neba viče.

Tešku ranu i bol čovječanstva — vidjeli smo — hoće ponajprije da izliječi komunizam. U sve zemlje i krajeve hoće da prodre propovijedajući, da će on provesti ravnovjesje među staležima i uspostaviti pravdu na svijetu. No poznati su nam plodovi toga komunizma u Rusiji. On je porušio najljepša djela ruske kulture, najdivnije crkve i građevine. No ne samo to, nego je komunizam učinio najveće nasilje ljudskoj slobodi i savjesti samo da proširi svoja načela. Francuski pisac Henri Beraud (čit. Berò) napisao je već god. 1926. u knjizi: »Što sam vidio u Rusiji«, da su komunisti od početka revolucije (g. 1917.) do tada poubijali 28 biskupa, 1219 svećenika, 6.000 učitelja, 9.000 liječnika, 54.000 oficira, 260.000 vojnika, 70.000 policajaca, 12.950 posjednika, 355.250 intelektualaca (školovanih ljudi), 193.000 radnika i 815.000 seljaka. God. 1929. napisao je opet francuz J. Valdour[66] (č. Valdur) o nedjelima ruskog komunizma: »Po službenoj statistici Sovjeta, građanski rat i ruska revolucija usmrtili su 6.500.000 duša; veliki glad 1921. pozobao je 5,000.000 žitelja; tifus je usmrtio 8,000.000, groznica je odnijela 5,000.000 osoba, močvare su progutale 7 do 8 milijuna. Dakle više od 30 milijuna mrtvih ne spominjući žrtve kolere, disenterije (grize) i sifilisa.«

[66] U brošuri: »Une experience de socialisme integral et la Russie Rouge«, Paris, 10 Rue de Havre.

Iako ne nosi komunizam krivnje za sve ove zarazne bolesti, ipak nema sumnje, da su golema mnoštva umirala zbog nereda, koji su oni zaveli. Jednako su samo zbog njihove krive gospodarske politike morali umrijeti milijuni u Rusiji, koja se može nazvati najplodnijom zemljom svijeta.

Ovakav sustav doista ne može donijeti spasenje čovječanstvu.

Jest, ne može biti istinita i spasonosna za čovječanstvo ona nauka, koja niječe Boga, oduzimlje roditeljima pravo na njihovu djecu, ruši svako pravo na privatnu svojinu i proglašuje diktaturu, gospodstvo jednog staleža nad drugim. Zato je veliki ruski pisac M. Gorki već 1918. napisao o boljševičkoj Rusiji ove strašne riječi: »Sadašnja Rusija pruža sliku, od koje žalosnije ne može biti. Kao najvažnija posljedica velike ruske revolucije pokazuje se sramotna činjenica, da se u Rusiji krade, što se samo krasti dade. Način, kako je Rusija samu sebe opljačkala, bez sumnje nema primjera u povijesti. Pljačkaju se crkve i muzeji, prodavaju se crkveni predmeti i arheološko blago. Palače s dragocjenim umjetničkim zbirkama, žitnice i trgovine opljačkane su i orobljene. Sva je Rusija raj za tatove, razbojnike i pljačkaše.«

Teške rane, koje gore na tijelu čovječanstva, hoće s druge strane mnogi da riješe na temelju načela krivog, poganskog nacionalizma. Velimo poganskog nacionalizma, jer njih vodi samo sebična, neuredna ljubav prema njima, njihovoj narodnosti i državi.

Što se tiče odnošaja prema drugim državama, hoće zastupnici ove struje, da svoje narodne težnje i zahtjeve ostvare bez obzira na kršćanska načela pravde i pravice; bez obzira, da li bi time drugi narodi bili u svojim pravima povrijeđeni ili ne. Što se pak tiče vlastitih državljana, oni su bez obzira na ljudsku narav i evanđelje stvorili sebi svoj vlastiti pojam o pravu, poštenju, dužnosti, o odnošaju pojedinca prema obitelji, društvu i državi. Zaglavni kamen u njihovoj nauci jest: Država je svemoćna. Ona imade pravo ne samo nad čovječjom krvlju i životom, nego i nad njegovom dušom i njegovim mišljenjem. Ukratko nad čitavim čovjekom i dušom i tijelom. Ovu svemoć države nad čovjekom, ovu diktaturu jednoga ili nekolicine nad svim državljanima smatraju izlazom u rješenju socijalne krize unutar države, a jamstvom za održanje države i naroda u međunarodnoj utakmici.

Najizrazitiji primjer za ovu diktaturu jest talijanski fašizam. On je u vođenju svoje politike prema drugim narodima uzeo načelo: sacro egoismo - sveto sebeljublje. To načelo drugim riječima znači: Sve je slobodno, što koristi vlastitom narodu. Prema svojim pak državljanima usvojio je fašizam načelo: Država je Bog. Država jedina jest izvor sviju prava i sviju dužnosti. U tom smislu je rekao Mussolini[68] francuskom novinaru Jacquesu Marsillacu (č. Žak Marsijak): »Nikako ne ću dopustiti, da se itko, pa bilo tko mu drago, na koji bilo način miješa u ono, što pripada državi. Moja je formula jasna: sve u državi, ništa izvan države, ništa protiv države. Dijete čim dođe k razumu, pripada državi i samo državi — tu ne može biti nikakve diobe.«

Nema sumnje, da je ta nauka najpogubnija za mir, ravnotežu i napredak svijeta. Ona ruši načelo pravde i proglasuje načelo sile. Kad se ćutiš dosta jakim, navali na drugoga, samo ako je to od koristi tvome narodu. Ali to je načelo dvosjekli mač. Što je dopušteno jednom, htjet će i drugi. Tako će sva zemaljska kora biti pozorište vječne krvave borbe naroda i država. »Sveto sebeljublje« bit će vječni izvor rata sviju protiv svih.

Ta je nauka najlažnija, i u koliko se odnosi na odnošaj države prema pojedincima. Na mjesto kršćanskog Boga postavlja fašizam i njemu slične diktature nacionalnog, narodnog, državnog Boga, pred kojim se uklanja i gubi svaki trak ljudske slobode. Potpuno pravo na čovjeka imade samo Bog. Država nije zato, da uništava čovječju slobodu, nego zato, da pomaže čovjeka, da lakše uzmogne u zajednici s drugima, uz pomoć društva, udovoljiti svim naravnim plemenitim težnjama

[68] Journal 18. VI. 1931.

svoga uma i srca, razumnim potrebama svoga tijela i duha.

Taj neuredni nacionalizam osuđuje stoga sv. Otac papa Pijo XI. ovim riječima: »Ako se u međunarodne poslove i odnošaje uvuče ona prevelika ljubav prema sebi i vlastitim osnovama na izopačenju inače urednog domoljublja i pretjeranom isticanju dužne odanosti prema vlastitom narodu, ako se, velimo, u međunarodne odnošaje uvuče taj neumjereni nacionalizam ne će više biti tako velikog odstupanja od zakona, koje bi se smatralo grešnim. — Pođe li se tim putem dalje, tada će na mjesto Božjeg zakona, bratske ljubavi, što sve narode i plemena veže i spaja u jednu obitelj pod jednim Ocem nebeskim, stupiti svima zatorna mržnja. U javnom će životu biti nogama gaženi sveti zakoni, porušit će se čvrsti temelji prava i vjere —« (Enciklika »Caritate Christi compulsi«).

Ni komunizam dakle ni poganski nacionalizam ne unose svijetla niti pokazuju izlaza iz ovih teških nevolja svijeta.

Kad je ovako tama zavladala ljudskim umom i mržnja ljudskim srcem, kad se pokazala sva ljudska nemoć, da nađe rješenje iz ekonomskih i socijal. nevolja te da izvede čovječanstvo iz bijednog položaja, u koji je zapalo, zagrmio je glas učitelja. Vrhovni glavar katoličke crkve, Sv. Otac Papa Pijo XI. progovorio je više puta a napose 15. V. 1931., kad je izdao okružnicu »Quadragesimo anno«, kojoj je cilj, kako kaže Sv. Otac: »uspostaviti i usavršiti društveni poredak prema nacrtu Evanđelja«.

Ali kad je progovorio Papa, ustadoše mnogi i rekoše: što uopće imade zajedničkog socijalno-ekonomsko pitanje i ćudoređe? odakle Papi pravo da se miješa u pitanja gospodarske i socijalne naravi! Zar to nije izvan njegove službe i dužnosti? Mnogi također rekoše: Odakle mu osposobljenje i ugled, da se za suca nameće u stvarima, za koje se čini, da ih stručno mogu riješiti samo politički i društveni vođe pojedinih država i naroda? Mi to na to odgovaramo: ćudoređe treba da prožimlje sav život, pa i gospodarski, nadalje Papa imade i pravo i dužnost i sposobnost, da s najvećim uspjehom

daje lijek i rješava pitanje ove nezapamćene krize svijeta u ekonomskom i društvenom pogledu.

Postoji jedan ćudoredni zakon

Čini se, da bi svakomu čovjeku moralo biti odmah jasno, da je čovječje nastojanje za sticanjem, njegovo djelovanje i rad podvrgnuto dvostrukom zakonu. Jedan je zakon gospodarske znanosti, a drugi je zakon etike ili ćudoređa. Zakon gospodarske znanosti upućuje čovjeka i daje mu pravila, kako će njegovo nastojanje u gospodarstvu i radu uopće postići što ljepši i bolji uspjeh, što više koristi. Zakon pak etike ili ćudoređa upućuje čovjeka i daje mu ona pravila, kojih se kod svoga gospodarskog rada i poslovanja uopće mora držati, ako hoće da ne povrijedi prava pojedinaca i čitavog ljudskog društva, s kojim čovjek u svojem životu i radu dolazi u doticaj.

No bilo je i prije, a imade i sada naučnjaka i učitelja o gospodarskom životu i njegovu razvitku, koji kažu, da za gospodarski život, ljudski rad i nastojanje oko sticanja ne postoji nikakav etički ili ćudoredni zakon. Čovjek u tom smjeru uživa potpunu slobodu.

Međutim nije teško razumjeti, da je mišljenje ovih naučnjaka, koji se zovu materijalisti, posve krivo i bez temelja. To je mišljenje krivo ponajprije zato, jer sebi bez ćudorednog zakona ne možemo ni zamisliti narodnog gospodarskog života. Ako onaj, koji hoće da svojim radom nešto stekne i privrijedi, nije vezan ni za kakve dužnosti, ako se on u svome poslovanju nije dužan vezati ni na kakva prava svojega bližnjega, onda će odmah nastati potpuni nered i slom svega društvenog života. Gospodarski naime zakon kaže: Nastoj da bolje, jeftinije i brže postigneš što veće uspjehe u svom gospodarskom radu. Ako u tom radu nema nikakvih obveza, koje će čovječju čežnju za sticanjem obuzdati i staviti u granice, ako nema nikakvih dužnosti, koje čovjeka vežu u savjesti, onda će sebi svaki pojedinac nastojati, štono je riječ, rukama i nogama bez obzira na ikoga steći što više. No jer će svatko tako htjeti i smjeti raditi, bit će

nemoguće zapriječiti neprestane okršaje, neprestanu borbu i boj sviju protiv svih.

Da gospodarski život i rad mora biti podvrgnut nekim ćudorednim zakonima, nada sve je očito za svakog onog, koji priznaje, da postoji Bog, koji je stvorio sav svijet, pa i čovjeka.

Bog je stvorio svijet. Odatle je odmah jasno i to, da ga je stvorio za neki cilj. Samo nerazumno biće radi bez cilja i svrhe. Taj cilj ne može biti drugi nego slava Božja i dobro svega stvorenja.

Da postigne taj cilj, odredio je Bog neki plan, nacrt, kojeg treba da se sve, šta je stvoreno, drži i po njemu djeluje. Nerazumna bića, jer nemaju razuma i slobodne volje, djeluju i rade po tom nacrtu nužno, snagom naravnog zakona, koji je u njima. Tako se n. pr. nužno snagom naravnog zakona zemlja okreće oko sunca a ostala nebeska tjelesa po svemiru, tako isto nužno, snagom naravnog zakona raste bilje; tako se razvijaju, rastu i žive životinje.

Za sva dakle bića postoji nacrt, postoji zakon, kojeg treba da se drže. Takav nacrt i dosljedno zakon postoji i za čovjeka.

I čovjeka dakle vežu zakoni, ni on ne može bez ikakovog reda izvršivati svoje čine. Ali razlika je između ostalih stvorova i čovjeka ta, što se ostala bića pokoravaju i slijede svoje zakone nužno, bez ikakve slobode. Jedini čovjek imade da slijedi zakone svoje naravi slobodno, svojom slobodnom voljom. Ta obveza, da čovjek svojom slobodnom voljom vrši zakone, bez kojih sebi ne možemo zamisliti mirnog ljudskog življenja, jest ćudoredni zakon. Taj zakon imade ravnati svaki čovječji čin. A da se čovjek toga zakona mora držati, povezao je Bog s tim zakonom sankciju. To jest svaki, koji se drži zakona, bit će nagrađen, a svaki, koji ga krši, bit će kažnjen.

Jer dakle postoji Bog, postoji i ćudoredni zakon, kojeg se svi u savjesti moraju držati kod svakog svojeg rada i nastojanja, pak dosljedno i kod sticanja. Iako su dakle drugo gospodarski zakoni, a drugo ćudoredni, ipak je jasno, da se nipošto ne može reći, da je

socijalni, gospodarski život neovisan i izvan ćudorednog zakona. Ćudorednom zakonu podvrženo je sve djelovanje i rad. Zato i kaže sv. Otac Pijo XI. u enciklici »Quadragesimo anno«: Premda gospodarske pojave i ćudoredne nauke imadu svaka svoje područje, pogrešno bi ipak bilo govoriti, da su gospodarski i ćudoredni red jedan od drugog tako udaljeni i međusobno tuđi, da onaj ne bi bio nikako ovisan od ovog. Istina je, dabome, da tako zvani ekonomski zakoni, izvirući iz same prirode stvari i naravi ljudskog tijela i duha, određuju, koje ciljeve na polju ekonomije ljudsko djelovanje ne može a koje može dosegnuti i pomoću kojih sredstava; ali sam razum jasno pokazuje iz prirode stvari i iz pojedinačke i društvene prirode čovjekove, kakav je cilj Bog stvoritelj propisao sveukupnom gospodarskom redu.

Zakon ćudoredni je međutim jedan i on nam ponajprije nalaže, kako da u čitavoj svojoj djelatnosti postignemo svoj vrhovni i konačni cilj. Zatim nam jednako zapovijeda, kako da u pojedinom redu pravim putem idemo k onim ciljevima, za koje znamo, da ih je Začetnik naravi, Bog, predložio dotičnom redu djelovanja. Napokon nas upućuje, kako da valjanim sastavljanjem podvrgavamo ove ciljeve pojedinih redova onom općenom. Ako se ovome zakonu budemo vjerno pokoravali, to će se posebni ciljevi, bilo pojedinački, bilo društveni, koje nađosmo u ekonomskom redu, zgodno uklopiti u opći red ciljeva, i mi ćemo se po njima uspinjati kao po nekim stepenicama i dosegnuti Boga, zadnji cilj svih stvari, koji je i Sebi i nama najviše i neiscrpljivo dobro.«

Sam dakle život, sama naša razumna narav i činjenica, da postoji Bog, govore nam, da mora postojati i da jest ćudoredni zakon, koji treba da ravna svim ljudskim radom i djelovanjem, pa tako i čitavim gospodarskim i društvenim životom.

To je tako duboka istina, da je veliki francuski socijalista Proudhon morao reći: »Na dnu svih stvari nalazimo vjeru.«

Krist je svijetlo svijeta

Taj ćudoredni zakon, koji je već zapisan u naravi našoj te ga možemo upoznati samim svojim razumom, usavršio je Krist svojim Evanđeljem.

To Evanđelje i ćudoredni zakon, koji je u njemu, treba da zavlada životom ljudi.

Krist na to imade neosporivo pravo.

Krist je Božji Sin. Njegovo božanstvo dokazao je neoborivim čudesima; zbog toga imade Krist pravo na svijet prema riječima proroka Danijela: »I dade mu (Bog) moć i čast i kraljevstvo i svi će narodi i plemena njemu služiti, vlast je njegova vlast vječna, koja se ne će oduzeti i kraljevstvo njegovo, koje se ne će rasuti —« Svoja prava, da upravlja svijetom, stekao je Krist svojom smrću, koju je podnio za svijet. Sv. Apostol Pavao kaže: »Isus Krist umrije i uskrsnu i živi, da zavlada i mrtvima i živima.« (Rim. 14, 9.)

Krist imade pravo da bude apsolutni gospodar svega na zemlji. Njega sv. Ivan zove: »Kralj kraljeva i gospodar gospodara« (Otk. 19, 16.), a sv. apostol Pavao veli: »Bog Krist uskrisi od mrtvih i posadi sebe s desne strane na nebesima, nad svako poglavarstvo i vlast i silu i gospodstvo i nad svako ime, što se nazivlje ne samo na ovome svijetu nego i u budućem i sve podloži pod noge njegove i njega dade za najsjajniju glavu Crkvi.«[69]

Ali Krist ne će da se služi puninom svoje vlasti, koju imade nad zemljom. Zato je on posebice organizovao samo duhovnu vlast, svoju Crkvu, koja imade voditi i upravljati ljudima u pitanjima njihova vječnoga spasenja. Građansku, državnu vlast i upravljanje materijalnim dobrima ovoga svijeta ostavio je Krist svijetu netaknuto. Svijet, predstavnici građanske vlasti, imadu ravnati tim pitanjima. Zato i kaže papa Pijo XI. s obzirom na pitanja socijalnog, državnog života: »Crkva smatra naopakim bez razloga se uplitati u te zemaljske poslove.«

[69] Ef. 1, 20 sl.

Ali iako se Krist odrekao prava na građansku vlast, nije se odrekao prava, da njegova nauka, koju naučava Crkva, bude pravilo življenja. Ta nauka imade da bude zrcalo, svijetlo, koje treba da osvjetljuje sav osobni, obiteljski i državni čovječji život. Kristovo Evanđelje treba da imade pred očima dijete u vršenju svojih dužnosti prema roditeljima, roditelji vršeći svoje dužnosti prema djeci. Kristova Evanđelja treba da se drži učitelj, kad naučava djecu, zakonodavac, kad stvara zakone. Kristovo Evanđelje treba da se drži i u trgovini, kod kupovanja i prodavanja, kod sticanja imutka, kod određivanja plaće radniku, uopće na čitavom području društvenog i gospodarskog života. Za svako područje ljudskog života vrijede Kristove riječi: »Ja sam svijetlo svijeta — ja sam put, istina i život.«

To svoje pravo, da blaga vijest Evanđelja prodre u sveukupni život ljudski, izrazio je Krist i predivnim svojim pričama. Zadaću i svrhu svoga Evanđelja on je primjerice isporedio s gorušičnim zrnom, koje imade ponarasti do velikog stabla.[71] Drugom opet zgodom s kvascem, koji treba da prožme sve tijesto.[72] Kristovo Evanđelje imade postati stablo, na kojem će počinuti i okrijepiti se svi ljudi, ono imade biti kvasac, koji će prokisnuti sve čovječanstvo, da u svemu svome životu i radu diše Kristovim duhom.

Zato kršćanska vjera i Kristovo ćudoređe imade pravo, da u svakoj zgodi, kad se radi o uspostavi i poboljšavanju mira i poretka u svijetu, imade odlučnu riječ.

Osnovna istina Novoga Zavjeta jest blaga vijest, da je Sin Božji, Bog primio čovječji lik. Tim je časom sam Bog stupio u povijest svijeta. Stupivši pak u svijet, jasno je, da je stupio s tom nakanom, da događaji i razvitak svijeta bude slika i odraz Božjih misli, Božjeg zakona, Božjeg ćudoređa.

Krist je dakle došao na svijet, da se svijet ravna po njegovim načelima i njegovom ćudoređu.

[70] Iv. 9, 5, 14, 6.
[71] Mat. 13 31; 32.
[72] Iv. Mat. 13, 33.

Papa kao Kristov namjesnik

Ako je Krist gospodar nad svijetom, onda je jasno, da pravo učiti Božje Evanđelje i prekoravati svijet zbog preziranja i zanemarivanja evanđeoskog zakona i ćudoređa imade onaj, koga je sam Krist postavio svojim zamjenikom na zemlji.

To je katolička Crkva na čelu sa svojim vrhovnim učiteljem, sv. Ocem Papom.

Tko pozna Evanđelje, ne može mimoići onih dubokih riječi, što ih je Krist rekao Petru iza svoga uskrsnuća na Tiberijadskom jezeru: »Petre, ljubiš li me više nego ovi drugi?« I kad ga je Gospodin do tri puta pitao: Ljubiš li me, a Petar do tri puta odgovorio: Ljubim, kaže mu Gospodin: »Pasi jaganjce moje, pasi ovce moje.«[73] Petar dakle imade da pase, uči sve: jaganjce i ovce, stado i pastire, svećenike i puk. U Petru dakle a po tom i u njegovim nasljednicima, rimskim Papama, imade svatko da traži pravu istinu. Petar i njegovi nasljednici, Pape, imadu tumačiti sve, što treba vjerovati i držati, oni su drugim riječima čuvari i učitelji ne samo vjere nego i ćudorednih zakona, onih dakle zakona, po kojima treba da se ravna sve ljudsko življenje, pak dosljedno socijalni i gospodarski život.

Iz gore navedenih riječi, kojima je Krist dao Petru i njegovim nasljednicima vrhovnu vlast naučavati sve ljude vjerske istine i ćudoredni zakon, vidi se ujedno i velika dužnost rimskih biskupa, da ovu uzvišenu službu vrše. Krist kaže: Pasi jaganjce moje, pasi ovce moje. On mu dakle nalaže. Zanimljivo je također, da je Spasitelj, prije nego li je Petru dao vlast naučavati vjeru i ćudoređe, tražio od njega veliko jamstvo. Tražio je svjedočanstvo ljubavi prema sebi. Gospodinu je tako stalo da se ta učiteljska služba vrši, da na neki način hoće biti siguran. Tu sigurnost i jamstvo nalazi Gospodin u svjedočanstvu ljubavi, koju Petar imade očitovati. I zato istom onda, kad je Petar ponovo uvjerio Gospodina o svojoj ljubavi, dobiva vlast, da Kristovu vjeru i ćudoređe čuva, pazi i njeti u dušama ljudi.

---

[73] 21, 15, 17.

Doklegod dakle Pape kao Petrovi nasljednici budu ljubili Isusa, dotle će gonjeni tom ljubavi u duši svojoj ćutjeti neodoljivi poticaj Kristove zapovijedi: »Pasi jaganjce moje«, učite svijet, da sam ja svijetlo svijeta, da svijet po svome radu i djelovanju imade biti odraz i slika mojih božanskih zakona.

Papa dakle imade pravo i dužnost, da na svim područjima, pak dosljedno i na području društvenih i gospodarskih zakona, u Kristovo ime u pitanjima ćudoređa progovori riječ, kojoj se nitko zbog visokog božanskog autoriteta papinstva ne smije oprijeti.

Zato je već Leo XIII. jasno naglasio svoje i pravo i vlast govoriti o socijalno-gospodarskim prilikama tvrdeći: »Sa sigurnošću i duboko svijesni punine svojega prava zalazimo mi u to pitanje.« Jednako Papa Pijo X. u okružnici »Singulari« od 29. IX. 1911. uči, da se društveno pitanje i sve, što je s tim u vezi, ne može riješiti bez auktoriteta Crkve. To isto naučava i Papa Pijo XI., kad izdavajući encikliku »Quadragesimo anno« kaže: »Ali prije nego pristupimo tome objašnjavanju (t. j. socijalno-gospodarskih pitanja), treba najprije ustanoviti ono, što je već prije Leon XIII. jasno ustvrdio, naime da je u Nas dužnost i pravo da o socijalnim i ekonomskim pitanjima sudimo vrhovnim auktoritetom. Crkvi naravno nije dan taj djelokrug, da ljude vodi samo k prolaznoj i nepostojanoj sreći, nego k vječnoj; šta više »Crkva smatra naopakim bez razloga se uplitati u ove zemaljske poslove«. Ali nipošto se ne može odreći službe, koju joj je Bog povjerio, da svoj auktoritet založi, ako ne u stvarima čisto stručnim, za koje niti posjeduje zgodnih sredstava niti nadlęžnosti, ali svakako u svemu onome, što se odnosi na upravljanje ćudorednosti. Koliko je dakle s time u savezu, utoliko je i sam socijalni red skupa sa ekonomskim odnošajima podređen i podvrgnut Našem vrhovnom sudu, jer Nama je Bog povjerio čuvanje istine kao i preznamenitu službu, da savkoliki ćudoredni zakon rasprostranjujemo i tumačimo i ljude na njegovo obdržavanje silimo u svakoj zgodi i nezgodi.«

Dužnost svoju suditi o socijalno-gospodarskim pitanjima naglašuje Papa i na drugom mjestu iste enciklike riječima:

»To od nas zahtijeva naša apostolska služba po kojoj smo svima dužnici.«

Papa rješava socijalno pitanje

Rimski biskupi kao vrhovni glavari Crkve nemaju samo pravo i dužnost da sude i poučavaju o ćudorednoj i pravnoj strani socijalno-gospodarskih pitanja, nego oni za rješavanje ovih pitanja imadu veću sposobnost i ugled nego itko drugi.

Prvi razlog ove Papine sposobnosti i ugleda čini vrelo, odakle on crpi onu nauku, po kojoj se imade ravnati svijet. To je Evanđelje, objavljena riječ Božja, Kristovo Evanđelje, od kojeg ljepše i spasonosnije nauke nema. To Evanđelje obuhvata sav život i sve dužnosti prema nama samima, svom bližnjem, društvu i državi. Ono najpravednije rješava odnose radnika i poslodavca.

Kako je Evanđelje pouzdano vrelo, odakle se u svako doba može crpsti spasonosna nauka za ozdravljenje svijeta, priznavaju ne samo kršćani katolici nego i mnogi protivnici.

Rekao je jednoć, inače slobodoumnim duhom zadojeni, današnji predsjednik čehoslovačke republike T. Masaryk o značenju Kristove nauke za svijet ove riječi: »U doba opće čežnje za Spasiteljem prikazao se Isus Mesija, te je njegov život i njegova nauka spasila čovječanstvo. Čežnja je bila smirena, život je zadobio svoju vrijednost, očaja je nestalo...«[74]

Tolstoj, koji Krista nije smatrao Bogom, naziva ipak njegovo Evanđelje »izvor svjetlosti«, koji sadrži divne nauke o ljubavi prema bližnjemu, napose prema potlačenim i zapuštenima.

Drugi razlog, zašto je papinstvo napose sposobno da uči svijet, jest to, što iz ovog bujnog evanđeoskog vrela svakog znanja crpe papinstvo na najuspješniji i

[74] T. G. Masaryk: Sebevražda, Praha 1904.

najsigurniji način. Papinstvo je naime u svome naučavanju vođeno Duhom Svetim. Pod ovom zaštitom vodi papinstvo sigurnim putem čovječanstvo i daje mu najzdraviju nauku. Dvadeset je vjekova gotovo prošlo, otkako je došao Krist, osnovao svoju Crkvu i u njoj papinstvo. Kroz to vrijeme niklo je bezbroj mišljenja i nauka o ljudskom životu, o njegovu smislu, o odnošaju među pojedincima i državama. No sva se ta mišljenja brzo mijenjaju. Danas se ljudi zagrijavaju za jedno, sutradan se opet pojavi nešto novo. Rekao je Voltaire, koji je inače veliki neprijatelj kršćanstva, napose kat. Crkve, da se sustavi i mišljenja o ljudskom životu i njegovu uređenju mijenjaju brzo kao mjehuri od sapunice. U ovoj promjeni samo je nauka katoličke Crkve i papinstva ostala ista i nepromijenjena.

To su katolicizmu i papinstvu priznali i oni, koji su izvan krila kat. Crkve.

Tako je Englez protestant Mallock rekao: »Katolička je Crkva živo tijelo, duhovni organizam, nepogrešiv danas, kao što je bio nekoć, pun auktoriteta, pun života, kao što je vazda bio. Poput živoga organizma raste, usavršuje se, ravna se prema društvu, ne gubeći pri tom svoje jednakosti. Crkva je uvijek ista. U katoličkoj Crkvi razvio se ćudoredni osjećaj i u njoj je shvatanje dobra i zla nadasve živo, upravo čudesno uzgojeno po nadnaravnom Učitelju. Među religijama katolička je Crkva jedina, koja se znade prilagoditi prilikama i vremenskim potrebama; ona je jedina, koja živi, a ne mijenja se, koja razvija svoju nauku ne mijenjajući je, koja napreduje ostajući ista.«[75]

To svoje osposobljenje i ugled, da govori i uči u socijalnim pitanjima, dokazalo je papinstvo svojim blagoslovnim djelovanjem u povijesti svijeta.

Papinstvo je vodilo borbu za slobodu naroda protiv apsolutizma knezova i državne sile, koja je htjela po miloj volji, bez obzira na prava puka, da podložnicima donosi teške zakone. Tu je borbu vodilo papinstvo držeći se evanđeoskog načela: »Više se treba pokoravati

[75] Mallock: La vie 240—87.

Bogu nego ljudima.« Riječ Bog u ovoj rečenici označuje sve, što je sveto, pravo i pošteno, a ljudi su ovdje oni silnici, koji hoće da ruše i gaze ne samo svetost imena Božjeg nego i ljudsku slobodu i pravdu.

Za socijalna prava čovječja ušlo je papinstvo prvi put u borbu s rimskim carevima, koji su gradeći se bogovima rušili čovječju slobodu htijući imati potpunu vlast ne samo nad čovječjim tijelom nego i nad dušom i savjesti. Tri vijeka borilo se papinstvo za čovječju slobodu. Mnogo je proliveno krvi pod krvničkim mačem, mnogo je krvlju natopljeno pijeska u arenama pod pandžama divljih zvjeri, ali je u toj borbi duha i sile ipak ostao pobjednik duh, sloboda, za koju su umirali kršćani na čelu s tolikim Papama.

S rimskim carevima nije nestalo misli i težnja o državnoj svemoći, apsolutizmu. On se s carevima iz Rima preselio u Carigrad (Bizant, zato se ta državna svemoć prozvala bizantinizam). Dok su se Pape u Rimu borili protiv državne svemoći, dotle je Istok, koji se odijelio od Rima, toj državnoj svemoći podlegao. Nemajući nikakve zapreke, državna bizantinska svemoć porušila je ne samo slobodu pojedinaca, nego i slobodu rastavljene istočne Crkve.

Ova uspomena na državnu svemoć rimskih careva bila je kasnije opasna napast za njemačke careve i zapadne vladare. Mnogi su toj napasti podlegli. Ono, za čim su išli Barbarossa i Fridrik II., bila je obnova državne svemoći. No tada su opet Pape bili branići slobode naroda. Imena Grgura VII. (1073—1085.) Aleksandra III. (1159—1181.), Inocenta III. (1198—1216.) i Bonifacija VIII. (1294—1303.) označuju velika vremenska razdoblja u ovoj golemoj borbi. Istom misli bio je zadahnut Inocencije X. (1644—1655.), koji se jedini usudio ustati protiv vestfalskoga mira, gdje je bilo usvojeno načelo, da svaki knez odlučuje o vjeri svojih podanika. Takvim je duhom bio prožet i Papa Pijo VII. (1800—1803.), koji se usudio ustati protiv najvećeg i najmoćnijeg tada čovjeka u Evropi Napoleona I., te Pijo IX. (1846.—1878.), koji se za slobodu savjesti bori protiv Bismarka.

Dakako da se papinstvo svojim postupkom mnogo zamjerilo vladarima i izložilo napadaju državnih vlasti, ali je zato steklo besmrtnu slavu i hvalu naroda, da je na sebe preuzelo tešku dužnost braniti slobodu čovječanstva.

To priznaju i protivnici. Protestantski povjesničar Gregorovius napisao je ove riječi: »— Papinski Rim proglasio je moralnu jednakost sviju naroda. — Pred oltarom zajedničkog Boga vrijedili su jednako Rimljani, Germani, Grci i Slaveni. Što više najbjednijem puku osiguran je udio na najvišim dobrima religije. — Papinski Rim prozvan bi majkom naroda —.«[76]

To je priznao i veliki ruski filozof Solovjev, kad veli: »Jedina rimokatolička Crkva nije ni narodna crkva ni državna crkva, ni sljedba osnovana od čovjeka. To je jedina Crkva na svijetu, koja čuva i utvrđuje načelo općeg socijalnog jedinstva protiv sebičnosti pojedinaca i strančarstva narodnosti. To je jedina, koja čuva i utvrđuje slobodu duhovne vlasti protiv apsolutizma državnog, to je jednom riječju jedina, koje vrata paklena nijesu nadvladala.«[77]

No nije papinstvo ustajalo samo na obranu slobode pojedinaca i naroda, nego je ono bilo i propovjednik i socijalne jednakosti i pravde s obzirom na građanska prava, materijalna dobra i gospodarski život.

Nikad se ne smije zaboraviti, da je Crkva na čelu s papinstvom ukinula ropstvo. Već su u podzemnim katakombama u krilu Crkve zajedno klečali gospodar i sluga. Kakav je duh u tom pogledu vladao u Crkvi, vidi se odatle, što su već pape Pijo I. (140—154.) i Kalikstо I. (217—222.) bili iz redova robova. Dok nekoć rimski zakon nije dozvoljavao robu, ni da se valjano oženi, dotle papinstvo proglasuje valjanom ženidbu između robova i slobodnjaka. Tako se pomalo ne revolucijom, nego postepenim prodiranjem u sve ljudske ustanove utirao put k potpunoj slobodi robova.

Papinstvo je tim putem pošlo i dalje.

---

[76] Geschichte der Stadt Rom III. 3.

[77] Rusija i opća crkva str. 162.

Kad je u novootkrivenim američkim zemljama kolonijalna politika evropskih gospodara išla za tim, da iz Indijanaca učini robove, te se ponovno počela tjerati trgovina robljem, ustaje Papa Pavao III. (1534—1549.) u svome pismu od 29. V. 1537., Urban VIII. u pismu od 28. IV. 1639. Isto tako Benedikto XIV. u svome pismu na biskupe u Braziliji. Pape oštro prekoravaju i osuđuju sve one, koji su urođenicima htjeli oduzeti društvenu slobodu i učiniti ih robovima. Kad su Portugalci prodrli u Afriku, bio je opet Papa Pijo II., koji je u svome pismu od 7. X. 1462. ustao na obranu životnih i društvenih prava crnaca.

Papinstvo je također svojim radom i naučavanjem kroz svu povijest pokazalo, da imade pravo govoriti i u socijalno-gospodarskim pitanjima.

Nikad nije Crkva ni papinstvo zaštićivalo bezobzirnog i nepravednog kapitalizma. Uvijek je u Crkvi bila duboka spoznaja riječi apostola Jakova, koji isisivačima tuđeg znoja i muke dozivajući ih pred Božji sud dovikuje (Jak. 5, 1): »Deder vi sad, bogataši, plačite jaučući u svojim nevoljama, koje idu na vas. Bogatstvo vaše istrunu i haljine vaše pojedoše moljci — gle, plaća poslenika, koji su želi njive vaše, a vi ste im otkidali, viče i vika žetelaca dođe do uši Gospodina. Raskošno živjeste na zemlji u nasladama — nahraniste srca svoja.«

Crkveni oci već su davno prije Marxa upotrebili oštre riječi protiv izrabljivanja i pritiskivanja siromašnih. Sv. Bernardin rekao je: »Sva dobra izrabljivača imadu zube, njegov novac, njegovo žito. — Oni izjedaju meso kršćana.« Sv. Jeronim kazao je: »Izrabljivač imade sliku đavla.«

Srednji vijek, koji je najviše stajao pod uplivom duha kat. Crkve i papinstva, imade premnogo dokaza o blagotvornom utjecanju kat. Crkve na sav društveni i gospodarski život. Za ovo katoličkim duhom prožeto doba piše protestantski povjesničar dr Ratzinger ovako: »Kakav sretan naraštaj bijahu naši pređi! Seljak bijaše imućan i obilno se hranio, njegove sluge dobivali su veliku plaću i dobru hranu.« Engleski pak socijalista Hydeman morao je priznati, da puk »nije znao za potrebu i

stradanja, dok je katolička Crkva bila u posjedu svoje vlasti i svojih dobara.«[78]

Slično je bilo i na području radničkog života.

Socijaldemokrata Kautsky napisao je o sredovječnom položaju radnika ove riječi: »To što je danas radnicima ideal, za koji moraju da se ogorčeno bore sa građanstvom, to je prije pet stotina godina, u mračnom srednjem vijeku, bila već priznata stvarnost. Prije pet stotina godina radništvo je radilo s manjim naporom i u kraćem radnom vremenu nego li danas, a ipak mu je plaća bila veća.«[79]

Sav je pak taj blagosloven život bio pod zaštitom kat. Crkve, koju je vodilo i nadahnjivalo papinstvo.

Kad je pak uplivom Crkvi neprijateljskog duha, t. zv. liberalizma, koncem 19. vijeka nastalo teško stanje za radnike, ustao je Papa Leo XIII. sa svojom enciklikom »Rerum novarum«. Onda, pred četrdeset godina, dok vlade sviju zemalja ili nijesu vidjele ili nijesu razumjele svu važnost i težinu socijalog pitanja, bacio je papa Leo XIII. sa svojom enciklikom na pregršti svijetla u sva područja i pitanja društvenoga života. On je pokazao, kako je bezbožan i nepravedan onaj kapitalizam, koji radnika drži mašinom, koju treba izrabiti; koji se ne osvrće na opravdane zahtjeve radnika, da on i cijela njegova porodica živi životom dostojnim čovjeka. Leon XIII. traži za radnike bolju plaću, sniženje radnog vremena i ljepši postupak; on zahtijeva, da se ukine teški rad djece, a žene da što manje rade u tvornicama. To traži dobar razvitak obiteljskog života. Radniku mora biti omogućeno, da se na temelju svoga rada uzmogne i liječiti, ako je bolestan, te tjelesno i duševno odmarati u zdravoj kršćanskoj zabavi. Da provedeni zahtjevi radnika prema zastupnicima kapitala budu što više zaštićeni, traži Papa Leon XIII., da države bdiju nad gospodarskim životom i da unesu u svoje zakonodavstvo što bolje zaštitne zakone za radnike. Radnicima opet preporučuje Papa u ovu svrhu organizacije, osiguranja i potporne blagajne. Jednom

[78] Historische Grundlage der Socialismus in England.
[79] Rőm. Kath. Kirche str. 138.

riječju Leo XIII. iznio je u socijalnom radničkom pitanju tako opsežan, dubok, svestran i savremen program, da ga boljeg nije iznijela nijedna politička stranka, nijedan pojedinać, nijedna država.

Dakako da upravnici ovoga svijeta nijesu odmah i u punom opsegu uzeli k srcu duboku nauku Leona XIII. Jedni nijesu htjeli ići tragom ove nauke, jer bi im ona skučila i snizila vrelo prihoda. Drugi se opet nijesu prihvatili društvene obnove u duhu načela Leona XIII., jer im se njegovi prijedlozi još nijesu činili dosta važnima.

Ali unatoč toga Leonova je enciklika donijela velikih blagodati.

Ponajprije danas se i sami protivnici dive velikoj mudrosti, koja govori iz enciklike Leona XIII., te u njoj gledaju jedini izlaz iz meteža i nevolja, u kojima se današnje društvo nalazi.

Najbolji dokaz, kako je enciklika Leona XIII. duboko i ispravno shvatila odnošaj rada i kapitala, kako je preporučila najbolje lijekove za obnovu društva, kako je kraj sve oporbe neodoljivo djelovala u svijetu, jest to, što su tečajem 40 godina ostvareni mnogi prijedlozi i zamisli Leona XIII. Tako je zahvaljujući enciklici Leona XIII. nastala prava katolička socijalna škola, jer su se prvi i najbolji sinovi kat. Crkve dali na posao da proučavaju socijalno pisanje. Po raznim sveučilištima, akademijama, sjemeništima, na socijalnim kongresima, prikupljena je golema baština zdravih socijalnih načela, koje su katolici stavili na raspolaganje i nekatolicima, da se s njima posluže.

Kako ta načela o društvenom poretku cijene i pojedinci i zakonodavci, imade mnogo dokaza. Tako je i glasoviti Versailleski ugovor u 13. dijelu, koji se bavi radom, donio 9 općih načela o organizaciju rada. 52 naroda prihvatila su ova načela. Ta se pak načela, kako je rekao francuski senator de Las Cases, gotovo jednakim riječima nalaze napisana u Leonovoj enciklici: »Renum novarum«.[80]

---

[80] Journal Officiel str. 627.

Pod utjecajem Leonove enciklike počeli su nadalje mnogi ne samo proučavati socijalno pitanje, nego su nastale i raznovrsne praktične uredbe. Teško je izreći sve, što se upravo pod utjecajem ove enciklike popravilo u radničkim redovima. Tako su nastala radnička udruženja, sindikati i potporne organizacije. Neke države, u kojima je radničko pitanje važnije, zadahnule su svoje zakonodavstvo baš ovim načelima, koja je preporučio papa Leo XIII. Tako primjerice Njemačka, Belgija i Nizozemska.

No ne samo na području radničkoga života, nego je ta enciklika također puna blagoslovnih načela za seljački svijet. Tako je n. pr. upravo pod utjecajem enciklike Leona XIII. nastala Liga belgijskih seljaka, koja je po čitavom svijetu poznata pod imenom Boerenbond Belge.

Takvo je evo značenje enciklike Leona XII. za socijalno pitanje. Vrijedno je ovdje spomenuti, da je direktor međunarodnog radničkog ureda u Ženevi socijalista Albert Thomas, u svome izvještaju o djelatnosti toga ureda u god. 1927. izričito istaknuo i priznao plodonosne učinke katoličke Crkve na području skrbi za radnike te uspjehe socijalne gospodarske politike, koja je izašla iz enciklike »Rerum novarum«.

Ovako veliko priznanje enciklici Leona XIII. dao je nedavno i kod nas profesor beogradskog sveučilišta dr Drag. Jovanović, koji je u članku »Motivi socijalne politike« napisao ovo: »Leon XIII. izdao je 1891. svoju čuvenu encikliku ‚Rerum novarum', kojom je preko episkopa i svećenika pozvao vjerne, da okrenu svoje uši jaucima i uzdasima, koji dolaze iz rudnika i fabrika, da nađu lijeka njihovim nevoljama, uvodeći izvjesne mjere, koje se danas vrstaju pod imenom socijalne politike. Vatikan, taj nepogrešivi barometar svih zbivanja u svijetu, najvještija i najstarija diplomatska kancelarija — osjetio je svu opasnost, koja prijeti utvrđenom društvenom poretku od novog klasnog poretka. Opasnost je prijetila i samoj katoličkoj Crkvi, jer u očima radničkih masa socijalizam se javio kao nova vjera. Trebalo je dakle sve težnje nezadovoljnih masa uzeti pod svoje

okrilje. Tako počinje veliki socijalno-politički rad katoličkih svećenika širom cijeloga svijeta. Kršćanski socijalizam dobiva vidljive i praktične oblike: radnički sindikati, narodne štedionice, kooperative, bolnice, škole za radničku i drugu siromašnu djecu, posjete po kućama, zatvorima, fabrikama i t. d. Sve to paralelno sa socijalističkim pokretom među radnicima, protiv njega, kao konkurencija njemu: Crna Internacionala nasuprot Crvenoj...«[81] Tako eto pravoslavac piše o veličini enciklike Leona XIII.

Jest, enciklika Leona XIII. bila je kao evanđelje, blaga vijest, koja donosi pravdu i smirenje svim, koji hoće da ju prime.

Zato je i Papa Pijo XI. govoreći o ovoj enciklici Leona XIII. smio i mogao reći:

»Časna braćo i dragi sinovi! Sva ova dobročinstva Leonova pisma, koja smo više natuknuli nego opisali, tolika su i tako velika, da jasno dokazuju, kako se u ovom besmrtnom dokumentu ne iznosi neka, doduše, veoma krasna, ali izmišljena slika ljudskog društva; naprotiv vidi se, da je Naš Prethodnik crpao iz Evanđelja, dakle iz vrela vazda živog i životnog, nauke, koje mogu da onu pogubnu unutarnju borbu, što razdire ljudsku obitelj, barem veoma ublaže, ako sasvim ne uspiju staložiti. Da je jedan dio ovog dobrog sjemena, tako obilno posijanog prije četrdeset godina, pao na dobru zemlju, svjedoče bujni plodovi, koji po milosti Božjoj padoše u dio Crkvi Kristovoj i sveukupnom ljudskom rodu za njegovo spasenje.

Bez ikakvog pretjerivanja može se reći, da je Leonovo Pismo u svom dugom životu malo pomalo postalo Magna Charta (t. j. Velika povelja), na kojoj bi trebalo da se osniva čitava kršćanska djelatnost u socijalnom smjeru kao na svom temelju. Koji pak to pismo Velikog Svećenika i njegovo spominjanje omalovažavaju, oni ili psuju ono, što ne poznadu, ili opet iz onog, što kako tako poznadu, ništa ne razumiju, ili, napokon, ako razumiju, zaslužuju svečani ukor nepravednosti.«

[81] Gl. književna revija »Pregled« od 16. IX. g. 1931.

Evo kakvu su sposobnost i dosljedno kakav ugled pokazali Pape kroz vjekove u ravnanju društvenim životom i ispravljanju zabluda među pojedincima, staležima i čitavim ljudskim društvom.

Nije čudo, što je proučavajući povijest morao to velebno značenje papinstva za pravdu i pravilan razvitak ljudskog života priznati inače veliki protivnik i papinstva i kat. Crkve otpadnik Hoensbroech (čitaj: Hunsbruh) govoreći: »Socijalno-kulturno značenje papinstva ne da se izmjeriti.«

Tako evo papinstvo imade pravo i dužnost da govori svijetu, jer su sv. Petar i s njime svi nasljednici čuli Gospodinove riječi: Pasi jaganjce moje, pasi ovce moje. Papinstvo je i sposobno da govori, jer su kroz svu povijest čovječanstva najveći branići pravde, slobode, socijalne jednakosti i napretka bili upravo rimski Pape.

Kad je tako, onda mi imademo obvezu i dužnost da slušamo i da se pokorimo pozivu savremenog pape Pija XI., koji je digao glas svoj, da čovječanstvu pokaže put iz općeg potopa nevolja i nedaća, u koje je zapalo kao gotovo nikad u povijesti.

Hajde, da vidimo, koji su to prijedlozi i nacrti, koje za socijalnu obnovu iznosi Papa Pijo XI.

KOJIM PUTEM TREBA UDARITI

»Na temelju od Boga dobivene učiteljske službe« i »opomenuti savješću svoje Apostolske dužnosti« — kako veli Papa Pijo XI. — u posljednjih osamdeset godina Pape s nekih stotinu encikličkih pisama[82] upućuju i poučavaju vjernike i savkoliki ljudski rod o potrebi i nuždi prave kršćanske obnove socijalnog poretka. Toliko se eto vrhovni Učitelji neprestano bave socijalnim pitanjem pozivajući »sve najbolje stručnjake (sociologe) na vijeće«, da promozgavši predlože »sasvim sigurna pravila za valjano rješavanje teškog predmeta o ljudskoj zajednici«. Kada bismo iz tih socijalnih enciklika povadili samo ono ponajglavnije, trebali bismo ispisati mnogo knjiga, kolika je ova. Ali najpotrebnije jest, da prvo saznamo i razaberemo pravi smjer i valjani pravac puta, kojim treba udariti, da se ne pometemo u sadanjem općem metežu i ne zalutamo u sveopćoj pometnji razrožnih mišljenja o rješavanju socijalnih zadataka. A tu će nam najprvi kažiput biti ono encikličko pismo Pape P i j a XI., što upravo nosi natpis »O obnovi socijalnog poretka«[83] i počinje riječima »Četrdesete godine«, jer je napisano o četrdesetoj godišnjici najslavnije socijalne enciklike L e o n a XIII., zvane »Rerum novarum«, a prozvane još »velikom poveljom (magna charta) socijalnog reda«.

[82] U knjizi »Le Encicliche Soziali di Leone XIII. e Pio XI.« što ju je za Novu Godinu 1933. izdao Katolički savez za socijalne znanosti, nakladom Societa Editrice »Vita e penziero« u Milanu, ima popis Papinih enciklićkih pisama, koja se bave socijalnim pitanjem, pa ih je u razdoblju od 8. XII. 1849 do 15. XII. 1932. navedeno s t o i t r i.

[83] Latinski to glasi »De ordine sociali instaurando«. (Vidi još opasku 1. na strani 3.) — U ovom se poglavlju mnogo navodi ova enciklika, pa gdjegod je što stavljeno pod navodnike (» «), a bez druge kakve oznake, to su onda riječi iz »Quadragesimo anno.«

Papa postupa tu kao liječnik. Jer ljudsko je društvo bolesno. Teško bolesno. A liječnik najprvo promotri i ispita bolest. Otkloni vraštva vračara i ljekarije nadriliječnika. I propiše pravi lijek.

Idući uzastopce s Papinom enciklikom[84] promotrili smo bolest ljudskoga društva i opći potop nedaća, što su navalile na čovječji rod. Ogledali smo također babilonsku pometnju među nadriliječnicima i vidjeli zašto i kako Papa otklanja ljekarije, vraštva, i »meleme, koji su još veće zlo nego bolest sama,« te »ne očekuje pomoći niti od liberalizma, niti od socijalizma (komunizma),« niti od neumjerenog nacionalizma.[85]

A po uputi Pape prvu pomoć i lijek treba pružiti najljućoj rani, što se duboka razjapila, jer je ljudska zajednica razdijeljena, raskoljena i sve se više cijepa i razdire. Baš se i sam spas iščekuje od dušmanskog kalanja svijeta u nacije i rase, u slojeve, klase i kaste! Najzatorniji rat i klasna borba naviješta se svemu svijetu u ime proletarijata.[86] I upravo kada je najglasniji glas što viče da cio svijet treba proletarizovati,[87] Papa uzvraća gromovito i odlučno: P r o l e t a r i j a t v a l j a r a s p r o l e t a r i z o v a t i! Proletarijat treba riješiti, osloboditi zle kobi proletarstva. Zatim treba sve ljude svrstati prema raznim njihovim socijalnim zadaćama u staleže po zvanjima. L j u d s k u z a j e d n i c u v a l j a

[84] Enciklike pretpostavljaju kao poznate sve pojmove utvrđene u naukama ekonomskim, socijalnim, filozofskim i teološkim, pa će je nestručnjaci enciklike teško čitati i čak krivo razumjeti. Zato je potrebno, da se one tumače i obrađuju. O »Quadragesimo anno« već je izašlo mnogo rasprava i tumača u raznim jezicima. Držim, da je najpotpunije i najsvestranije djelo isusovca N e l l B r e u n i n g a »Die sociale Enzyklika.« Köln 1932. Kraće, i pregledne su radnje dr. theol. et. rer. polit. dr Anton R e t z b a c h, »Die Erneuerung der Gesellschaftlichen Ordnung« (Obnova društvenoga reda), Freiburg i B. 1932. i dr Jos. P i e p e r a (čitaj: Piper) »Die Neuordnung der menschlichen Gesellschaft« (Novi red ljudskoga društva), Frankfurt a. M. 1932/3. Dr P i e p e r bio je profesor piscu ovih redaka na socijalnom kurzu u M. Gladbachu, pa se ovdje rado služi upravo njegovim razlaganjima.

[85] U enciklici »Ljubav Kristova« (Caritate Christi).

[86] Vidi stranu 41.

[87] Vidi stranu 55.

urediti korporativno (staleški), da bi ti staleži složno poradili oko obnove socijalnog reda u državi, a države i narodi oko istinske obnove socijalnog poretka u svijetu.

Proletarijat treba riješiti zle kobi proletarstva

»Čovjek, koji nema *ništa drugo nego rad*, čim bi sebi mogao pribaviti živežna sredstva i životne potrepštine« — to je po riječima Papine enciklike — *proletar*. A zla mu je kob: »nestalno životarenje«, »nezajamčen životni položaj« i to, što je »bačen na dno života i zauvijek lišen nade, da će *nešto steći*« i što je »određen da vječno kinji u proletarstvu«.[88]

A taj i takav proletarijat — nastavlja enciklika — »beskrajno je porastao, otkad je mehanički i industrijski rad (to jest poslovanje naveliko i pomoću strojeva) strelovitom brzinom osvojio i zaposjeo bezbrojne krajeve«. A još k proletarijatu gradskom »pristupa velika vojska poljskih nadničara«, proletarijat seoski, jer se i u poljodjelstvu sve više i više radi strojevima i naveliko.

U kapitalističkoj Americi na velikim gospodarstvima, farmama, rad na polju već je sasvim sličan poslovanju u golemim tvornicama, fabrikama. Nema tamo više seljaka s plugom i branom, nema sijača, koji koračaju brazdom i širokim zamahom ruke siju, nema ni kopačica s motikama, ni žetelica sa srpovima. Sve se tamo radi motorima i traktorima, električnim plugovima i sijalicama, ogromnim žetelačkim i vršaćim strojevima. A čovjek, koji te gospodarske strojeve poslužuje, najmljen je težak, nadničar, koji radi, kako i dokle ga uposle, ako ga uopće uposle. Kada je posao dovršen, on odlazi tražiti kakvogod drugo uposlenje. On ništa nije *sebi* sijao, pa ne će ni žeti. Njegovo je uposlenje nestalno i život nesiguran. On nema ništa drugo nego svoju radnu snagu. Svoj goli rad prodaje on za kakvu takvu nadnicu. To je seoski *proletar*.

---

[88] Vidi stranu 37 do 40.

Pravi seljaci, u koliko ih je u Americi bilo, nestaju. Ne mogu se takmiti s farmerima, jer ne mogu sebi kupiti velikih gospodarskih strojeva, kao što ni obrtnici ne mogu kupiti tvornice. — A u komunističkoj Rusiji, gdje je bilo od sto žitelja osamdeset seljaka, tu boljševička vlada upire sve sile da ukine seljački stalež, da u samih pet godina (pjatiletka) sto dvadest i pet milijuna seljaka pretvori u proletare, nadničare, koji će posluživati strojeve[89] (kupljene baš u Americi!), a svakolika će zemlja biti vlasništvo komune (zajednice), to jest države ili upravo boljševičke stranke.

Dopao nam je u ruke najnoviji broj (III. 39.) komunistički uređivanoga tjednika »Die neue Weltbühne« (Nova pozornica svijeta), što izlazi u Zürichu (čitaj: Cirihu) u Švicarskoj. Tu ima dopis od Louis *Fischera* (čitaj: Luj Fišera) pisan iz Moskve u vrijeme žetve, mjeseca kolovoza 1933. Dopisnik opisuje kako sada komunistička vlada mora da napokon obračuna s *protuslovljem* u svojoj komunističkoj državi. Jer grdna je protivnost komunizmu, što se krivnjom *Trockoga* u vrijeme od godine 1923. do 1926. dopuštalo, da *seljak* od bivše svoje zemlje pridrži komad vrta oko kuće, pa da slobodno prodaje povrće i koštice od sunčanica, da smije imati do dvije krave, ili do deset ovaca i nešto koko koši, pa da javno ili potajno trguje mlijekom i jajima, a čak i s mladunčadi životinja. »U komunističkom, kolektivnom gospodarstvu — doslovne su riječi dopisnika — mora napokon i marva i perad i sve ostalo biti zajedničko. To jest: čitavo privatno gospodarstvo seljaka mora preuzeti komuna (zajednica, država) i pojedinci će odavle dobivati samo ono, što im treba za *potrošnju*, (a nikako za proizvodnju novih dobara ili za prodaju!)... »Mužika« treba odviknuti od njegova *kapitalističkog nagona*. Njega treba naučiti, da ne

---

[89] Za Staljina se zna da dječačkom strašću voli, upravo obožava strojeve, te lično naređuje da se grade svakakvi »strojevi-divovi«. Zato bi na boljševički znak i barjak trebalo staviti crvenu zvijezdu s traktorom i kakvim elektrodinamom, a ne srp i čekić, taj starinski alat slobodnog seljaka i obrtnika.

poželi konja, kravu, plug ili što slično, kao što ni tvornički radnik ne pomišlja, da ima svoju turbinu, zamašnjak ili koji drugi dio stroja ili tvornice.« — Drugi dopisnik, avionski pilot Klaus M e h n e r t (čitaj: Menert), također iz Moskve i u isto vrijeme, piše u sedmom broju časopisa »Die Tat« (»Čin«), te odaje kako u boljševičkoj Rusiji žetva nije više seljačka ni pučka radost okićena pjesmom, potcikivanjem, svirkom i igrom, nego je to seljačka buna i oružani pohod boljševika na selo. Evo ulomka iz toga dopisa: »U kolovozu 1933. B o r b a oko žetve jest na vrhuncu. Svi povjerljivi pristaše stranke odaslani su iz grada na selo s izvanrednim ovlaštenjima i r e v o l v e r i m a za pojasom. Đaci, tvornički radnici i crvena vojska mobilizovani su da gone i nadziru žeteoce. Stoga nijesam u Moskvi mogao naći nikoga od poznatih« ... Ovako se proletarizuje ruski seljak. Ovako se pazi, da ne bi žeteoci sebi pridržali štogod bez državnoga pismenog dopuštenja. Ovako se gone na rabotu ljudi, koji nemaju ni veselja ni volje za rad.

Jer proletarstvo je protiv prirode čovjekove. Potpuna neimaština i posvemašnja poslušnost vlastima ili su velika kazna ili veliki zavjet. Život u komunističkoj državi uspoređuje duhoviti književnik P a p i n i sa životom u kaznioni. I gore još! Jer tu ljudi ni krivi ni dužni žive bez lične slobode i zasebne svojine, a vlast im propisuje, šta će raditi, gdje leći, što obući i pojesti ... Pa da je ta vlast sam dobri svetac Franjo, a država uređena poput najuzornijeg samostana, ni onda tu čovjek ne bi bio sretan. U samostan se odvažuju ući tek rijetki od ljudi. Za to treba viši stepen savršenstva i vrhunaravna pobuda. Zavjet neimaštine i potpune poslušnosti toliko je težak čovjeku, da ga Bog n e i š t e ni od koga, nego mu se veseli, ako naiđe na nj.

Zato zaista ne će biti nikakvo valjano rješenje socijalnog pitanja, ako svi ljudi budu gurnuti u proletarijat. Naprotiv! Mali, slobodni srednji stalež[90] treba čuvati da

[90] »Srednji stalež jesu naši seljaci, obrtnici, malotrgovci, namještenici, bolji radnici, jednom riječi svi oni, koji stoje u zlatnoj sredini između bogataša i sirotinje« — veli K. S c h e f l e r (čitaj: Šefler).

ne upadne u proletarstvo. A proletarijat, koji nema ništa drugo nego svoj rad, treba pomoći da uzmogne n e š t o s t e ć i, time što stekne o s i g u r a t i život sebi i svojima, pa se d i ć i s dna života i vječnog kinjenja u proletarstvu.

Pravo vlasništva, to jest: pravo da čovjek raspolaže sa zemaljskim stvarima, po samoj je prirodi dano ljudima i stvarima. To je dakle p r i r o d n o p r a v o i dano je stoga, da bi se ljudi mogli »brinuti za se i za svoju obitelj«. A da se većma zbrinu, i osiguraju za budućnost (za zimu, bolest, smalaksalost, starost) postoji pravo na zasebnu svojinu, na p r i v a t n o v l a s n i š t v o. Ali pravo na privatno vlasništvo, na životnu zbrinutost, na život, nemaju tek neki ljudi, a drugi ne. Zemaljska je dobra »Stvoritelj odredio za s v e u k u p n u l j u d s k u o b i t e l j«. Tih dobara ima, Bogu hvala, u izobilju. Jer dobra hraniteljica zemlja plodi punim obiljem,[91] ljudi svojim vještinama proizvode svake robe na pretek[92] i »gospodarska se bogatstva neprestano uvećavaju«. Ako uza sve to srednji staleži propadaju, proletarijat beskrajno raste, a nebrojeno se mnoštvo ljudi lomi u neimaštini i siromaštvu, tome može biti jedini uzrok, onaj smrtni grijeh što su »bogatstva stečena u tolikom izobilju — nepravo podijeljena i nejednako razdata«.

»P r a v e d n a p o d j e l a!« — najprvi je zato zahtjev Papine enciklike — »Svakome treba dati njegov dio dobara. Pregnuti treba, da se razdioba stvorenih dobara vrši u skladu s propisima o p ć e g a d o b r a, odnosno s o c i j a l n e p r a v e d n o s t i.« ... »Zbog toga treba bogatstva među pojedine osobe i staleže tako dijeliti, da ostane netaknut ... o p ć i p r o b i t a k s v i h«. Zakon s o c i j a l n e p r a v d e mora »spriječiti da jedna klasa drugu isključi iz učestvovanja na dobicima.[93]

[91] Vidi stranu 8. i dalje.
[92] Vidi stranu 19.
[93] Zato Papa osuđuje k a p i t a l i z a m, koji »drži, da je samo onaj poredak u svijetu dobar, u kojemu kapitalu zapada sve, a radu ništa«. Ali enciklika zamjera i s o c i j a l i z m u i k o m u n i z m u »kad, silno raspaljen radi povrijeđene pra-

Kod podjele dobara očito su najlošije prošli oni, koji su toliko prikraćeni, da »nemaju ništa drugo do svoga rada«. To je proletarijat. »Treba dakle svom snagom i iz svih sila napregnuti« — opominje strogo Papa — »da se barem ubuduće obilje stečenog blaga u razmjeru i dostatnoj mjeri privodi onima, koji daju radnu snagu«. Proletarima, koji nemaju ništa nego svoj rad, treba dati da se tim »radom i marljivošću pridignu do neke umjerene imovine«... »Međutim, odakle će oni moći, živeći štedljivo, nešto sebi privrijediti, osim iz zarade, iz nagrade za svoj rad?«

»Pravedna plaća!« — to je dakle daljni zahtjev Papine enciklike. — U tome je zahtjevu najvažnije, da čovjekov rad ne bude smatran prostom prodajnom robom, koja se kupuje jednako, kao na primjer ugljen ili maz za pogon stroja, ili papir i mastilo za porabu u poslovnici. Čovjek nije ni neka radna životinja, kojoj je dovoljno baciti ono krme i stelje.[94] Čovjek ima pravo da živi »dostojno čovjeka«. Kod »unajmljivanja poslenika valja se obazirati na njegovo ljudsko dostojanstvo«... »Plaću mu valja davati takovu, koja je dostatna za izdržavanje njega samoga i njegove obitelji. Pravedno je dakako, da i ostali članovi obitelji, svaki prema svojim silama pridonose zajedničkom uzdržavanju svih, kao što to vidimo naročito u obiteljima seljačkim, a i u mnogim obrtničkim, i malotrgovačkim porodicama. Ali grehota je iskorišćivati nedoraslu djecu i slabe žene. A najgore jest, što majke obitelji moraju

vednosti... viče da sve pripada klasi proletarijata, jer je njezinim rukama proizvedeno, i kad poradi toga napada i nastoji dokinuti vlasništvo uopće.«... Jer »ako netko ne radi sam na svojoj stvari (kao n. pr. seljak), potrebno je, da se udruže s jedne strane rad jednoga, a s druge strane kapital drugoga« (n. pr. stroj, surovine, novac). I »sasvim je krivo pripisivati bilo samo kapitalu, bilo samom radu ono, što je dobiveno njihovim združenim sposobnostima«. — Pače »djelovanje ljudsko može proizvoditi svoje plodove« najbolje ondje, gdje se »udružuju i čine neko jedinstvo razum, kapital i rad.«

94 »Samo za hranu pas služi!« veli naš narod. Učeno bi se reklo »minimum za egzistenciju«, a to je izračunavanje, koliko radniku najmanje treba da živi pa da mu se prema tome odredi plaća.

zbog malene plaće očeve raditi izvan domaćih zidova i zbog toga zanemarivati svoje naročite brige i dužnosti odgajanja djece. Treba dakle svim silama pregnuti, da očevi dobivaju toliku plaću, kolika će dostajati, da se dolično namire zajedničke potrebe cijele kuće.« Povrh toga »dobru općenitosti će doprinositi, ako se radništvu i činovništvu dade mogućnost da jedan dio plaće, koji bi im preostao nakon namirenja nužnih izdataka, stavljaju na stranu i tako malo pomalo dođu do male vlastite imovine« te se riješe zle kobi proletarstva.[95]

— Sve je to lijepo, ali hoće li kod većine poduzeća snaga radnje podnijeti, da se daju tolike plaće uz današnji slabi promet, a veliku konkurenciju i teške namete? — Taj ozbiljni prigovor stavlja nam u usta sama enciklika upozoravajući na nužni obzir. No dr. Jos. Pieper upozorava, kako je i taj nužni obzir prema poduzetnicima kud i kamo manje važan od dobra općenitosti i goleme socijalne koristi po čitavi red u ljudskom društvu, što izlazi iz rasproletarizovanja proletarijata i uklanjanja klasne diobe i borbe. Zato enciklika i preko te poteškoće prelazi, kada značajno kaže: »Ako se u sadašnjim prilikama to (davanje pravednih plaća) ne će uvijek moći polučiti, zahtjev je socijalne pravednosti, da se što prije uvedu takve promjene, po kojima će svakom odraslom čovjeku biti određeni dosta veliki dohoci.[96]

95 Enciklika s pohvalom ističe tako zvane »društvene ugovore, koji su se počeli uvoditi kod nekih pothvata, pa na taj način radništvo i činovnici postaju drugovi u vlasništvu ili u njegovu upravljanju ili imadu dijela u razdiobi dobitka«.

96 Za zaštitu naročito srednjeg staleža važna je izjava enciklike, da javnoj vlasti »nije dopušteno uništavati privatnu imovinu pretjeranim porezima i daćama, baš kao što joj nije dopušteno dokinuti samo pravo privatnog posjedovanja imovine, jer to pravo nije dao ljudski zakon, nego priroda«. Javna vlast može jedino vršenje prava propisivati i dovoditi u sklad s potrebama općeg dobra, jer ona nije neprijateljica, nego prijateljica privatnim gospodarima. Baš na taj način država se snažno opire, da iz privatnog posjedovanja imovine, koje je mudri Stvoritelj prirode odredio za izdržavanje ljudskog života, ne nastanu nesnosne teškoće ili čak pogibija: država pri-

Kada su napokon izrečene riječi, da su zbog socijalne pravednosti nužne brze promjene, došli smo do najzamašnijega zahtjeva enciklićkog pisma Pape Pija XI. o obnovi socijalnog poretka. — Enciklika naime zahtijeva osnovne promjene onih neograničenih sloboda u raspolaganju s imovinom i dohocima, koje je uvela naopaka nauka o ljudskoj slobodi, to jest liberalizam i kapitalizam. Enciklika odlučno otklanja socijalističko i komunističko cijepanje ljudske zajednice u slojeve ili klase, klasnu borbu i diktaturu jedne klase nad drugom. Enciklika naprotiv traži pravu, nepatvorenu socijalnu obnovu, gdje će sav narod svrstan u staleže po zvanjima zadružno upravljati gospodarskim, socijalnim i političkim životom za dobro općenitosti, pa da po riječima svetoga Tome Akvinskoga »iz zgodnog rasporeda mnogih članova nastane jedinstvo«.

Korporativni (staleško-zadružni) poredak.

»Kada spominjemo obnovu socijalnog poretka« — veli Papa u enciklici — »lebdi nam u prvom redu pred očima država. Nije to zato, jer treba od njezine pomoći očekivati sav spas, nego zato, jer su zbog pogrešnog individualizma (liberalizma) prilike dovedene dotle, da je bogati socijalni život, koji se nekad skladno odvijao kroz raznovrsne zadruge oboren i gotovo uništen. I ostadoše samo pojedinci i država.«

Individualizam i liberalizam, te naopake nauke o ljudskoj slobodi, da oslobode savjest čovjekovu od odgovornosti potisnule su najprije Boga, vjeru i crkvu iz javnoga života, proglasivši to »privatnom stvari svakoga pojedinca«. Zatim su javnu vlast skučili koliko god su mogli, kao da država nema drugog zadatka nego puštati da se narodno gospodarstvo razvija u što većoj slobodi i slobodnoj utakmici.

vatnu svojinu ne ukida, nego štiti, a privatna vlasništva ne slabi, nego jača.«

Onda su u ime slobode ukinuli na vrat na nos i raznovrsne zadruge, jer su one slobodu pojedinca vezale socijalnim obvezama zajednice.

A što su bile te raznovrsne stare zadruge?

Seljak je na primjer imao svoju kućnu zadrugu. To je bila prava široka porodica: ne samo muž, žena i djeca, već i djed i baka i sva braća sa svojim ženama i djecom i ostali rod i tazbina. Do pedeset i stotina duša u zajednici! I svi su oni živjeli u skupnom gospodarstvu pod ravnanjem jednog starješine. Zajednički su obrađivali zemlju i zajednički uživali njene plodove. U zajednici se brinuli za tjelesna i duševna dobra svojih članova. Ponajbolji naš stručnjak za hrvatsko pravo kućnih zadruga, sveučilišni profesor dr. Vinko Krišković[97] veli: »Zadruga je bila organizacija poljskog rada, koja je svoju djecu učila pameti i zapovijestima Božjima i ljudskima, bratskoj ljubavi i mirnome bogobojaznom životu. Ona im je zasađivala u dušu čestiti i pošteni socijalni život i upućivala ih, da radom i naporom grade sebi put života, da kuće kuću i u znoju svoga lica obrađuju svoju grudu, ako hoće da bude hljeba izobilja... Njeno ognjište i prag bili su najsnažniji štit narodnoga bića, narodne duše, slave i pjesme... Narodne su rečenice: Zadružna kuća teče imuća. Dosta pomagača, puni hambari...«

Obrtnik i zanatlija imao je opet svoje zadruge, zvane cehovi ili esnafi. Svaki je obrt imao svoj zasebni ceh, a članovi su mu bili majstori, djetići (kalfe) i šegrti (naučnici). Svaki je ceh imao svoje područje i tu je samo on smio prodavati svoju robu, a stranci toga nijesu smjeli. Među članovima ceha bila je zabranjena i prljava utakmica (konkurencija) i nečasno hvaljenje robe (reklama). Zato se pazilo na radno vrijeme, na to, da se narudžbe pravedno porazdijele, da ne bude nezaposlenosti, da nitko ne upotrebljava kakvih strojeva, koji bi oduzeli posao čovjeku. Ceh je veoma dizao čast radu i ponos obrtniku. Da bude svatko vješt poslu, bilo je određeno vrijeme učenja. Djetić je morao

[97] U knjizi »Hrvatsko pravo kućnih zadruga.« Zagreb 1925.

načiniti ispit, pa poći u tuđinu, da vidi, kako se u svijetu radi. Na putovanju su djetićima pomagali bratski cehovi. Da djetić postane majstor, morao je još izraditi kakvo osobito djelo, remek-djelo, majstorluk. Mladoga bi majstora uveo u novu radnju starješina ceha, a svi bi majstori tom zgodom darivali mladoga majstora komadom alata. Poslije su pak naizmjence svu godinu dolazili, da ga svjetuju i pomognu. To je bio propis. Ako je član ceha obolio ili stradao, pomagali bi ga iz cehovske blagajne. Ceh se brinuo za pogreb svojih članova i za obrtničke udovice i siročad. Svaki je ceh imao svoga sveca (patrona, zaštitnike), svoje pobožnosti, svoje proslave, a sudjelovao je skupno s ostalim cehovima na svim crkvenim slavama. Djetići i šegrti radili su zajedno s majstorom i živjeli pod istim krovom, jeli za jednim stolom kao porodica. Majstor je imao nad njima vlast kao otac, a majstorica brigu kao mati. Ta svatko je znao, da će svi oni jedamput postati majstori, a domaće kćeri majstorice. Majstorice su pak ne samo žene, nego i drugarice u poslu. Majstorice su držale kuću, spremale hranu za sve, brinule se za rublje, kuhale sapun, lijevale svijeće, a prigledale i radnju, primale mušterije, polazile s majstorom na sajmove. Majstor i majstorica bili su povezani i brakom i poslom.

Uz ove dvije glavne vrste zadruga bilo je još raznih c r k v e n i h, koje su se brinule za ono nešto b o l e s n i k a, n e m o ć n i h i s i r o t i n j e, koji, po nevolji, nijesu bili ni članovi cehova ni seljačkih kućnih zadruga. Crkva se također brinula za o d g o j mladeži i š k o l e.

Dakako da je trebalo mnogo kršćanskoga duha, rodbinske svijesti i zadružnog smisla, da ove zadruge žive kako treba. Kada je toga ponestalo i kada je došlo vrijeme, koje je preuveličalo l i č n u s l o b o d u, i sa slobodom obećavalo raj zemaljski — onda je čovjek zaboravio na sve blagodati, koje izviru iz socijalnih zajednica, pa se zadruge za čas raspale i rasule.

Individualizam i liberalizam čovjeka su »oslobodili« i dali mu da jurne u »slobodnu utakmicu«. Ali u toj je utakmici dobro samo najjačima, »što često znači isto, kao da bismo rekli: onima, koji su u borbi najbezobzirniji i najmanje se brinu za savjest...« I čovjek je vrlo brzo spoznao, kako je očajno slab i osamljen. Poželio je starih zadruga, a zadruga više nije bilo. I sada se bijedni samac, jer ga »ne štiti nikakova vlastita moć, upire još jedino — na pokroviteljstvo d r ž a v e«.

A država? — Papa neprestano opominje: »Ona se mora svom silom upreći, da pomaže slabima... Njena je dužnost da štiti zajednicu i njezine dijelove... Država treba da upravlja, bdije, goni i obuzdava... Država treba da se brine za opće dobro... Iz same unutarnje građe i uređenja države mora da samo od sebe izvire blagostanje i zajednice i pojedinaca.«

Ali? — Tražeći sve ovo, enciklika odmah izjavljuje, da će država biti »tim beskrajnim poslovima i dužnostima zatrpana i gotovo zgnječena«, kad su »uništene one zadruge, koje su nekada snosile terete« i državi svojski pomagale u poslovima gospodarskim i socijalnim. Zato je bezuvjetno nužno, da država opet dobije »pripomoćne službenike«. »P o t r e b n o j e d a v r h o v n a v l a s t (m n o g e) p o s l o v e i b r i g e p r e p u s t i r a z l i č i t i m z a d r u g a m a«. A prepuštajući dio posala i brige zadrugama — korporacijama — one će od države preuzeti i razmjerni dio j a v n e v l a s t i. Time vrhovna vlast u državi dobiva većma k o r p o r a t i v n i »z a d r u ž n i o b l i k u p r a v e«. Dosadanja čisto politička narodna skupština, parlamenat, mijenja se, ili se nadopunja izaslanicima tih korporacija. Zato se govori o k o r p o r a t i v n o j d r ž a v i. A zadruge za sebe rješavaju svoje gospodarske i socijalne poslove s a m o u p r a v n o, a u t o n o m n o. Jer »kao što ne valja pojedincima oduzimati i predavati državi one poslove, koje oni mogu obaviti na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću — tako je nepravedno i u visokom stepenu škodljivo i za javni poredak opasno davati većemu i višemu društvu (to jest državi) one poslove, koje mogu vršiti manje i niže zajednice (različite zadruge)«. A država oslobođena tako svih tih beskrajnih poslova i dužnosti, koje ju zatrpavaju, moći će se opet uzdići do pravoga »veličanstva, da kao vladar i vrhovni sudac

stoji visoko nad svim, pa se većma brine za opće dobro sviju«.

Je li svim tim možda rečeno, da treba uspostaviti stare cehove, seljačke kućne zadruge i sve drugo? Je li to dandanas moguće? — Enciklika odgovara: »Koje su poslove u predašnja vremena vršile male (zadruge), zbog promijenjenih prilika danas mogu obavljati samo velike zadruge.« Riječ je dakle o nekim novim, savremenim, velikim zadrugama ili korporacijama! Ipak osnovna misao ostaje ista. Po enciklici se u te velike, savremene korporacije vrstaju ljudi po staležima, to jest tu se udružuju skupine svih onih, koji su srodnog zvanja. I »ne pita se tu« — veli Nell-Breuning — »da li je netko samostalni poduzetnik, upravitelj, namještenik, radnik, pomoćnik ili što drugo, nego da li oni svi zajedno proizvode hranu, odijela, pokućtvo — ili se bave trgovanjem, prometom, novčarstvom ili čim drugim«. Dr. A. Retzbach, razlaže: »U pojedinu korporaciju pripadaju svi, koji su uposleni u nekom srodnom zvanju, bili oni poslodavci ili radnici. Jer u te se staleže — po riječima enciklike — »vrstaju ljudi ne prema ulozi, koju koji ima u trgovini rada (unajmljuje li i prima radnu snagu, ili je naprotiv, nudi i daje), nego prema raznim socijalnim zadaćama, koje pojedinci vrše«. Upravo tako su u starim cehovima sjedili zajedno majstori, djetići i naučnici, a nijesu postojala možda neka razlučena udruženja svih majstora bilo koje struke s jedne strane, a svih djetića s druge strane.

Ali u današnjem ljudskom društvu upravo postoji takav razdor u slojeve, u klase. S jedne je strane radna snaga, proletarijat, a s druge kapital. I trgovanje radom, nije samo cjenkanje, nego borba — »klasna borba«. Da bi se uklonio ovaj razdor, koji se »osniva na klasama raznih težnja, koje su po tome oprečne i sklone trvenjima i neprijateljstvu«, Papa se ovako odlučno zauzima za korporativno, staleško-zadružno uređenje ljudske zajednice. Jer u stvaranju korporacija, gdje se udružuju ljudi istoga staleža po zvanju, našla bi se, ako je sreće, spona, koja veže »najmodavca i najmoprimca istostručnog rada«. Zajednički probitak

čitavoga staleža bez obzira je li tko na višem ili nižem položaju u istoj struci[98] razbudio bi i podigao slogu među ljudima.

Staleško-zadružno, korporativno uređenje ljudskoga društva, usko povezano s oslobađanjem proletarijata od zle kobi proletarstva,[99] te čuvanje srednjega staleža, to su misli vodilje enciklićkog pisma Pape Pija XI. o obnovi socijalnog poretka. — Kako će se te misli primijeniti u pojedinim državama i narodima, tu dakako »ljudi imadu slobodne ruke izabrati prema svojim prilikama onaj oblik, koji im se bolje sviđa, samo treba da sve bude prema zahtjevima socijalne pravednosti i općega dobra«.

I eto, već malo vremena iza kako se svijetom pročuo glas Učitelja, pojedini narodi nastoje i hoće da svoje države preurede prema kažiputu enciklićkog pisma. Portugal, Austrija, Irska ispovijedaju otvoreno, da žele obnovu socijalnog poretka u svojim državama prema uputama i učenju Pape. U Italiji i Americi spominje se također korporativno uređenje države...

Nego uza sva i najumnija uređenja ljudska, blagoslovenog će ploda biti jedino, ako se obnove, socijalizuju i vrate k Bogu ljudska srca.

---

[98] Na primjer: kakva će biti prođa obuće, važno je ne samo za vlasnike tvornica, nego i za upravitelje, činovnike, namještenike, radnike i pomoćnike te struke.

[99] Bez rasproletarizovanja proletarijata ne može se ni milom ni silom provesti korporativno uređenje ljudskoga društva, jer se to uređenje osniva na staleškoj svijesti, ponosu i radosti. A kako bi se staleški odredio proletar, koji na primjer danas unajmljuje svoju radnu snagu poljoprivredniku, sutradan pomaže u nekoj krčmi, prekosutra nosi ciglu na novogradnji i tako redom? Američki književnik Slovenac Adamič u romanu »Smijeh džungle« opisuje baš ovako svoj život u Americi, zemlji slobode, kapitalizma i strašnog vrludanja čovjeka bez staleškog određenja.

OBNOVA SRDACA

Teška je socijalna i gospodarska kriza zahvatila svijet. Postavljena su kriva načela za uspostavu ravnoteže na svijetu. Zato je vrhovni svećenik, koji imade pravo i auktoritet da govori svijetu, iznio načela, koja treba da budu osnovica za izgradnju novog poretka ljudskoga društva.

Ali time nije još provedena obnova ljudskoga društva. Uzalud postoje i najbolja načela, uzalud čovjek i vidi, da su ta načela dobra, uzalud se i uzakone najbolja načela o zaštiti seljačkog gospodarstva i pravedni odnosi između rada i kapitala, ipak do obnove ne će doći, ako se ne obnove duše i srca ljudska. Duša je izvor svih dobrih, ali i svih zlih namisli i osnova. U duši se rađa snaga volje, da u životu provede ili ono, što je plemenito i dobro, ili ono, što je zlo i opako. Zla srca i pokvareni ljudi izigrat će stoga i najbolje zakone, porušiti najplemenitije uredbe, stvarati nemire i nesloge te tako život učiniti mučnim i teškim. Srca ljudska dakle treba obnoviti.

Otpad od vjere i današnja socijalna bijeda.

Da razumijemo, kako je obnova srdaca za liječenje današnjih nevolja i obnovu društvenog poretka najvažnija stvar, treba da istaknemo, da te nevolje imadu svoj izvor i početak upravo u opakosti srca, u otpadu naime ljudi od Boga i kršćanskog ćudoređa.

Današnje su društvene nevolje teške, ali one nijesu nastale najedamput, nego se put k njima utirao kroz stoljeća.

Prvi put se među kršćanskim narodima zapaža snažnije odalečivanje od Boga u 14. vijeku. Dotada je vladao kršćanski nazor na svijet i život. O Bogu su vodili računa ne samo pojedinci nego i države. Vjera i Crkva imale su veliki utjecaj u obiteljskom, građanskom i državnom životu. Misao na Boga prožimala je zakonodavstvo. Škole su od najviših do najnižih bile rasadište kršćanskog odgoja mladeži. Kršćansko ćudoređe nije bila samo stvar pojedinaca, nego je ono bilo pravilo i zakon, koji je vrijedio za sav javni život. Tada je došao tako zvani humanizam (od latinske riječi: homo, humanus, što znači: čovjek, čovječji), koji je počeo na neki način obožavati kulturu starih Grka i Rimljana i time previše i neopravdano naglašavati veličinu, samosvijest i dostojanstvo čovječje. Humanizam rodio je tako zvanom renesansom (preporodom), koja je uz neke dobre stvari donijela to zlo, da je počela gledati na svijet i život u duhu stare poganske kulture te stvarala nazore za sva područja ljudskoga života neovisno o kršćanstvu, što više i protiv njega.

Iza toga došao je u 15. vijeku Luter, koji je veliki dio kršćanstva odvojio od kat. Crkve. No nijesu ljudi nažalost ostali samo kod otpada od Crkve. S otpadom od Crkve došlo je i do jakog otpada od Boga. Svuda su se počele širiti struje, koje su ne samo poricale objavu, koju je donio Krist, nego i samog Boga.

Tako je došlo malo pomalo do toga, da je veliko mnoštvo učenih ljudi, napose u 18. i 19. vijeku, javno naučavalo, da nema Boga. Tako je na pr. njemački pjesnik Dehmel polovicom prošloga vijeka kazao: »Čovjek je Bog, u koga se mi ufamo, mi nijesmo izgubili nikakvog raja, mi istom treba da si ga stvorimo.« Zola, koji se izrugivao lurdskim čudesima, nazvao je Boga »vječnom laži« govoreći: »Jadan i go čovjek nema snage da nosi zemaljski bol bez vječne laži o raju.« Njemački učenjak Büchner rekao je: »Sve je materija (tvar) i ništa osim materije. Čovjek nema duše, Boga nema, a svijet je nastao sam po sebi«. Ruski anarhista Bakunin rekao je: »Ja hoću da usmrtim i samu misao o Bogu«. Lenjin je opet kazao: »Vjera je opium čovječanstva«. Jednako su nijekali opstojnost osobnoga Boga filozofi Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer i drugi.

S nijekanjem osobnoga Boga nestajalo je pomalo i ćudoređa. Ako naime u duši nema svijesti, da postoji

Bog, koji će jednoć nagraditi svako dobro i kazniti svaku nepravdu, onda ujedno nestaje s jedne strane poticala na dobro, a s druge strane nema nikakve uzde, da čovjeka zadrži i odvrati od zla. To su priznali i mnogi tako zvani slobodni mislioci. Tako je n. pr. Coudenhove[100] napisao ove duboke riječi: »Bez Boga je čovječanstvo nešto tako nepotpuno, kao što je bez Boga nepotpun svaki pojedinac — Bog je umro u vjeri Europe, a za njim je u kratko vrijeme umrlo i ćudoređe«. Jest, mnogo ih je bilo, koji su mogli kazati sa zloglasnim bezbožnikom M. Stirnerom: »Ja sam Bog, apsolutno biće. Ako mi i čitav svijet stane na put, ja ću ga uništiti, samo da ugasim žeđu svoga sebeljublja.«

Otpad od Boga i kršćanskog ćudoređa nije ostao ograničen na malen broj pojedinaca. Odalečavanje od Boga prodrlo je jače osobito među one ljude, koji su se bavili znanošću. Po mišljenju ovih ljudi mora znanost posve nadomjestiti Božju ruku u upravi svijeta. Kazali su: znanost je moć, koja će čovjeku omogućiti, da stvara onakvo vrijeme, kakvo je čovjeku pogodno, ona će u medicini po volji produljivati ljudski život. Što se tiče ljudskog društva i države, govorili su: sva vlast dolazi od naroda. Nijesu toga dakako shvaćali u dobrom smislu, da si naime narod u parlamentu smije i ima pravo određivati zakone, nego su to shvaćali tako, da je narod izvor svakog prava i dužnosti, to jest, da je bez obzira na Boga i njegov zakon ono dobro i pravo, što odredi narod. Otuđivanje od Boga proveli su i u odgoju i školi. Tu se govorilo o svijetu i njegovu uređenju, kao da svijeta nije stvorio Bog, a kao razlog, zašto čovjek mora poštivati tuđa prava, nijesu navodili Boga i njegovu pravdu, nega tako zvani altruizam, obzir prema drugima. Taj otpad od Boga protegnuli su i na područje gospodarskog života. Tu je prevladala posvemašnja sloboda pojedinaca u gospodarskoj utakmici i sticanju bez obzira na životne potrebe bližnjeg i ikakav Božji zakon.

Jer se tako otpad od Boga proširio na veliko mnoštvo učenih ljudi, koji su bili vođe čovječanstva, i jer je

[100] Gl. Socijalna misel. God. I. Str. 233.

zahvatio sve grane ljudskoga života, moralo je doći do ove katastrofe svijeta. Vođe čovječanstva istjerali su Boga iz obitelji, iz škole, iz građan. i državnog života. Upravnici svijeta ne ravnaju svojih zakona po zakonu Božjem. Zbog svega toga izgubio je ljudski život svoj oslon. Izgubila je oslon ljubav, pravda, poštenje. Nastalo je užasno sebeljublje, koje je zavadilo i u borbu dovelo staleže, narode i države. Prije već spomenuti slobodni mislilac Coudenhove morao je priznati: »Politički i gospodarski kaos (metež), što ga danas proživljavamo, posljedica je propasti ćudoređa. Propast pak ćudoređa posljedica je propasti kršćanskog nazora o svijetu«.

Ovu žalosnu istinu, da je svijet zbog svojih grijeha zapao u teške nevolje, nitko nije bolje naglasio nego sv. Otac Papa Pijo XI. u svojoj enciklici »Caritate Christi«, kada je današnje nedaće, što su pritisle svijet, poredio s općim potopom. »I nad ovim bolnim položajem« — piše Papa — »otimaju Nam se jecaji iz duše; ne možemo se oteti nuždi, da prema Našim silama izustimo one iste osjećaje ljubavi Presvetog Srca Isusovog i da uskliknemo: »Smili mi se mnoštvo«. (Mark. 8, 2.). Ali kudikamo više valja oplakivati sam korijen, iz kojeg je izraslo ovo nada sve žalosno stanje. Ako je naime u svako doba izvrsno pristajala stvarima i odnošajima riječ Duha Svetog objavljena po Svetom Pavlu, naime, da je »korijen svih zala lakomost,« (I. Timot. 6, 10) ali u najvećoj mjeri pristaje danas. Nije li naime ona lakomost za prolaznim dobrima, koju je i isti poganski pjesnik s pravom opsovao kao »kletu glad za zlatom«; nije li ona prljava briga isključivo za svoje poslove, koja prečesto jedina upravlja međusobnim odnošajima bilo pojedinaca bilo društva; nije li, napokon, u pohlepi, nazvali je mi makar kojim imenom i oznakom, krivnja, da sa samilošću gledamo, kako je rod ljuski doveden u najskrajnju opasnost? Odavle su niknule grančice međusobnog sumnjičenja, koje koči snagu svakog ljudskog saobraćaja; odavle su planule zublje nenavisti, koja tuđe dobro smatra svojim gubitkom; odavle je poteklo ono blago ne-

umjerene ljubavi prema sebi, koja sve određuje i podređuje isključivo svojoj koristi, pri čem tuđi probitak ne samo da zanemaruje, nego upravo nogama gazi; odavle je, napokon, poremećenost općeg ravnovjesja i nejednaka podjela dobara, koja čini, da se bogatstvo čitavih država nagomilalo u rukama privatnika.«

Ako je otpad od vjere i ćudoređa kriv za nevolje svijeta, onda odatle slijedi da:

Socijalna obnova traži obnovu ćudoređa.

Uistinu bez vjere u Boga i strogog ćudoređa nemoguće je uopće zamisliti smiren i sretan život ni pojedinaca ni društva ni naroda.

Tu istinu priznao je ruski filozof Tolstoj, kad kaže: »Probudio sam se na život, kad sam spoznao Boga. Kad ja postojim, mislio sam, mora postojati i uzrok, što ja jesam. Dakle mora postojati i uzrok uzroka. A taj prauzrok je Bog. — Nije moguće, govorila mi je svijest, da bih ja bio na svijetu bez razloga, bez smisla, bez značenja, kao ptica, koja je ispala iz gnijezda. Kad sam zaboravio na Boga čuvajući se, da ne vjerujem u njega, prestao je tada i moj duševni život. Bez Boga dakle ne mogu živjeti! Bio bih već davno skončao svoj život, da se nijesam nadao, da ću ga jednoć opet naći. Bez Boga se ne može živjeti. — Ne može se živjeti bez ideje (misli) o Bogu, bez ideje o besmrtnosti duše, bez ideje o združenju s Bogom, bez ideje o ćudoredno dobrima i zlim djelima. Vjera daje životu snagu i smisao.«[101]

To, što je Tolstoj priznao za sebe, morao je za sve čovječanstvo priznati slobodni mislilac Max Nordau, koji je javno ispovjedio, da je čovječanstvo kraj svega napretka svoje kulture posve nesretno. On kaže: »Prosvjeta se i uljuđenost šire osvajajući divlju zemlju. Gdje je još sinoć ležala tama, svijetli danas sunce. Svaki dan doživljujemo nova otkrića, koja imadu da boravak naš na zemlji učine ugodnijim, koja olakšavaju tegobe života, koja daju žiću ljudskom sve više i više ugodnosti i užitka. No čovječanstvo je sve nezadovoljnije i nervoznije, umornije nego ikada prije. Sav je kulturni svijet kao ogromna kakva bolnica, tjeskobni uzdisaji napunjuju uzduh, a na posteljama se grči sva moguća trpnja. Iz države u državu pođi i viči: da li tu sreća u porodici vlada, imade li tu mira i zadovoljstva? Svuda, svuda odgovorit će ti: putuj dalje, kod nas ga nema. Samo poslušaj: preko granica nosi vjetar divlju kriku — i tamo daleko samo su svađe, ustanci, bojevi i nasilja.«[102]

Židov Max Nordau, koji je te riječi napisao, nije iz ove činjenice htio povući zaključak i reći, neka se čovječanstvo vrati k vjeri. Ali ga je zato povukao znanstvenjak geolog (istraživač zemlje) Branca, kad kaže: »Ljudi, koji ruše vjeru u Boga, nimalo ne slute, koliko je vjera beskonačna duhovna vrijednost, što bi je tako rado htjeli da unište i oduzmu čovječanstvu. Vjera je čovječanstvu sklonost k dobru, oslonac u životu, utjeha u nevolji«.[103] Značajne su također riječi, što ih je o važnosti vjere i ćudoređa za narod i državu napisao prvi predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Washington. On kaže: »Vjera i ćudoređe su neuklonivi osloni javnog blagostanja. Nije ljubitelj domovine, koji pokapa ove moćne stupove ljudske sreće. Kao svaki pobožan čovjek, tako ih štuje i ljubi svaki pravi politik. Njihov odnos prema kućnoj i političkoj sreći ne da se izmjeri. Što jamči za naše vlasništvo, naš život, naš glas, ako iščezne smisao za vjersku dužnost? Razum i iskustvo dokazuju, da ćudoređe u narodu ne može postojati bez vjere. Vjera i ćudoređe su upravo ono, što upravljanju narodom daje životnu snagu«.

Kao što je povratak k vjeri i ćudoređu uvjet cjelokupne sreće pojedinaca i naroda, tako je ona jedno sigurno jamstvo i za popravak gospodarskih nevolja i obnovu društvenog poretka.

---

[101] Tolstoj: Ispoved. Moskva 1907.

[102] Max Nordau: Die konventionellen Lügen der Kulturmenschheit. Leipzig 1893.

[103] Dr. W. Branca: Der Stand unserer Kenntnis vom fossilen Menschen. Leipzig 1910.

Rekao je neki slobodni mislilac ovako: »Socijalna reforma bez ćudoredne ne će bijele rase spasiti od propasti. Ako svladamo kapitalizam, a ostane imoralizam (nećudoređe), ne će biti ništa bolje! Rješenje je u etičko-socijalnoj reformi, u reformi duha ustroja evropskog društva.« Ovu misao naglasio je i naš učenjak, inače slobodni mislilac, dr Tomo Maretić, koji kaže: »Proživljavamo strašno vrijeme, kakvome će malo biti jednakih u istoriji evropskog ljudstva. Vrijeme je naše strašno, osobito zato, što uzrok svemu zlu ne leži izvan nas nego u nama. Danas ne treba Evropa da strepi kao nekad od divljih horda Huna, Avara, Turaka, Mongola, već ona treba da strepi sama pred sobom poradi svoje moralne pokvarenosti, koju prijatelj čovječanstva vidi na svakom koraku, kad motri javni i privatni život, bilo pojedinih ljudi, bilo različnih skupova. Ako se Europa ne dozove pameti i ne krene drugim boljim putem, ona mora doživjeti katastrofu, prema kojoj će propast rimskog carstva i rimske kulture biti šala.«[104]

Dakako ovi tako zvani slobodni mislioci vide ćudorednu bijedu i potrebu, da se svijet popravi. No oni bi to htjeli učiniti bez Boga, ali zaboravljaju, da je to bez Boga nemoguće, već je poganski pisac Cicero rekao: »Ako se strah Božji pokopa, sigurno će biti pokopana i vjernost i društveni poredak u ljudskom rodu.«[105] Veliki pak apostol sv. Pavao, koji je bio čovjek neobično mudar, razborit i duševno jak, rekao je za sebe: »Ne činim ono, što hoću, nego na što mrzim, ono činim.« (I. Rim. 7, 15.) Ako je tako, onda mi u tim riječima imademo veliki dokaz, da čovjek sam u sebi ne nalazi dostatne snage, da vrši zakon ćudoređa. Za to je potreban jak poticaj vjere u Boga, koji će sve suditi, dobro nagraditi, a zlo kazniti. Bez ove misli na Boga i na vječnu pravdu ne može čovjek trajno ostati dobar i vjeran ćudorednom zakonu.

Naučavanje slobodnih mislilaca, koji bi htjeli ćudoređe bez vjere Boga, osudio je i sv. Otac ovim riječima:

---

[104] Gl. Nastavni vjesnik 1922.
[105] De nat. deorum I. 2.

»Kako može ostati ljudski saobraćaj, kako mogu ugovori dobiti valjanost, gdje nema nikakva jamstva savjesti? Kako bi bilo moguće jamstvo savjesti, gdje ne bi bilo nikakve vjere u Boga i nikakvog straha pred Njim? Ako se naime zabaci ovaj temelj, propast će sav ćudoredni zakon i ništa ne će moći spriječiti, da se polagano ali sigurno survaju u ponor narodi, obitelji, država i sama civilizacija.«[106]

Nije dakle dosta samo naglasiti, da je čovječanstvo bolesno. Nije također dosta istaknuti potrebu, da se ono ćudoredno popravi, već za tu bolest treba naći i uspješan lijek. To je povratak k Bogu i kršćanskom ćudoređu.

I upravo zato sv. Otac Papa na koncu svoje enciklike »Quadragessimo anno« traži za povratak i uspostavu društvenog poretka ćudorednu obnovu srdaca. On veli: »Ako budemo točnije i dublje zagledali, jasno ćemo uvidjeti nuždu, da ovom veoma traženom socijalnom pridizanju treba da prethodi obnavljanje kršćanskog duha, od kojeg su u zao čas otpali toliki ljudi, što se bave ekonomijom. Samo tako ćemo postići, da toliki napori ne propadnu uzalud, i da zgrada, koja se gradi, bude na pećini, a ne na nestalnu pijesku.

Poradi toga — da se poslužimo riječima Našeg Prethodnika — ako treba liječiti ljudski rod, jedino će ga izliječiti ponovo uvođenje kršćanskog života i uredaba. Jedino ovaj može uspješno liječiti preveliku težnju za propadljivim stvarima, koja je vrelo svih mana. Jedini ovaj može začarane ljudske oči i sasvim uprte u promjenljive stvari ovog svijeta od toga otkinuti i dignuti k nebu. A tko bi mogao poreći, da današnje ljudsko društvo najvećma treba ovoga lijeka?«

Tu istu obnovu duša preko povratka k Bogu i kršćanskom ćudoređu spominje sv. Otac u svome govoru na Badnjak 1931. Osvrćući se na nevolje i razdor čovječanstva kaže: »Mir nije moguć, ako mjesto bratskog sporazuma među narodima vlada sebični i nesmi-

---

[106] Enciklika: Caritate Christi compulsi 1932.

ljeni nacionalizam; ako mjesto zajedničke želje za dobrobit svih naroda vlada neprijateljstvo i zavist; ako mjesto bratskog povjerenja vlada nepovjerenje i sumnjičavost, ako mjesto međusobnog poštivanja i zaštite prava sviju vlada težnja za prevlašću.« I dalje nastavlja sv. Otac: »Šta možemo da učinimo mi, svi mi ljudi skupa, što može učiniti cijeli svijet bez Boga? Stoga nam dolazi na pamet jedina nepogrešiva nepobitna istina: Ako Gospodin ne sagradi kuće, uzalud se trude oni, koji ju zidaju. Grad, kuća ne može se ni sazidati ni obraniti nego jedino s Bogom. Odatle je potrebno, da se svijet vrati mišlju i srcem, cijelom dušom Bogu.«

Osobito je snažnim riječima potrebu vjerske i ćudoredne obnove naglasio sv. Otac u enciklici: »Caritate Christi compulsi« ovim riječima: »Nikakav upravnik javne ekonomije, nikakva spretnost u podređivanju i sastavljanju snaga ne će moći miroljubivo rasplesti socijalne odnošaje, ako prije u samom opsegu ekonomije ne zavlada moralni zakon osnovan na Bogu i savjesti. To je glavna žila čitave snage i političkog i gospodarskog života naroda. To je najsigurnija valuta: ako je ona čvrsta, sve je drugo nepokolebljivo, jer dobiva jakost i najtvrđi auktoritet od nepromjenljivog i vječnog zakona Božjeg«.

Dođi kraljevstvo Tvoje, budi volja Tvoja (Mat. 6, 10.)

Srca ljudska treba izliječiti, da dođe do socijalne obnove. — Lakomost, zavist, gramženje, grijesi protiv pravde i ljubavi, treba da nestanu iz duša ljudskih, da se uzmogne uspostaviti mir među narodima, ravnovjesje i pravda među staležima, mogućnost življenja seljaka, radnika i školovanog čovjeka. Vjera u Boga jedini je oslon i put k ovoj obnovi.

Ali u ovoj opravdanoj težnji za socijalnom obnovom nikad ne smijemo zaboraviti na dvije stvari.

Prva je stvar, da uvijek imademo čvrsto pred očima konačnu svrhu ljudskoga života. Ta se svrha nipošto ne nalazi ovdje na zemlji nego na drugom svijetu. Život

treba shvatiti kao predvečerje velikog radosnog dana, kad ćemo se sjediniti s Bogom našim. Život treba shvatiti kao borbu za pobjedu, kojoj je cilj posjedovanje samog Boga. Boga ćemo gledati, koji je izvor svake istine, Boga uživati, koji je skup svake dobrote. Bog sam postaje naše blaženstvo. To je nešto neizrecivo i neopisivo, što je apostol Pavao izrazio riječima: »Niti je oko vidjelo, niti je uho čulo, niti je u srce ljudsko ušlo ono, što je Bog pripravio onima, koji ga ljube. (I. Kor. 2, 9.)

Iz ovog, što smo napomenuli, jasno je, da socijalna obnova nije samo u tome, da odstranimo one mane, koje su dovele do društvene nejednakosti te da društvena pravda i odnos među staležima budu što savršeniji, nego je prava i potpuna socijalna obnova u tome, da se u težnji, nastojanju i skrbi za obnovom društvene pravde i podjele zemaljskih dobara držimo onog reda, koji je Bog postavio. Taj red je označen u riječima Očenaša: »Dođi kraljevstvo Tvoje...«

Mi dakle kod skrbi za socijalnom obnovom moramo najprije težiti za onim, što je Božje, a onda za onim, što je zemaljsko i prolazno. To kažu riječi: »Dođi kraljevstvo Tvoje«. Za naše shvaćanje izrekao je Krist tu misao još jasnije riječima: »Tražite najprije kraljevstvo nebesko i pravdu njegovu, a sve će vam se ostalo dati.« (Mat. 6, 33.) Ovdje je Krist naglasio, da duhovna dobra, koja se tiču Božje istine i našeg spasenja, imadu prednost pred svim oćutnim dobrima. Zemaljska oćutna dobra imadu da služe ovim višim duhovnim dobrima. Sam je Sasitelj rekao u besjedi na gori: »Zar nije život vredniji od hrane i tijelo od odijela?« (Mat. 6, 25.) U današnje doba, gdje nas biju tolike gospodarske nevolje i nedaće, razumljiva je briga i skrb, što više i dužnost, da se brižno trudimo oko poboljšanja materijalnog života. Tä sam je Spasitelj pomagao u bijedi, ozdravljivao bolesne i hranio gladne. Ali preokrenuti red te tolikom brigom tražiti zemaljsko, da zanemarimo duhovno, napose vječno dobro i spasenje, bilo bi ludo i nerazborito, kao što bi ludo bilo ne ostaviti se jela i pila, ako si time škodimo zdravlju i životu. Ispravan red traži, da najprije tražimo duhovno i brinemo se oko spasenja duše, a onda

dolazi sve drugo. »Što koristi čovjeku, ako sav svijet zadobije, a dušu svoju izgubi?« kaže Spasitelj. (Mat. 8, 36.)

Prva dakle čovječja briga imade biti, da se proširi Božja slava, Božja istina i pravda: Dođi Kraljevstvo Tvoje.

Ovo ispravno ocjenjivanje vrednota, po kojem je na prvom mjestu skrb za duhovno, a onda za zemaljsko, traži Krist od nas bezuslovno. On izričito zapovijeda: »Tražite najprije kraljevstvo nebesko.« No ovakvo shvaćanje života, gdje se u prvom redu brinemo za duhovno, ne smije nas ništa zabrinjivati. U tom će slučaju na našoj skrbi za zemaljsko zacijelo počivati blagoslov Božji, prema Kristovim riječima: »I sve će vam se ostalo dodati.« Jedna je briga glavna, briga za duhovno, za dušu. Drugu brigu preuzet će na sebe Bog: »Sve će vam se ostalo dodati...«

Ističući ovo treba naglasiti, da je upravo to velik grijeh našega vremena, da čovjek u skrbi za osiguranje života hoće izlučiti Boga i njegovu providnost. On hoće sam da osigura svoje bivstvovanje i svoje življenje. Čovjek se niti ne brine za najveću dužnost: Kraljevstvo Božje i pravdu njegovu, niti zemaljsku sreću traži oslanjajući se na Boga. No zato se događa užasna nesreća. Čovjek naime biva u isto vrijeme lišen ne samo najvišeg dobra, vječne sreće, nego i sviju zemaljskih dobara; mira i spokojnog življenja na zemlji. Nikad nije nauka o gospodarstvu bila tako izgrađena kao danas. Nikad nijesu ljudi poznavali toliko raznih načina, kako će što bolje obrađivati zemlju, nikad nije bilo toliko sredstava, koja će unapređivati gospodarstvo, a ipak šta vidimo? Vidimo, da nikad nije život bio tako ugrožen i težak kao danas. Čovjek hoće da osigura svoj život na temelju zakona gospodarskog života, sam svojim silama, bez Boga i mimo Boga, zaboravljajući osnovnu dužnost: »Tražite najprije Kraljevstvo nebesko.« No upravo zato na čovječjem nastojanju nema blagoslova.

Borimo se s toga za socijalnu pravdu, za pravo seljačkoga i radničkoga staleža, nastojmo, da svojim

radom doprinesemo, da se ostvare načela i zakoni, koji će u duhu velike kršćanske pravde uspostaviti ravnovjesje. Trgajmo iz svoga srca otrov, pogreške i mane, koje se tome opiru: lakomost, zavist, gramženje. Ali u toj borbi čuvajmo ispravni red: U borbi za zemaljsko ne zaboravimo vječno. Najprije i u prvom redu briga za vječno, jer će tako biti najjače osigurano i zemaljsko: »Tražite najprije kraljevstvo Božje, a sve će vam se ostalo dodati.«

Prva dakle dužnost neka bude: kraljevstvo nebesko. Jest, može se dogoditi, da u ovom slučaju vanjski gospodarski napredak ne bude uvijek tako snažan, brz i velik, jer u onima, kojima je na srcu kraljevstvo Božje, nema neobuzdane težnje i pohlepe za blagom i bogatstvom, ali će zato unutrašnji njihov mir biti veći i trajniji, a život radosniji i zadovoljniji. No kraj toga će također uvijek stajati čvrsto riječ Božjeg obećanja: »Sve će vam se ostalo dodati.«

Druga stvar, druga istina, koju mi u težnji za socijalnom obnovom treba da držimo na pameti, jest, da iz ljudskog života nikad ne možemo posve izlučiti nevolje i trpnje.

Velika tajna kršćanstva jest trpljenje. Tko si život zamišlja bez bolova i križeva, taj je na krivome putu. Dok postoje ljudi sa srcem sklonim na zlo, postojat će i nepravde. Stoga da se uzakone i najsavršeniji zakoni, još bi ostalo za pojedince dosta prilike, da pretrpe koju nepravdu i progonstvo. Kod tog trpljenja treba imati na pameti, da je Krist, za koga sv. Pavao (Rim. 9, 5) kaže: »Koji je u svemu Bog, hvaljen na vijeke«, nosio križ. Nevin i pravedan morao je da trpi. Za njim treba svi da nosimo križ s jedne strane zbog grijeha naših, a s druge strane zbog odluke Providnosti, koja je htjela da čovječanstvo kroz trpnju i iskušenje dođe do svojeg konačnog cilja.

Uz čuvanje dakle onog ispravnog reda, po kojem u borbi za socijalnu obnovu treba da tražimo najprije duhovno, a onda zemaljsko, potrebno je za potpunu ob-

novu čovjeka i to, da je on uvijek u dnu duše svoje spreman dragovoljno reći Bogu: »Budi volja Tvoja«.

Kod ovog trpljenja nikad se također ne smije zaboraviti, da trpljenje, dolazilo ono ili zbog krivnje naše ili zbog tuđe nepravde, imade veliko ćudoredno značenje. Pripovijeda se, da je neki atenski kipar klešući iz mramorne gromade kip zapitao gromadu: »Što škripiš?« A ona mu odgovorila: »Škripim, jer me tako nemilosrdno tučeš. Zar ne vidiš razbijenih komadića po tlu?« Na to će kipar: »Glupa gromado, zar ne možeš da shvatiš, da ne možeš doći na časno mjesto u hramu, ako te ne dotjeram i ne pretvorim iz gromade u kip?« Bol, nepravda, trpljenje jest u rukama Božjim prečesto čekić, kojim on iz čovjeka, dosada obrasla svakakvim manama, oholosti, sebeljublja, zavisti, gramzljivosti, stvara novog čovjeka, koji iz trpljenja izlazi preporođen s novim mislima, ispravnim težnjama, pravednim djelima. Po trpljenju nastaje koristan i uzoran član svoje obitelji i ljudske zajednice.

Kršćanstvo je u bol unijelo još jedno svijetlo. Svijet, koji nema vjere, ne može u časovima trpljenja naći nikakve utjehe. Ako je bol i trpljenje osobno, često će čovjek segnuti za samoubilačkim nožem ili otrovom, a ako je trpljenje staleško, ići će zaslijepljen mržnjom za najpogubnijim idejama i pokretima. Kršćanin tako ne će raditi. Za njega su patnje ne put u očaj i prevrat nego staza u nebo. Krist kaže:» Tko ne uzme križ svoj na sebe i ne slijedi mene, nije mene dostojan« (Mat. 10, 38). S pogledom na nebo oduzeo je Krist trpljenju svaku oštricu. Što više učinio ga slatkim. Zato je razumljivo, da su sveci toliko čeznuli za trpljenjem.

U snošenju dakle sviju bolova pak i socijalnih nepravdi treba slušati Kristov glas: »Dao sam vam primjer«. Krist je snosio nepravde ne u duhu mržnje i osvete nego ljubavi i praštanja. Ovako izgrađeni pojedinci, ovako odgojena djeca, ovim duhom prožete obitelji bit će kvasac novog socijalnog poretka, koji će odisati mirom, ljubavi i snošljivosti. Dakako ističući ovo dobrovoljno snašanje nevolja i nepravdi, nipošto ne ćemo

i ne možemo priječiti ni pojedincima ni staležima, da se sa svim sredstvima, koja dopušta kršćansko ćudoređe, bore za svoja staleška prava. To bi bilo i protiv Kristova duha, koji hoće, da na svijetu vlada što savršenija pravda. To bi bilo i protiv samog prirodnog zakona, koji traži, da svaki trud i napor imade pravo na zasluženu plaću. Mi ovim poglavljem o trpljenju ne ćemo dakle da oslabimo ljubav i nastojanje oko uspostave socijalno-staleške pravde, nego da upozorimo, kako trpljenju, koje u životu nužno dolazi, kršćanska vjera oduzimlje gorčinu i daje silu, koja čovjeka ćudoredno obnavlja i sigurnim putem vodi k vječnom cilju. Jest, i kraj najsavršenijeg socijalnog poretka bit će još uvijek na svijetu dosta trpnje. Da se uzdrži red, za koji Bog hoće da vlada u našim mislima, djelima i životu, treba ovu, često neizbježivu životnu nevolju, kao i bol, koja nas snalazi bez ičije krivnje, snositi u duhu Kristovih riječi: »Oče, budi volja Tvoja«.

Govoreći o ispravnom redu, kojeg se moramo držati u težnji za socijalnom obnovom, govoreći o skrbi za duhovno i o pokornosti volji Božjoj u svim časovima života, zgodno je ovdje navesti riječi, što ih je napisao inače slobodoumni filozof Tolstoj: »Smisao je života služiti Bogu. — Život sam sebi nije svrha. Život je besmislen, ako nije služenje Bogu, ispunjavanja volje Božje. — Vrlo je obična pogreška misliti, da je svrha života u službi čovječanstvu. Naravno, kad služimo Bogu, služimo i čovječanstvu. — Pravi je život samo onda, kad čovjek živi po savjesti. Savjest je najveći životni zakon, a zapovijesti su savjesti sve ono, što kršćanstvo naziva »volja Božja«. Dalje kaže Tolstoj: »Jedna je pametna svrha čovječjega života: ispunjavati Božje zapovijedi, zapovijedi savjesti. — To znači: Živjeti tako, da dušu pripraviš za odlazak u bolji svijet. Ili: Združiti svoj život s nezapočetim i nevremenskim početkom svoga života, s dobrim, s ljubavlju, s Bogom.«[107]

Evo koliko socijalnog značenja imade pokornost Bogu i traženje kraljevstva njegova.

[107] Tolstoj: Sinn des Lebens.

Sav dakle naš opravdani napor za obnovu društva neka bude u duhu Kristove molitve: »Dođi kraljevstvo Tvoje«, a sav uspjeh i neuspjeh naših napora primimo u duhu dubokih riječi: »Budi volja Tvoja«.

„Ja sam čokot, a vi loza; bez mene ne možete ništa činiti." (Iv. 15, 5.)

Socijalna obnova može se provesti samo po Kristovim načelima. U težnji za ovom obnovom treba se držati ispravnog reda: tražiti najprije kraljevstvo nebesko, a onda zemaljska dobra. Sve neuspjehe, razočaranja i boli života treba snositi sa srcem, koje u poniznosti govori Gospodinu: Budi volja Tvoja. Ovakav treba da je obnovljeni čovjek. I samo ovakvi pojedinci osnovica su potpuno novog, obnovljenog socijalnog poretka.

Put, kojim se ova obnova postizava, jest najuža zajednica s Kristom. Krist treba da postane ne samo učitelj naših misli, nego i pokretač sviju naših djela.

Ove su tvrdnje jasne, čim promotrimo, zašto je Krist došao na svijet.

Krist je došao da otkupi čovječanstvo. On je to čovječanstvo otkupio ne samo po tome, što je život svoj dao za oproštenje grijeha svijeta, nego i po tome, što je um naš otkupio i oslobodio od neispravnih i lažnih misli poganstva te nam dao načela svoje pravde i ljubavi. Ali Krist nas je otkupio i u tom smislu, što je volji čovječjoj priskrbio neizrecivu snagu, da uzmogne u život provoditi sve ono, što je potrebno za smiren život pojedinaca i naroda. Ova jakost, snaga i pomoć nužna je čovjeku, a nju daje samo Krist.

Savremeno čovječanstvo hoće doduše, da sve svoje socijalne dužnosti ovrši samo svojim silama. Roditelji hoće, da dijete odgoje samo svojim iskustvom i svojom naukom bez ikakvih odgojnih sredstava, koje pruža kršćanstvo. Škole hoće, da učine dobre građane čistim pozivanjem učenika, da se drže načela neke etike, koja za Boga ne zna ništa. Država odgajajući svoje građane iznosi pred njih samo zahtjev, da budu valjani, a ne pruža im nikakvih sredstva, koja bi ih na to mogla sklonuti. No radeći čovječanstvo ovako zaboravlja na jednu veliku istinu, koju je izrekao Krist: »Ja sam čokot a vi loza, bez mene ne možete ništa činiti.« Nikad se ne smije smetnuti s uma, da Krist ne bi nikad bio došao na svijet, kad bi bilo moguće bez njega urediti dobar društveni poredak: odgojiti djecu, učiniti dobre građane, činovnike, radnike, seljake. Da čovjek uzmogne život svoj urediti tako, da bude dobar član ljudskog društva, te da svim svojim silama i radom nastoji oko toga, da socijalna pravda zavlada u svijetu, potrebna mu je dakle pomoć s neba, Kristova svrhunaravna pomoć i jakost, koju Krist ulijeva u čovječju dušu i volju.

Tu svrhunaravnu pomoć, koja je potrebna za socijalnu obnovu, daje Krist samo onima, koji ju žele. Drugima riječima: tu pomoć s neba treba moliti.

Ovo je velika i duboka istina, koju je zanemario svijet, a tako je važna za ljudski život. Ako vjerujemo, da postoji Bog, koji ravna čitavim svijetom, onda vidimo, da je čovjeku potrebna molitva, kojom priznaje, da sve što imademo dolazi od Boga. Moliti stoga treba za jakost i pomoć, da sami živimo po načelima kršćanskog ćudoređa i pravde te da ta pravda zavlada ljudskim društvom. Na ovu osnovnu istinu zaboravlja svijet. Svijet rješava velika pitanja svjetske krize, a ne traži rasvjetljenje i pomoć u Kristu, za koga kaže sv. Ivan Evanđelista (Otkr. 5, 1), da »otvara i čita knjigu ljudskih udesa, koja je zapečaćena sa sedam pečata«. Mi bismo htjeli stvoriti pojedince, koji će najsavršenije vršiti zakone pravde i poštenja, mi bismo htjeli imati uzorne građane, a zaboravljamo tražiti pomoć u onoga, koji reče: »Ako Gospodin ne sagradi kuće, uzalud se trude oni, koji je grade« (Ps. 126, 1).

Tu veliku pogrešku savremenih vođa čovječanstva navodi sv. Otac papa Pijo XI. ovim riječima: »Svi su na nogama, svi su uronili u marljivo proučavanje, svi se natječu, da nađu uzroke ovoj krizi, ovome općenitome zlu, da nađu lijekove. Ali ne postizava se ništa.

Lijekovi se ne nalaze, a što je još bolnije, u tome ne vide ljudi ruku Božju, koja je tako vidljiva. Ne misli se na Boga. U svim raznim sastancima, susretima, raspravljanjima, pregovorima nema misli na Boga«.

U težnji dakle za socijalnom obnovom treba moliti.

Savremeno čovječanstvo zaboravlja, da je molitva ne samo potrebna, nego da je njezina snaga golema i neodoljiva. Tu je snagu molitve naglasio sam Isus Krist započinjući veličanstveno djelo otkupljenja roda ljudskoga. On je prije toga molio u Getsemaniju. Neumorna dnevna molitva sv. Monike dala je svijetu velikog sveca i učenjaka sv. Augustina. Krist je također izričito rekao svima nama: »Što god zaištete Oca u ime moje, dat će vam. (Iv. 14, 13.) »Molite se, da ne padnete u napast.« (Mar. 14, 38).

Zato i sv. Otac Papa govoreći o putevima k rješenju sadanjih nevolja svijeta kaže: »Vjera nas uči, kolika je sila ponizne, pouzdane i ustrajne molitve; nijednom drugom dobrom djelu nije Svemogući Bog ustanovio tako velika, tako općenita i tako svečana obećanja kao molitvi njemu upravljenoj: »Molite i dat će vam se, tražite i naći ćete, kucajte i otvorit će vam se, jer svaki, koji moli, prima, koji traži, nalazi i koji kuca, otvorit će mu se.« (Mat. 6, 7. 8.) Dalje nastavlja Papa: »Predana molitva uklonit će uzrok nevolja — i lakomost za vremenitim dobrima — »Kad bi se molilo... prokrčio bi se put toliko željenom miru...«[109]

Moderno čovječanstvo sve očekuje od svojih sila i svoje moći. Zato kriza neprestano traje i još se više zapliće. Duboko je uzburkano more čovječanstva, pokolebani su temelji zemlje, crni oblak nadvio se na sav svijet, Nešto teško i ubitačno prijeti svemu svijetu. Napori su čovječanstva uzaludni — jer su bez Boga. Treba stoga da se obrate tvrda srca te da kažu Gospodinu Isusu kao ono apostoli, kad je počela tonuti lađa: »Gospodine,

---

[108] Govor na Badnjak 1931.
[109] Enciklika: Caritate Christi compulsi 1932.

izbavi nas, jer pogibosmo.« (Mat. 8, 25). Gospodinova pomoć bit će brza, kad srca naša budu bliže njemu.

Po molitvi dakle treba ići za obnovom pojedinaca i čitavog socijalnog reda.

Ova obnova socijalnog reda bit će dakako najsavršenija, kad svi pojedinci svojim mislima, težnjama i djelovanjem budu odraz i slika Božjih misli, to jest onog nacrta o svijetu i životu, kakav je sebi zamislio Bog. Ideal socijalne obnove jest stoga onaj, koji spominje apostol Pavao: »Ne živim više ja, nego Krist živi u meni«. Biti nadahnut od Krista, misliti s Kristom, biti vođen po Kristu, to su odrazi unutarnje čovječje obnove, koja je potrebna, ako hoćemo, da društvo ljudsko bude onakvo, kakvo hoće Bog: pozornica pravde, ljubavi, mira i zadovoljstva. Za socijalnu obnovu potrebno je stoga s Kristom početi novi život prema njegovim riječima: »Ako se tko ne preporodi, ne može vidjeti kraljevstva Božjega.« (Iv. 3, 5).

Ovo preobraženje čovjeka u Kristovu sliku zbiva se po unutarnjoj milosti, koja nas po kršćanskoj nauci čini sličnima Bogu. Ta milost jest odraz Božjeg života u našim dušama.

Po ovoj milosti djeca smo Božja, Božjih misli, Božjih nakana, propovjednici i borci za najuzvišeniju socijalnu pravdu i ljubav na zemlji.

Ovakovu milosnu obnovu duša, koja stvara najčvršću osnovicu svake socijalne pravde, unose u dušu sv. sakramenti. Sakramenti nas jačaju u borbi protiv napasti tijela i požude očiju. Protiv sebeljublja i gramzenja sakramenti nam davaju snagu, da požalimo i ispravimo svaku neurednost i zlu sklonost. To napose čini Euharistija, po kojoj sam Krist silazi u duše naše, da nam pomogne stišati strasti, zla nagnuća, pohlepu i sebičnost prema riječima sv. Pavla: »Sve mogu u onome, koji me krijepi.« (Fil. 4, 13) Primajući u sebe Krista, najvećeg pobornika pravde, bit ćemo i sami najveći širitelji pravednog snošaja među staležima i narodima. Upravo je veličanstven socijalni značaj Euharistije.

Pričesnici tijela Kristova, jer svi blaguju istog Krista, postaju svi djeca Kristova i braća među sobom. Sve ih prožimlju iste misli, ista načela, iste težnje. Neka pokaže savremeni svijet sigurniji put, da iz pojedinaca učini veće ljubitelje socijalne pravde i da u širokom mnoštvu na čvršće temelje postavi zgradu socijalne obnove u duhu potpune pravde i jednakosti sviju.

Životno jedinstvo s Kristom, koje nam daju sakramenti, potrebno je za potpuni pojam i provedbu socijalne obnove.

Ali tog životnog jedinstva s Kristom nema nego samo po sv. Crkvi. Zato se ni do savršenstva socijalne obnove ne može doći bez Crkve. O tom nas jasno poučava objava.

Krist je otkupio sav svijet. Ali primjenjivanje toga otkupljenja pojedincima zbiva se preko Crkve. Ona čuva Kristovu nauku i dijeli njegove milosti. Preko Crkve s toga dolazi čovječanstvu ne samo istina, nego i milost i jakost, da se čovjek obnovi u duhu Kristovih načela. Preko Crkve dakle načela za obnovu društva, preko Crkve i snaga za tu obnovu. Tu je istinu izrazio apostol Pavao, kad Crkvu naziva Kristovim tijelom. Crkva je mistično, tajanstveno Kristovo tijelo. Kao što je glava povezana s udovima preko tijela, tako Krist preko Crkve daje snagu svima članovima Crkve. »Sve je — govori apostol Pavao — Bog podložio nogama njegovim (Kristovima) i njega dade za najsjajniju glavu Crkvi, koja je tijelo njegovo.« (Ef. 1, 22.) Pojedinačna osobna obnova može se dakle ostvariti na taj način, da se svaki pojedinac što tješnje poveže uz Crkvu, uz tijelo, kome je Krist glava. Po Crkvi smo u vezi s Kristom, po Crkvi dolazimo do Kristove milosne sveze. Crkva na taj način postaje majka, koja za Krista rađa i k njemu dovodi djecu, da preporođeni istinom i milosti budu najljepša slika Kristova, najsavršeniji nosioci ljubavi i najsavršeniji zastupnici velike Kristove socijalne pravde.

*

Bolna se slika pruža pred očima našima. Milijuni nemaju kruha; milijuni životare bosi i goli; milijuni uzdišu i plaču zbog nepravde svijeta. Mržnja goni stalež protiv staleža, ubojito oružje sprema država protiv države. Nad ovim užasnim prizorom, pred oči nam iskrsava lik propetog Krista. Mi znademo, da je on Bog naš. I pitamo se, zar je Krist bešćutan za sve, što se zbiva na zemlji? Odgovor nam daju probodene ruke i noge njegove te trnjem okrunjena glava njegova. Za nas je umro, da mi imademo život. Ne, nije Krist bešćutan za nas. On je jednoć rekao blagoslovene riječi: »Žao mi je naroda.« Te riječi izgovara on i danas. Njegovo probođeno srce otvoreno je i danas za sve nas i za sve bolove naše.

Ali Krist ne će, da nam nanosi silu. K njemu treba doći i otvoriti mu želje srdaca svojih: »Dođite k meni svi, koji ste umorni i opterećeni, i ja ću vam pomoći«, viče Krist svim staležima i svim narodima. Do Krista treba doći po molitvi: »Štogod zaištete Oca u ime moje, dat će vam.« Kristu vodi put preko njegove Crkve. K Crkvi njegovoj treba doći, da preko vrhovnog glavara čujemo istinu, načela, koja će obnoviti svijet: kapital i radnika, seljake i građane, pojedince, obitelji, narode i države. U sakramentima, napose u presv. Euharistiji, treba tražiti jakost za obnovu pojedinaca, da dođe do obnove društva, kojemu će sve težnje biti prožimane duhom molitve: »Dođi kraljevstvo Tvoje, budi volja Tvoja«.

Kad svijet i svi vođe svijeta u svijesti svoje nemoći pristupe Kristovom križu i pouzdano zavape s razmetnim sinom: »Sagriješili smo protiv neba i Tebe«, onda ne će biti daleko ni čas socijalne obnove, smirenja čovječanstva, čas veličajnog Kristovog kraljevstva na zemlji, koje sv. Crkva na dan svetkovine Krista Kralja naziva u podglavlju sv. mise divnim riječima: Regnum justitiae amoris et pacis — Kraljevstvo pravde, ljubavi i mira. Za taj blagosloveni čas molimo dnevno s riječima Očenaša: »Dođi kraljevstvo Tvoje ...«

S A D R Ž A J